

Ett samhälle som håller ihop

En uppföljning av
Politik för gestaltad livsmiljö 2022
och medskick inför framtida arbete





Ljusskulpturerna *Jimmys* av
Monika Gora i Kista centrum
Foto: Louise-Helmfrid

Innehåll

Förord	5
Inledning	9
Sammanfattning och läsanvisning	11
Del 1: Hur är läget och vad har hänt sen sist?	12
Hur är läget?	
• Intervju med fyra myndighetschefer	15
• Intervju med Helena Bjarnegård, riksarkitekt och ordförande i Rådet för hållbara städer	21
Vad har hänt sen sist?	
• Bakgrund och centrala insatser under fem år	24
• Nuläge – en omvärldsspaning	26
• Nedslag i arbetet med implementeringen av politiken	30
• Uppföljning av föregående års medskick	44
Aktörens röst	
• Statens fastighetsverk – agerar förebildligt med gestaltning, bevarande och utveckling i fokus	47
• Region Dalarna – arbetar brett och engagerat inom gestaltad livsmiljö-området	50
• Gällivare kommun – skapar omsorgsfullt gestaltade arktiska livsmiljöer	53
• Designern – vidgar föreställningen om vad design och designern är och kan vara	56
• Den engagerade allmänheten – får inflytande i offentliga gestaltningsprocesser	58
Del 2: Utmaning i fokus – ett samhälle som håller ihop	60
Inledning	62
Gestaltning för ett samhälle som håller ihop	64
Kommunens röst	
• Borlänge – jämlik samhällsplanering	70
• Malmö – lika rätt till kvalitet	72
• Umeå – makt och inflytande i gestaltningsprocesserna	75
• Uppsala – evidens i fokus	77
Goda exempel	
• Hej Torvalla – Östersund	79
• Kepsen – Jönköping	80
• Superstruktur – Sundsvall	81
Möjligheter framåt	82

Del 3: Medskick – vägen framåt	84
ArkDes medskick och förslag på åtgärder till arbetet framåt	87
• Gestaltad livsmiljö som redskap för ett samhälle i transformation	88
• Gestaltad livsmiljö som grund för ett samhälle som håller ihop	89
• Gestaltad livsmiljö som nyckel i miljö- och klimatarbetet	90
• Gestaltad livsmiljö som hävstång för ekonomin	91
Bilagor	94
Bilaga 1: Fyra samverkansmyndigheter – fem års arbete	96
Bilaga 2: Implementeringen av gestaltad livsmiljö-politiken i landet	100
• Nationella myndigheter – en aktuell bild av läget	102
• Regionerna – en aktuell bild av läget	104
• Kommunerna – en "aktuell" bild av läget	110
• Allmänheten – en aktuell bild av läget	113
Källor	120
Referenser	120
Intervjulist	121

ArkDes överintendent,
Kieran Long.
Foto: Elisabeth Toll



Förord

Kieran Long,
Överintendent på ArkDes

FEMÅRSJUBILEET för Politik för gestaltad livsmiljö utgör ett bra tillfälle att utvärdera politikens genomslag och effekter samt att blicka framåt. Rapporten utgör den tredje i raden och har som syfte att presentera en uppföljning av politiken och att redogöra för några av de områden som fortfarande behöver arbetas hårdare med för att uppnå politikområdets vision om hållbara och inkluderande livsmiljöer som medborgarna kan vara stolta över.

Det nationella målet för gestaltad livsmiljö är att arkitektur, form och design ska bidra till att skapa ett hållbart, rättvist och mindre segregerat samhälle, där alla har möjlighet att påverka utvecklingen av de gemensamma miljöerna. Att ta tillvara och utveckla konst och kulturhistoriska värden är även det centralt i arbetet med måluppfyllelsen. Ett av verktygen för att nå målet är samarbetet mellan fyra nationella myndigheter, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design), Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens Konstråd. Denna rapport, och intervjuerna i den, visar att samarbetet mellan de fyra parterna har blivit djupare och mer effektivt. Myndigheterna har arbetat fram och utvecklat en gemensam syn på utmaningarna och vad som kan behövas för att möta dem. Det har varit ett nöje att arbeta med myndighetskollegorna under de senaste fem åren. Ur ArkDes synvinkel ser vi hur dessa goda arbetsrelationer leder till viktiga och värdefulla resultat för arkitektur och design i Sverige. Det är ett resultat av god samverkan, men också av det arbete vi har gjort för att gemensamt utbilda våra kollegor inom alla fyra myndigheter om politikområdet. Det är uppmuntrande att se så många områden där varje myndighet driver projekt, både enskilt och i samarbete, som direkt hjälper till att uppnå politikens mål.

Syftet med rapporten är att ge en inblick i det arbete som utförts inom gestaltad livsmiljö-området, men också att omvärldsbevaka och föreslå nästkommande steg och insatser inom politikområdet. Vårt rapport-tema i år är *Ett samhälle som håller ihop* och rapporten belyser perspektivet jämlikhet och segregation. Vi är övertygade om att arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö-

värden spelar den centrala rollen i att skapa meningsfulla platser för alla. Sverige har utmaningar med ökad ojämlikhet och segregation, som kan leda till polarisering och konflikter. Vi är förvissade om att medvetet gestaltade livsmiljöer skapar platser för frihet, där önsknings, identiteter, vänskaper, passioner och oro beaktas, och utvecklar nya typer av offentliga platser där vi kan mötas.

På ArkDes arbetar vi intensivt med nya och angelägna teman inom politikområdet. Det kommande halvåret fokuseras särskilt på kulturarv och historia, både i utställningar och öppna utlysningar. Arkitekturhistoria utgör en allt viktigare fråga i den offentliga debatten kring utvecklingen av våra svenska städer. På ArkDes i Stockholm utformas nu en storskalig utställning som koncentrerar sig på det extraordinära och kreativa svenska arkitekturvetet. Utställningen planeras öppna sommaren 2024 och utgörs av såväl en fysisk som en ambitiös digital utställning som säkrar att vi når ut i hela landet. Vi är övertygade om att ArkDes även fortsatt ska utgöra en plats för debatt, som välkomnar många röster och synpunkter kring arkitektoniska stilar och om hur vi bäst återanvänder befintliga byggnader och miljöer, samt bjuder in till samtal om hur våra livsmiljöer ska och kan upplevas.

För att möta framtida globala utmaningar, uppnå klimatmål och bygga omsorgsfullt gestaltade platser så ser vi att det behövs en ny typ av tvärsektorieell innovation. ArkDes är och vill fortsatt utgöra ett nav för denna typ av innovativa projekt. Som exempel kan nämnas projektet *Street Moves* (finansierat av Vinnova) som visar hur kraftfullt det är att sammanföra offentlig och privat sektor med talangfulla designteam. Likaså har det varit spännande att under 2022 se resultatet av projektet *Visioner: i norr*. Ett projekt som initierades av Rådet för hållbara städer där ArkDes är en del. Detta projekt visar den stora potentialen i att koppla begåvade, tvärvetenskapliga team till kommuners planeringsarbete. Vi hoppas att vi kan skala upp arbetet och driva innovativa projekt tillsammans med våra gestaltad livsmiljö-partners för att agera förebildligt och utveckla ännu mer ambitiösa designforskningsprojekt i framtiden.



Det nationella målet för arkitektur, form och design

Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Målet ska uppnås genom att:

- Hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids.
- Det offentliga agerar förebildligt.
- Estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas till vara och utvecklas.
- Miljöer gestaltas för att vara tillgängliga för alla.
- Samarbete och samverkan.

SKHLM

Skåholmen centrum
Foto: Louise Helmfriid

HÄR FÖRBEDDET VI EN PLATS I SOLEN

Carsten Dyrholm Kallén



Inledning

Utformningen av den gestaltade och byggda miljön utgör ett centralt redskap i omställningen till långsiktigt hållbara städer och samhällen. Några utmaningar som behöver adresseras är klimatförändringar, begränsade ekonomiska resurser och ökad ojämlikhet i samhället. Aktuella händelser i omvärlden påverkar och skapar utmaningar och nya behov. Pandemi, väpnad konflikt, ökad migration, ekonomisk instabilitet och energikris utgör några. Det ställer såväl krav som skapar möjligheter för hur vi utformar och gestaltar samhället och de gemensamma livsmiljöerna. Gestaltning utgör i detta arbete ett kraftfullt verktyg för att nå visionen om ett samhälle som håller ihop, både nu och i framtiden.

DET ÄR 2023 och fem år har gått sedan propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö*¹ lanserades. Politiken tar ett helhetsgrepp kring de fysiska miljöer som omger oss, framför allt de gemensamma rummen och platserna. Den fungerar som en ledstjärna och utgör ett stöd i arbetet med omställningen till ett långsiktigt hållbart samhälle och understryker den demokratiska rätten att delta i samtalet och genomförandet av hur samhället ska utformas, byggas och förvaltas.

Enligt myndighetsinstruktionen ska ArkDes, Statens center för arkitektur och design, verka för att det mål som riksdagen fastställt för arkitektur, form och design uppnås samt följa upp politikens genomslag på området. ArkDes ska också, vid behov, föreslå åtgärder för att stärka måluppfyllelsen. Varje år gör ArkDes därför en ansats att beskriva de stora dragen i hur politikområdet utvecklats, vilka framsteg som gjorts och vilka utmaningar som bör hanteras. Ambitionen är att återrapportera politikens genomslag med utgångspunkt i myndighetens ansvarsområde och säkerställa att många röster kommer till tals.

Årets rapport har samma övergripande upplägg som tidigare års rapporter *Med människan i fokus*² och *Livskvalitet i tid och rum*³. Den bygger på ett gediget underlag av intervjuer, forskningsrapporter, artiklar, statistik och studier. Nytt för i år är bland annat att rapportens första del *Hur är läget?* baseras på resultatet av tre enkätundersökningar riktade till allmänhet, regioner och ett antal nationella myndigheter, samt presenterar intervjuer med olika berörda aktörer.

I rapportens andra del lyfts en utmaning fram särskilt och fördjupas i ett fristående nedslag med temat *Ett samhälle som håller ihop*. Temat har valts då Politik för gestaltad livsmiljö vilar på en stark övertygelse om gestaltningens kraft och att ett medvetet arbete med arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö kan bidra till ökad sammanhållning och minskad ojämlikhet i samhället. Rapporten avslutas med fyra medskick till det framtida arbetet inom politikområdet och förslag på åtgärder.

För att fördjupa kunskapen inom politikområdets hela bredd och främja det långsiktiga arbetet med implementeringen av politiken har Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd fått uppdraget att samverka. De fyra myndigheterna har erhållit såväl enskilda som gemensamma uppdrag genom propositionen. Samarbetet mellan samverkansmyndigheterna har fördjupats under de fem år som gått. Politikområdet har sedan 2021 sammanlänkats med det europeiska initiativet New European Bauhaus⁴. Viljan att omsätta politiken i praktiken och att gå från ord till handling är stor. Genom myndighetsgemensamma utlysningar och praktisknära forskning söks och prövas aktivt nya vägar framåt. Olika samverkansorgan och nätverk bestående av akademi och bransch är centrala för framdrift, kunskaphöjning och spridningen av politikens budskap. Nätverksnoder har under året bildats med 21 svenska regioner, där aktörer samtalar, får inspiration, ger inspel till och får stöd från nationell nivå.

1 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.

2 ArkDes (2020). *Med människan i fokus: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2020 och medskick inför framtida arbete*.

3 ArkDes (2021). *Livskvalitet i tid och rum: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2021 och medskick inför framtida arbete*.

4 Sveriges riksdag (2021). *Det nya europeiska Bauhaus*.

Sammanfattning & läsanvisning

Del 1: Hur är läget och vad har hänt sen sist?

Det första kapitlet beskriver läget inom politikområdet. Det inleds med två intervjuer som blickar bakåt och spanar framåt. Den första intervjun är med samverkansmyndigheternas myndighetschefer. Under samtalet summeras de första fem åren med Politik för gestaltad livsmiljö och dialogen cirkulerar därefter kring hur arbetet framöver ska gå från ord till handling. Den andra intervjun är med Sveriges riksarkitekt, som med fem händelserika år i ryggen blickar tillbaka på arbetet som har gjorts samt ser på möjligheter och förhoppningar inför framtiden. Därefter redogörs för vad som har "hänt sen sist". Denna del inleds med en redovisning av gestaltad livsmiljö-politikens utveckling fram till idag, följt av en övergripande bild av samverkansmyndigheternas arbete under fem år. Därpå presenteras en omvärldspaning som ger en generell bild av nuläget och vad som sker på nationell och internationell nivå inom gestaltad livsmiljö-området. Här presenteras aktuella initiativ, utredningar och rapporter som berört eller påverkat arbetet inom politikområdet de senaste åren. Rapporten gör därefter nedslag i arbetet med implementeringen av politiken i landet, bland annat baserat på statistiskt material från Sifo. På detta följer en uppföljning av tre av sammanlagt tolv medskick som presenterats i de tidigare årsrapporterna från 2020 och 2021. Kapitlet avslutas med att ett antal berörda aktörer intervjuas, det vill säga representanter från den nationella myndigheten Statens fastighetsverk, Region Dalarna och Gällivare kommun. Även röster från design-branschen och en engagerad allmänhet presenteras.

Del 2: Utmaning i fokus — ett samhälle som håller ihop

Det andra kapitlet fokuserar på årets rapporttema *Ett samhälle som håller ihop*. Det avgränsas till att primärt handla om socioekonomisk segregation och relationen till jämlikhet specifikt kopplat till olika former av gestaltning. Kapitlet bygger främst på rapporter och publikationer om segregation och jämlikhet. Gruppintervjuer med fyra svenska kommuner presenteras, närmare bestämt Borlänge, Malmö, Umeå och Uppsala, som har valts ut på grund av geografisk spridning och för att de, av olika anledningar, fått stöd av Delegationen

mot segregation (Delmos) för att motverka strukturella orsaker till socioekonomisk segregation. Likaså har de valts ut tack vare deras arbete med gestaltning som ett viktigt verktyg i processen. Därtill bygger kapitlet på (av ArkDes beställda) reflektioner kring propositionen från tre forskare. Fokus för deras reflektioner har varit hur propositionen lyfter fram jämlikhet och segregation samt de lösningar som föreslås däri, utifrån respektive forskningsområde. Kapitlet innehåller även goda exempel som visar hur arkitektur, form, design och konst samt processerna kopplade till dessa kan bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle, där alla ges goda förutsättningar att påverka utformningen av den gemensamma miljön. Slutligen presenteras möjligheter för ett framtida arbete inom området.

Del 3: Medskick — vägen framåt

Det tredje kapitlet redovisar ArkDes fyra medskick med åtgärder som kan stärka politikens måluppfyllelse. Förslagen presenteras under rubrikerna:

1. **Gestaltad livsmiljö som redskap för ett samhälle i transformation.**
2. **Gestaltad livsmiljö som grund för ett samhälle som håller ihop.**
3. **Gestaltad livsmiljö som nyckel i miljö- och klimatarbetet.**
4. **Gestaltad livsmiljö som hävstång för ekonomin.**

Bilagor

Rapporten avslutas med två bilagor. Den första bilagan presenterar ett urval av de fyra samverkansmyndigheternas arbete inom politikområdet de senaste fem åren. Där listas rapporter och vägledningar, genomförda utlysningar, konferenser, seminarier, utmärkelser, utbildningar och projekt samt olika former av nätverk och samarbetsforum. I den andra bilagan presenteras statistik- och intervjuunderlag som använts i rapporten. Dels redovisas Sifos enkätundersökningar och intervjuer, som genomförts på ArkDes uppdrag, med sju nationella myndigheter, 19 regioner och 4 200 representanter från allmänheten. Dels presenteras Sveriges Arkitekters kommunundersökning från 2019 och 2021 avseende antal arkitekturpolicier i landet.

An aerial photograph of a city, likely Copenhagen, showing a dense residential area with numerous multi-story apartment buildings. The buildings are mostly light-colored with many windows. In the background, a tall, slender skyscraper (the Copen Tower) stands out against a hazy sky. The foreground is dominated by a large, grey apartment building with a grid of windows. The overall scene is captured from an elevated perspective, looking down on the city.

Del 1

Hur är läget och vad har hänt sen sist?





Boverkets generaldirektör, Anders Sjelvgren.
Foto: Charlotte Nilsson



Riksantikvarieämbetets riksantikvarie, Joakim Malmström.
Foto: Niklas Ehlén, CC BY



ArkDes överintendent, Kieran Long.
Foto: Elisabeth Toll



Statens konstråds direktör, Patrick Amsellem.
Foto: Emma Krantz/Skissernas museum

Hur är läget?

Intervju med fyra myndighetschefer

Text: Ann-Louise Rönestål, journalist

Fyra myndigheter med skilda ansvarsområden och internkulturer har ansvaret för arbetet med politiken för arkitektur, form och design – Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd. Vi samlade myndighetscheferna för en summering över de fem första åren med Politik för gestaltad livsmiljö, ett bokslut som rymmer både stolthet och självkritik. Myndighetscheferna vill nu gå från ord till handling och se att politiken blir synlig i hela landet. De lyfter fram den relativt nya politiken som en nyckel för att möta de stora samhällsförändringar som väntar, som klimatanpassning och cirkulär ekonomi. De ser möjligheterna med att ta tillvara det vi redan har men också att satsa på god gestaltning vid nybyggnation. Omsorg om detaljer, kvalitetsmedvetenhet, hantverksskicklighet. En förståelse för platsers värde och identitet. I ett sådant samhälle trivs människor och mår bra. Därför handlar Politik för gestaltad livsmiljö ytterst om hälsa, sammanhållning, trygghet och tillväxt. – Jag börjar nu se ett helhetstänk kring hur våra livsmiljöer utformas i Sverige, säger Kieran Long.

Vi möts i det digitala rummet. De som kopplar upp sig är Boverkets generaldirektör Anders Sjelvgren, riksantikvarie Joakim Malmström, ArkDes överintendent Kieran Long och Statens konstråds direktör Patrick Amsellem. Att myndigheternas delade ansvar för den nya politiken fört cheferna samman är uppenbart. Vi börjar med en tillbakablick. Vad är de mest stolta över att ha bidragit med i arbetet med att implementera den nya politiken?

– Det har varit ett lyckosamt arbete. En av de saker jag är mest stolt över är att Boverket har inrättat en position som Riksarkitekt. Det är ett tydligt "statement" från vår sida att vi arbetar med dessa frågor och prioriterar dessa frågor, säger Anders.

– Statens konstråds arbete i olika forum under den här tiden har gett resultat, säger Patrick. Ta Region Skåne till exempel. Jag talade med konsthandläggarna som ansvarar för att integrera konsten i alla nya sjukhus som byggs i länet. Bara i Malmö satsas det 92 miljoner kronor på nya sjukhusmiljöer. Konsthandläggarna berättade att de har gått från att arbeta med löskonst till att nu jobba integrerat med konst utifrån riktlinjerna för gestaltad livsmiljö. Där känner jag att vi har lyckats med att nå ut med politiken.

– Vårt samarbete med andra myndigheter och berörda aktörer blir allt bättre, understryker Kieran. Jag börjar se ett helhetstänk för hur livsmiljöer utformas i Sverige nu, där gestaltad livsmiljö utgör en

grundläggande del i flertalet gemensamma projekt. ArkDes är en ganska liten myndighet som representerar arkitektur och design, vilket gör vårt samarbete med andra myndigheter mycket värdefullt och viktigt.

Joakim håller med: – Uppdraget har varit utmanande på olika sätt. Men vi går nu i takt med varandra och har vidtagit en mängd konkreta åtgärder, som utbildningsinsatser som nått alla fyra myndigheternas medarbetare, vilket har skapat en intern gemensam förståelse för helheten. Vi har satt gestaltad livsmiljö på kartan internt och det är en förutsättning för att kunna jobba med frågorna på ett bra sätt ute i samhället.

Vilka förflyttningar har skett under dessa fem år, kan ni ge några exempel?

– Begreppet gestaltad livsmiljö har blivit ett varumärke som samlar många aktörer i hela landet och möjliggör samtal om ett komplext område. Vi på ArkDes har sett att samtalet om de här frågorna nu sker på ett initierat sätt och det gör mig väldigt optimistisk, säger Kieran.

– Vi sitter med i samverkansrådet som fördelar kulturpengar till regionerna och ser att gestaltad livsmiljö nu dyker upp i de regionala kulturplanerna, poängterar Patrick. Politikområdet får då också ofta genomslag i regionernas övriga arbete.

Anders fyller i: – Ja, en sådan förflyttning ser vi också från Boverkets sida. Vi har tagit fram en

vägledning kring arkitekturstrategier och den har tydligt slagit igenom på kommunal nivå. Hälften av kommunerna har tagit fram eller är på gång med att ta fram arkitekturstrategier som oftast beslutas i fullmäktige eller nämnd.

– Från Riksantikvarieämbetets håll ser vi att fokus börjat flytta från nybyggnation till förvaltning. Klimatomställningen förutsätter det och vi märker att regionerna nu tydligt lyfter fram att de vill jobba med gestaltad livsmiljö och att de förstår kulturmiljöns värde i relation till det, säger Joakim.

Har hela landet varit synligt och delaktigt i det här arbetet, eller ser ni områden för förbättring?

Patrick tar ordet: – Vad gäller konsten så finns pengarna oftast där det byggs, som skolor, sjukhus eller infrastruktur. Det betyder ju att små kommuner på landsbygden eller i glesbygd ofta saknar medel att överhuvudtaget kunna arbeta med våra frågor. Det är ett stort hinder. Vi kan bara jobba med dessa kommuner när vi har särskilt riktade regeringsuppdrag, och de kommer inte ofta. I det här läget behövs det nya riktade uppdrag.

Kieran fortsätter: – ArkDes arbetar aktivt med nätverk och noder av olika slag för att bättre förstå vilka behoven är ute i landet och hur vi kan stödja vid nybyggnation, i förvaltning och i processarbete. I samverkan med kommuner arbetar vi med det offentliga rummet och bjuder in medborgarna att delta i samtalet. Det är ett långsiktigt arbete.

Joakim vill också få med hela Sverige: – Det pågår en omställning i norra Sverige där vi myndigheter arbetar tillsammans med kommunerna genom projekt som *Visioner: i norr*, ett projekt som genomförs inom ramen för Rådet för hållbara städer. I arbetet inom det förnyade uppdraget som Rådet för hållbara städer fick nu, så är det angeläget att fånga upp inte bara staden utan också glest befolkade områden, småstäder och landskap.

– Det där är viktigt, säger Anders. Hur förhåller vi oss till det som redan finns, och hur kan vi utveckla våra miljöer med mindre resurser? Det är ju inte så att alla små kommuner har ekonomiska förutsättningar att satsa på god och omsorgsfull gestaltning. De har kanske ett minskande befolkningsunderlag. Vi behöver möta dessa kommuners behov av stöd. De har också offentliga miljöer att förvalta. Vad betyder dessa miljöer för människorna som bor där? Om man inte har någonting att se upp till eller vara stolt över skapas inte förutsättningar för ett samhälle som håller ihop.

I samtalet framkommer att staten behöver bli bättre på att stötta de mindre kommunerna och att det behövs öronmärkta medel för att till exempel ta fram policyer och handlingsprogram inom området på olika geografiska nivåer som vägledning i arbetet. Att de olika aktörerna i länen krokarm för att utgöra ett stöd för kommunerna är också viktigt, menar myndighetscheferna.

Ni representerar fyra myndigheter som under den här tiden på olika sätt arbetat – både individuellt och gemensamt – med att hitta gemensamma strategier

för att implementera den nya politiken. Bland annat genom att prata med aktörer, initiera projekt, skriva rapporter och genomföra utbildningsinsatser. Vad har varit den största utmaningen?

– Det har varit en stor utmaning att få frågan att flyttas från att handla om ytan till att handla om vad konsten, designen, kulturmiljön och arkitekturen tillför vårt samhälle, säger Anders. Man går fel om man bara pratar om ytskikt på fasader. Vi har en massa parametrar som påverkar vår fysiska miljö. För att få med alla handlar det om att kunna förklara gestaltungsarbetets effekt på exempelvis energieffektivisering eller tillväxt.

Patrick håller med: – Ja, det är fortfarande en utmaning att språkligt omfamna vad vi är ute efter. Vi befinner oss mellan olika kunskapssyner. Vi behöver närma oss en kunskapssyn där det kvalitativa, det tolkande, får lov att ta överhanden över det kvantitativa. Vad vi framför allt behöver för att överbrygga olikheter och nå fram till alla är de goda, konkreta exemplen. Det är utifrån dessa vi kan komma vidare.

– En av de stora utmaningarna är också att åstadkomma den omställning som behövs i samhället. Jag tror att vi måste möta denna utmaning genom att skapa utrymme för de kreativa professionerna, bjuda in dem, visa att vi litar på dem och skapa bättre förutsättningar för deras processer, säger Kieran.

– Den största utmaningen som jag ser det har varit att det pågått mycket överlappande arbete inom Rådet för hållbara städer, Miljömålsrådet och inom gestaltad livsmiljöuppdraget – alla har jobbat på i parallella spår, säger Joakim. Vi måste arbeta mer effektivt med dessa tre arenor. Nu är vi på gång. Miljömålsrådet som ett övergripande paraply, Rådet för hållbara städer som ett mer spetsigt verktyg som kan förse Miljömålsrådet med inspel kring samhällsbyggnadsprocessen och inte minst gestaltad livsmiljö som i sin tur kan förse Rådet för hållbara städer med verktyg. Det har bildats en kedja, men det återstår en del arbete med att hitta den rätta formen för arbetet.

Den tidigare politiken – Framtidsformer – var inriktad på vad arkitektur, form och design SKAPAR och på objekten i sig, medan den nya politiken utgår ifrån vad de gestaltade miljöerna GÖR med oss människor och hur vi alla kan bli medskapare i gestaltungsprocesserna. Vad är styrkan i det nya sättet att arbeta?

– Jag skulle säga att det faktum att det är människan och hennes vardag som är i centrum är styrkan i den nya politiken, säger Joakim. Det handlar inte bara om att bygga nytt utan om en helhetssyn på vad en god, hållbar livsmiljö är. Den nya politiken är mer inkluderande, medan den förra var mer för arkitekter och ingenjörer.

Patrick utvecklar resonemålet: – Förflyttningen från objekt till att tänka på vad miljöerna gör med oss människor och med medskapandet, att kunna ta tillvara människors erfarenheter, även de som inte är experter, är centralt i politiken. Den berör alla nivåer: myndigheter, kommuner, regioner, utövare. Det handlar om att kunna förmedla att det inte handlar om vare sig elitistiska

personer som kommer och pekar med hela handen eller om folkomröstningar om arkitektur. Det går att leda nyanserade, fördjupande diskussioner som för oss bortom ytan.

Vilka utmaningar ser ni framåt? Vad krävs för att komma vidare med gestaltungsfrågornas viktiga roll i den samhällsomvandling som ska skapa miljöer där fler känner att de vill vara?

– Vi har varit väldigt fokuserade på den offentliga delen, det vill säga kommunerna och det offentliga som beställare, trots att det mesta som byggs i Sverige idag byggs av privata aktörer, säger Anders. Vi måste förstå vad det är som är viktigt för dem. Näringslivets syn på värdeökning kan sättas samman med de gestaltungsfrågor som vi arbetar med. Vi kan visa hur vi gemensamt skapar värde.

Patrick är inne på samma linje: – Vi har ett antal stora byggföretag i Sverige som gör i princip allting, förvisso på en offentlig beställning, men det är de som bygger. Dessa aktörer känner sig inte delaktiga i samtalet om gestaltad livsmiljö, men de vill vara med. De tycker att frågorna är jättespännande. Jag menar att det inom ramen för vårt uppdrag är möjligt att inkludera det privata näringslivet, det är helt avgörande för att vi ska få effekter framåt.

– Jag vill utöver det lyfta fram ekologi och hållbarhet, säger Kieran. Hur kan vi skapa nya offentliga platser i detta sammanhang? Vi kan vara en kraft som inte är präglad av rädsla, utan som fokuserar på det positiva och processerna för arbetet med framtidens frågor om ekologi och hållbara städer.

– Vi på RAÄ förknippas ju med bevarande. Men för att kunna göra den stora samhällsomställning som är helt nödvändig ur klimatsynpunkt, så måste vi hitta sätt att inte bara bevara utan också visa hur man kan använda och utveckla det redan byggda inklusive våra kulturmiljöer. Det är jätteviktigt, menar Joakim.

Hur kan gestaltad livsmiljö-politikens genomslag påverka detta? Kan frågor om arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö få fler att bli engagerade och bry sig om klimat- och miljömålen tror ni?

– Det handlar om att presentera en bild av det som följer på de stora samhällsförändringarna, säger Kieran. Det behövs kreativa människor som kan ge FORM åt den förändring som oundvikligen kommer. För oss är projektet *Visioner: i norr* ett första försök att illustrera dessa omvandlingsprocesser, där projektet i sig skapar möjlighet att ställa andra och större frågor.

Joakim fortsätter: – Det handlar inte bara om att möta klimatutmaningarna utan också om att ta vara på det redan byggda, att lyfta fram och uppvärdera de kulturhistoriska värdena. Dessa bidrar till människors trivsel, till stolthet och samhörighet med platsen. De skapar attraktiva livsmiljöer och långsiktig hållbarhet! Vi måste fråga oss hur olika rum ska gestaltas utifrån detta perspektiv. Oavsett om det är stad eller land, vindkraftsutbyggnad, vattenkraftsregleringar eller nya områden med koldioxidneutrala bostäder. Gestaltningen

måste vara med i alla dessa sammanhang.

– Att bygga nytt, det kommer att bli ett specialfall i framtiden. Att cirkulera det vi redan har kommer att bli det nya normala, säger Anders.

På vilket sätt kan staten bli en bättre förebild i detta arbete?

– Konstrådet har ju ett särskilt regeringsuppdrag för att jobba med den ekonomiska principen att en procent av budgeten vid nybyggnation ska investeras i konstnärlig gestaltning kopplat till byggnaden, säger Patrick. Där kopplar vi idag användandet av enprocentsregelns pengar till gestaltad livsmiljö. Vi ser att det finns ett intresse, och en handfull statliga aktörer har vågat ingå avtal om detta med oss för att de aktivt vill agera just förebildligt, men flertalet uppfattar att det krockar med vinstkraven som finns i bolagen. Det skulle behövas en förordning, åtminstone för de fastighetsförvaltande myndigheterna, som säger att myndigheterna faktiskt måste avsätta medel för konstnärlig gestaltning.

– Jag ser ett behov av att tydligare skriva in förebildligheten i de statliga bolagens ägardirektiv, tillägger Anders.

– Jag tror att om man vill uppmuntra någon att göra bättre så måste man premiera gott arbete. Man behöver också lyfta fram goda exempel som vi är överens om ligger i framkant både i Sverige och internationellt. Så att vi strävar mot samma mål och har en gemensam bild av vad omsorgsfullt gestaltade miljöer betyder och vilken effekt de har, säger Kieran.

– Och vi måste underlätta för kommunerna! De vill att staten ska vara mer samordnade. Det är ju ute i kommunerna byggandet sker, det är där de gestaltade livsmiljöerna finns. Vi måste sluta sitta i de statliga stuprören och bara förvalta och hantera frågor som leder till målkonflikter som landar i kommunernas knä, säger Joakim.

Vilka ser ni som de centrala aktörerna när det gäller arbetet med gestaltad livsmiljö?

– Jag återkommer till kommunerna, säger Patrick. Jag skulle vilja ha ett uppdrag att jobba med kommuner i glesbygd, för där kan vi göra störst skillnad. Vår norska motsvarighet, KoRo, har elva miljoner kronor per år för att driva denna typ av samverkansprojekt. Pengarna kan de använda för att arbeta direkt med kommuner, regioner och civilsamhället. Det skulle göra väldigt stor skillnad om vi fick möjlighet att arbeta så i Sverige också.

De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna borde också få direkta direktiv att använda enprocentsregeln.

– När det gäller nyckelaktörer handlar det i hög grad om de nationella myndigheterna. Förutom vi fyra samverkansmyndigheter så kan exempelvis Trafikverket, Naturvårdsverket och Energimyndigheten nämnas, men det finns fler. Jag vill också lyfta byggherrarna och näringslivet. Jag tror på att arbeta systematiskt och tillsammans, till exempel ett antal myndigheter med ett antal utvalda kommuner. Likaså tror jag på riktiga,



Hage i Råängen, Lund, 2022.
Brendeland og Kristoffersen,
beställare Lunds domkyrka.
Foto: Peter Westrup

konkreta statliga samarbeten så att vi kan förstå behoven och dra lärdomar av dessa tillsammans, säger Joakim. De mest centrala aktörerna som vi ser det är arkitekter, designers och multidisciplinära kreativa team. På ArkDes har vi försökt skapa en miljö för praktiska forskning där vi kan bjuda in dessa aktörer till samtal med de offentliga aktörerna. Vi ser bland annat de positiva effekterna av detta sätt att arbeta i projekten *Street Moves* och *Visioner: i norr*, säger Kieran.

– Det är många aktörer som berörs. Vi har olika roller i systemet och det finns ett värde och fördelar i våra olika roller som vi kan nyttja i detta arbete, tillägger Anders.

Kan gestaltad livsmiljö vara en tillgång inom EU och internationellt?

– Vi ser trender på EU-kommissionsnivå, i Sverige och i andra länder, om hur man skapar nya typer av innovationsprojekt. Gestaltad livsmiljö svarar väl på det. Vi kan skapa projekt som är i mitten av debatten och visar möjligheterna, säger Kieran.

– Jag håller med Kieran, men tror att vi i Sverige behöver lägga en hel del resurser på detta för att hänga med i utvecklingen, säger Patrick. För att nå upp till ambitionerna inom EU samt dimensionerna och visionerna med European Bauhaus så krävs det resurser och en vilja från staten och regeringen att satsa.

Anders instämmer: – Ja, vi måste fundera över vilken finansiering som behövs på nationell nivå för att stödja den här utvecklingen. Det finns otroligt mycket som sker i andra länder som vi skulle kunna dra lärdom av och utveckla vidare.

– Sverige kan också vara ett föregångsland med utgångspunkt i vår politik och visa hur den bidrar till klimatomställningen och hur man kan sätta kulturmiljön i fokus för att skapa goda levnadsmiljöer, säger Joakim.

Har ni någon önskelista? Vilka nya uppdrag, områden och frågeställningar ser ni som värdefulla att satsa på, vilka insatser kan ge bäst resultat?

– Det är så lätt att ropa efter nya uppdrag, säger Joakim. Jag tycker att vi redan har jättestarka mandat. Allt det vi pratat om nu kan vi göra. Sen önskar jag att regeringen ger oss sitt förtroende genom uppdrag via regleringsbrev och instruktioner. Men att de också visar intresse för vårt arbete, följer upp det och på detta sätt visar att de bryr sig och vill att något ska hända.

– Vi försöker få in de här perspektiven i Rådet för hållbara städer. Vi är bara i början. Där finns en annan typ av aktör som kanske har svårt att förstå hur det här berör deras verksamhet, men utifrån perspektivet social hållbarhet kan vi arbeta tillsammans. De centrala aktörerna har vi pratat om, kommuner, regioner och det privata, de som bygger mest och skapar miljöerna runt om i landet, säger Patrick.

Kieran tar vid: – Om vi vill ha bättre arkitektur och design så måste vi höja vår ambitionsnivå, såväl konstnärligt som praktiskt. Hur möjliggör vi för de kreativa krafterna att kunna använda sin fulla potential? Detta är en nyckelfråga för oss.

– Man måste förstå att det kommer att blåsa ibland! Man behöver ha en tilltro till att det som är byggt med kvalitet också kommer att förbli kvalitet, säger Anders. När jag var i Danmark fick jag höra att många av de mest omtyckta kvalitetsbyggnaderna de har idag fick utstå mycket spe när de byggdes en gång i tiden. Det finns lärdomar att dra av detta, som skulle kunna skapa en trygghet hos våra beslutsfattare och beställare att inte vara rädda för att fatta djärva beslut så länge de grundar sig på kunskap om kvalitet.

Avslutningsvis – om ytterligare fem år, var tror ni att vi är då inom detta område?

– Om fem år vill jag se två konkreta saker. Dels ett center för innovation inom stadsplanering, arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö. Ett center som kan möjliggöra för myndigheter och andra att bidra till projekt som kan flytta fram samtalet ute i landet. Och det andra är, särskilt ur ArkDes synvinkel, att ha ett fortsatt kreativt utvecklingsarbete med de regionala moderna, säger Kieran.

Anders fortsätter: – Jag vill se att vi genom olika initiativ driver frågan om hur vi kan bruka vårt samhälle på ett nytt sätt i en ny framtid. Hur blir vi mer resurseffektiva? Hur förändrar vi det vi redan har? Att vi förflyttar frågan från en teoretisk diskussion till att faktiskt visa vad skillnaden kan vara med god gestaltning. Det tror jag är jätteviktigt.

– Om fem år hoppas jag att vi har den här paletten av goda exempel som gör att många fler förstår vad gestaltad livsmiljö handlar om och förstår värdet i det, säger Patrick. Dessutom hoppas jag att staten blivit en bättre förebild också i tillämpningen av enprocentsregeln, så att vi ännu bättre än idag kan leva upp till kulturpolitikens mål och tillgodose allas rätt att möta konst och kultur i sin vardag.

Joakim instämmer: – Ja, grundläget är att titta på det vi redan har. Att sticka ut hakan och våga visa på goda exempel, men också visa sådant vi inte tycker är bra. Vi ska ha ett helt kartotek av olika exempel som utvecklats under de kommande åren. Vi vill kunna visa på något riktigt bra, något av hög kvalitet och säga: Det HÄR är gestaltad livsmiljö när det är som bäst.



Helena Bjarnegård, riksarkitekt.
Foto: Hanna Frantzén

Hur är läget?

Intervju med Helena Bjarnegård

Riksarkitekt och ordförande
i Rådet för hållbara städer

Politik för gestaltad livsmiljö har funnits i fem år och som riksarkitekt har Helena Bjarnegård en central roll i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer. Hon är dessutom ordförande för Rådet för hållbara städer och arbetar aktivt med EU-initiativet *New European Bauhaus*. Med händelserika år i ryggen blickar hon tillbaka på arbetet som har gjorts samt ser framåt på möjligheter och förhoppningar inför framtiden.

Berätta om dina tankar kring de gångna fem åren med Politik för gestaltad livsmiljö, hur har politikområdet tagits emot och omsatts av berörda aktörer?

– Det har varit ett brett och positivt mottagande. De fyra myndigheterna Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd har tillsammans arbetat intensivt med att berätta om den nya politiken och att etablera strukturer för arbetet. Vi har deltagit i många olika seminarier, föreläsningar och möten med våra målgrupper, både publikt och inbjudna till exempelvis kommuner, länsstyrelser och regioner. Vi har fört ut budskapet – det finns en ny politik för arkitektur, design, form, konst och kulturmiljö! En intern utbildning i gestaltad livsmiljö har tagits fram av de fyra myndigheterna tillsammans och genomförts för alla anställda. Många hundra anställda har gått den. Vi har som en följd av det fått frågor om vi kan utveckla utbildningsmaterialet och tillhandahålla det till andra statliga myndigheter, kommuner, länsstyrelser och regioner. Det finns en efterfrågan och en vilja att lära sig mer om politikområdet. Därtill har vi arbetat med att bygga upp strukturer för arbetet på såväl nationell och regional som lokal nivå.

På nationell nivå lyfter Helena flertalet exempel på strukturer och nätverk som skapats och vidareutvecklats för att arbeta medvetet med gestaltad livsmiljö. Rådet för hållbara städer samlar 14 centrala aktörer i arbetet med hållbar samhällsutveckling. Samverkansforum för statliga myndigheter som bygger och förvaltar mark och fastigheter har utökats med adjungerade medlemmar och arbetar fortsatt med frågor om arkitektur, kulturmiljö och konst.

Nätverk har skapats med universitet och högskolor kopplade till området gestaltad livsmiljö. Helena fortsätter att berätta om nätverk på regional nivå och lyfter de regionala nätverksnoderna ledda av ArkDes.

– Vi har även byggt upp nätverk med stadsarkitekter, länsarkitekter och länsantikvarier. Boverket har tagit fram en vägledning som ger kommunerna stöd för att ta fram strategier eller policyer som bryter ner politiken på lokal nivå. Vi har rekommenderat att kommunerna ska besluta om en sådan policy på kommunfullmäktigenivå för att den ska få kraft i hela den kommunala organisationen. Nu kan vi se att över hälften av landets kommuner har, eller håller på att ta fram, en sådan policy. Det är fantastiskt och ett bevis på att vårt arbete har tagits emot väl.

Helena fortsätter med att berätta att arbetet har omfattat både hårda och mjuka statliga styrmedel. Utöver ovan nämnda vägledning lyfter Helena andra exempel på vägledningar som de fyra myndigheterna tagit fram så som utformning av vårdens miljöer, för skolans och förskolans miljöer, för byggnadsanknuten offentlig konst och för värdeskapande bebyggelsestruktur. Även finansiella styrmedel har kommit på plats. ArkDes har lanserat Open Calls riktade till yrkesverksamma för att genomföra praktisknära forskningsprojekt som lyfter utmaningar och frågor kopplade till dagens och framtidens gestaltade livsmiljö. Gestaltad livsmiljö finns med i utlysningar från Formas, i Tillväxtverkets regionala utvecklingsfond och i innovationsprogrammet *Impact Innovation* från Vinnova, Energimyndigheten och Formas.

"Vi har gått från att tala om vad arkitektur och design är – till hur arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö kan bidra i det hållbara samhällsbygget."

Vad är den största förändringen som den nya politiken har åstadkommit?

– Den största förändringen är att vi har gått från att tala om *vad* arkitektur och design är till *hur* arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö kan bidra i det hållbara samhällsbygget. Där har den nya politiken åstadkommit en stor medvetenhet.

Helena berättar att hon som nyutträd rikssarkitekt 2019 ofta möttes av frågan om hållbarhet och hög estetisk kvalitet verkligen var förenligt.

– Idag är det ingen som ställer den frågan. I stället talar vi nu om att omsorgsfull utformning av hållbara och vackra livsmiljöer har en oerhört viktig och avgörande roll i samhällsbygget. Det är inte längre bara människor i våra yrkeskårer som talar om det utan vi hör det från Ursula von der Leyen – Europeiska kommissionens ordförande – och från forskning, både inom exempelvis klimatområdet och inom det sociala området.

Vilka utmaningar ser du att det finns i arbetet med politikens målsättningar och vad behövs för att överkomma dem?

– En utmaning rör den första delpreciseringen: att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska övervägande.

Helena konstaterar att det är ett svårt mål och menar att det krävs en grundlig översyn och utredning som om-

fattar såväl orsakerna som konkreta förslag på vad som krävs för att vända utvecklingen.

– Det handlar om att sätta en ny kultur i hela sektorn i Sverige. Vi jobbar med frågan och jag kan se en positiv utveckling, men det behövs ännu mer kraftfulla åtgärder. Arbetet kräver att målgruppen breddas. Vi har nätverk på statlig, regional och lokal nivå samt med akademien. Nu behöver vi få med oss näringslivet. Både berörda yrkeskårer inom gestaltad livsmiljöområdena samt fastighetsägare och byggherrar som beställer utveckling och förvaltning av fysisk miljö. Vi behöver bjuda in dem till bordet, föra dialog, skapa nätverk och lyssna. Fråga dem hur deras verklighet ser ut och hur vi kan möta dem där de är idag? Helena nämner *Visioner: i norr* som ett lyckat exempel.

– Vi bjöd in vassa kreatörer från många olika discipliner samt kommuner till bordet och såg till att de fick förutsättningarna att arbeta tillsammans. När vi öppnar upp och skapar förutsättningar för kreativa processer finns det också ett stort intresse att delta.

På vilka sätt tycker du att det offentliga har agerat förebildligt?

– Det offentliga har agerat förebildligt framför allt på policynivå. Staten har agerat förebildligt genom att ta fram politik för en gestaltad livsmiljö och som en enhällig riksdag ställde sig bakom. Regeringen

har fattat beslut om ett stort antal uppdrag till en rad myndigheter. Kommuner och regioner agerar förebildligt genom att de har brutit ner den statliga politiken till policies och strategier på lokal nivå. ArkDes, Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd har agerat förebildligt genom de strukturer vi byggt upp och genom de kunskaper och inspiration vi spridit i våra olika kanaler, inte minst den myndighetsgemensamma årliga konferensen och utmärkelsen *Årets strålkastare*. Nu vet stora delar av Sverige att det finns en politik för arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö. Det finns kunskap, vägledning och nätverk som stöttar och inspirerar. Nu handlar det om att få konkret genomslag i planering, byggandet och förvaltning runt om i hela Sverige.

Hur tycker du att samverkan och samarbete som tar sin utgångspunkt i politiken har utvecklats under de senaste fem åren?

– När jag nu blickar tillbaka kan jag konstatera att vi är bättre på detta än vad vi var 2018. Vårt regeringsuppdrag har förstärkt vårt samarbete, men vi kan givetvis fortsätta att utvecklas och bli ännu bättre. Samarbete ska inte vara grädde på moset utan ingå i vårt dagliga arbete. När vi samarbetar kan vi göra mer än som enskilda myndigheter. Ett bra exempel på gott samarbete är Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets framtagande av vägledningen *Byggnadsanknuten offentlig konst. Visioner: i norr* är ytterligare ett bra exempel. Varken Boverket, ArkDes, Formas, Vinnova eller Energimyndigheten hade kunnat genomföra projektet var för sig. Däremot så var det möjligt när myndigheterna gick samman. Formas, Vinnova och Energimyndigheten bidrog med finansiering, strukturer för innovationsutlysningar. ArkDes bidrog med sina kunskaper inom arkitektur- och designområdet och Boverket bidrog med projekt- och processledning samt sitt kunnande inom samhällsplanering, byggande och boende. Tillsammans kunde vi höja ribban och få fler saker att hända.

Vad hoppas du att samarbetet inom New European Bauhaus ska leda till?

– Jag hoppas på uppväxling av svensk forskning- och innovationsfinansiering och en draghjälp i att koppla samman de stora frågorna om utveckling av våra livsmiljöer med den stora hållbara samhällsutvecklingen. Sen ser jag goda möjligheter att, som inom *New European Bauhaus*, lyfta fram de kulturella och kreativa näringars viktiga bidrag i arbetet.

Hur tror du att det nordiska samarbetet kan stärka det svenska arbetet med gestaltad livsmiljö?

– Det kan stärka på olika plan! Jag tror att vi både kan och behöver arbeta mycket mer tillsammans med våra nordiska grannar. Finland har nyligen beslutat om sin nya arkitekturpolicy, Norge ska förhoppningsvis snart besluta om ett förslag på förnyad policy som lagts fram och Danmark har en utredning som jag hoppas ska resultera i en uppdaterad policy i linje med gestaltad livsmiljö. På policynivå tror jag att vi har otroligt

mycket att lära av varandra, inte minst hur vi lägger upp det övergripande implementeringsarbetet. Vi behöver ha kontakt brett inom hela politikområdet, såväl på övergripande policynivå som inom specifika områden.

Vilka områden och frågeställningar är värdefulla att fokusera på framöver?

– Gestaltad livsmiljö är inte en sidoordnad fråga utan ett sätt att hantera samhällets utmaningar. Vi ska vara delaktiga i arbetet med det som kommer att påverka planeringen och byggandet i hela Sverige. Det handlar om gestaltad livsmiljö – de bostadssociala frågorna, energi, klimatanpassning och cirkularitet i alla skalor och i alla skeden. Vad är framtids- och klimatsmarta livsmiljöer som vi människor mår bra i och är stolta över? Där behöver vi vara proaktiva och driva på utvecklingen genom att lyfta fram dem som inte syns idag och engagera dem som står utanför. Vi behöver i större utsträckning bjuda in såväl fastighetsägare och byggherrar som de kulturella och kreativa branscherna. Därtill så har vi som sagt en delprecisering som handlar om att kvalitet och hållbarhet inte ska underställas ekonomiska överväganden. Vi behöver gräva djupare och utreda den frågan för att förändring ska ske. Det handlar om att fortsätta arbetet med att förändra kulturen i samhället för att skapa en förändring där vi faktiskt värderar kvalitet och hållbarhet bredare.

Vad hoppas du att politikens utfall är om ytterligare 5 år?

– Jag hoppas verkligen att vi har gått från policy till görande och att när vi nått fram till år 2030 så är alla kommuner, och dess invånare, stolta över den gestaltade livsmiljön som de skapar, utvecklar och förvaltar.

New European Bauhaus

Initiativet om ett nytt europeiskt Bauhaus (NEB) lanserades av EU kommissionen i januari 2021. Det är ett initiativ som kopplar den europeiska gröna given till våra livsmiljöer. NEB uppmanar till att tänka nytt och tillsammans bygga en hållbar och inkluderande framtid som är vacker för våra ögon, sinnen och själar. Arbetet främjar samarbete mellan vetenskap, teknik, konst och kultur. NEB ger möjlighet till att förändra och hitta nya lösningar för vårt tänkande, beteenden och marknader.

Vad har hänt sen sist?

Bakgrund och centrala insatser under fem år

I propositionen pekas fyra myndigheter ut som extra viktiga i arbetet med att skapa den helhetssyn som behövs för ett framgångsrikt arbete inom politikområdet, det vill säga Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd. Myndigheterna samverkar kontinuerligt kring relaterade insatser och tillsammans fångar de gestaltad livsmiljös grundläggande byggstenar – arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö. På detta uppslag redovisas utvecklingen av gestaltad livsmiljö-politiken genom en tillbakablick, som även illustreras med en tidslinje. Likaså presenteras ett urval av de större uppdrag och aktiviteter som myndigheterna genomfört under de senaste fem åren, det vill säga sen politiken beslutades 2018.

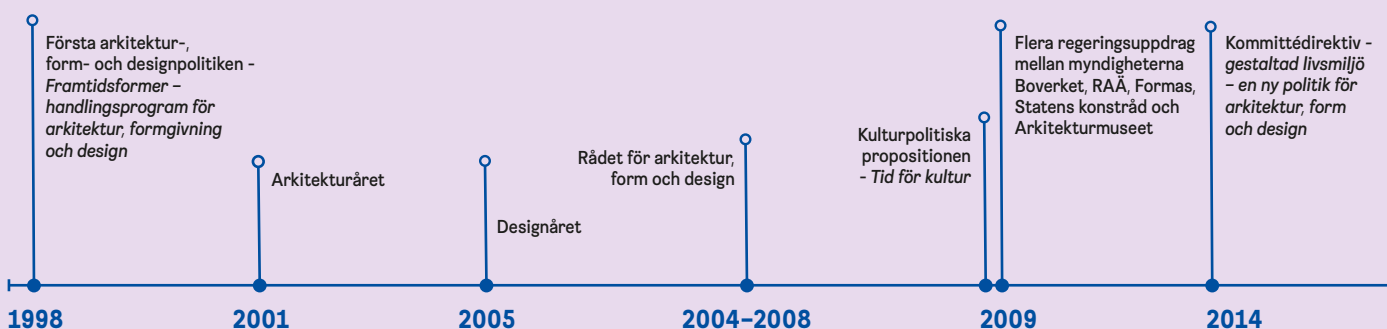
Kort historik

Politikområdet gestaltad livsmiljö har sin bakgrund i Sveriges första arkitektur-, form- och designpolitik: *Framtidsformer – handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*, (Prop. 1997/98:117), vilken beslutades av riksdagen 1998. Syftet var bland annat att tydliggöra att estetiska värden ska beaktas och tillvaratas vid utformningen av samhällets offentliga miljöer. Beslutet medförde exempelvis ändringar i väglagen, plan- och bygglagen och lagen om byggande av järnväg. En konsekvens av propositionen blev att *Arkitekturåret* (2001) och *Designåret* (2005) genomfördes för att utveckla och sprida kunskap om arkitektur, form och design i hela Sverige. Under åren 2004–2008 verkade även det statliga Rådet för arkitektur, form och design med frågorna, vilket hjälpte till att ytterligare lyfta gestaltningsperspektivet inom både kultur-, samhälls- och näringsliv.

Hösten 2009 kom den kulturpolitiska propositionen *Tid för kultur* (Prop.2009/10:3), i vilken samspelet mellan kulturpolitiken och andra samhällsområden hade en framskjuten plats. Strax därefter fick Boverket, Riksantikvarieämbetet, Formas och dåvarande Arkitekturmuseet två efter varandra följande regeringsuppdrag om att främja kulturella och sociala perspektiv inom hållbar stadsutveckling samt lyfta arkitekturens roll. Parallellt fick Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och dåvarande Arkitekturmuseet regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*. Uppdragets syften var att medverka till en ökad samverkan inom politikområden med ansvar för stadsplanering, boendefrågor, gestaltning, arkitektur, konst och kulturmiljö.

Begreppet *gestaltad livsmiljö* lanserades 2014 i kommittédirektivet *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (dir. 2014:69). Direktivet utvecklades med avstamp i de tre ovan nämnda regeringsuppdragen. I kommittédirektivet och i därpå följande utredning *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (SOU2015:88) breddades perspektivet på gestaltning utifrån såväl människors livskvalitet som god miljömässig, ekonomisk och socialt hållbar utveckling. I och med riksdagens godkännande 2018 av propositionen *gestaltad livsmiljö* (Prop. 2017/18:110) blev det nuvarande nationella målet att *arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön* styrande för staten och vägledande för regioner och kommuner. Målet kompletterades med sex delpreciseringar för att politiken ska uppnås, bland annat genom att estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden ska tas tillvara och utvecklas.

När den nya politiken kom fick Boverket uppdraget att förstärka arbetet med arkitektur och gestaltad livsmiljö. Boverket fick då även ett ansvar för samordning, kompetensstöd och främjande insatser till offentliga aktörer på nationell, regional och lokal nivå. Syftet var bland annat att bidra till en hög arkitektonisk kvalitet och öka kompetensen i hela landet. En ny tjänst tillsattes av Boverket när politiken kom: Sveriges riksarkitekt. I januari 2019 tillträdde Helena Bjarnegård denna tjänst. Samtidigt förstärktes samverkan mellan Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd ytterligare, med utgångspunkt i den förnyade politiken.



" Hundratala föredrag, workshops, seminarier, konferenser och utbildningar har hållits av de fyra myndigheterna, fysiskt, digitalt och i hela Sverige 2018–2022."

Ett urval av centrala uppdrag och aktiviteter genomförda av de fyra samverkansmyndigheterna 2018–2022 (se även bilaga 1).

2018

- Utlysningar: Att stärka kunskapsutvecklingen inom fältet offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer

2019

- Konferens: Barnens plats i staden
- Konferens: Låt staden grönska
- Konferens: Tryggare kan ingen vara
- Projekt: Statens stoltheter
- Rapport: Byggnadsanknuten offentlig konst
- Utlysning: Open Call Gestaltad livsmiljö

2020

- Avtal: Skrivna avtal med statliga fastighetsägare som åtar sig att arbeta förebyggande med offentlig konst
- Rapport: Arkitektur och gestaltad livsmiljö - Sammanfattning av Boverkets arbete 2018 - 2020
- Rapport: Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen
- Rapport: Kunskapsnav offentlig konst
- Rapport: Regionernas roll i gestaltad livsmiljö
- Rapport: Med människan i fokus
- Utlysning: Gestaltad livsmiljö
- Vägledning: Vägledning om arkitekturstrategier
- Vägledning: Vägledning om kommunernas strategiska arbete med arkitektur
- Årskonferens: Gestaltad livsmiljö

2021

- Processstöd: Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö
- Rapport: Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger
- Rapport: Staten som förebild i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer
- Rapport: Livskvalitet i tid och rum
- Utlysning: Open Call Gemensamma rum och mellanrum
- Utlysning: Visioner: i norr
- Vägledning: Hänsyn och god helhetsverkan
- Vägledning: Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan
- Årskonferens: Gestaltad livsmiljö och demokrati + lansering av Årets strålkastare

2022

- Internutbildning: För samtliga anställda på de fyra samverkansmyndigheterna
- Nätverk: Regionalt nodnätverk lanserat
- Rapport: Byggnadsanknuten offentlig konst - Metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter
- Rapport: Koordinering av New European Bauhaus
- Seminarier: Universell utformning
- Utlysning: Open Call Power of Places - Allt som redan finns
- Vägledning: Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö
- Vägledning: Utveckla vårdens byggda miljöer
- Vägledning: Gestaltning i detaljplanering
- Årskonferens: Gestaltad livsmiljö - När allt ställs på sin spets + Årets strålkastare



Vad har hänt sen sist?

Nuläge – en omvärldsspaning

För att ge en bild av vad som sker på nationell och internationell nivå inom gestaltad livsmiljö-området presenteras nedan några aktuella initiativ, utredningar och rapporter som berört eller påverkat arbetet inom politikområdet de senaste åren. Omvärldsspaningen har en övergripande ingång för att därefter grupperas utifrån de tre hållbarhetsperspektiven. Spaningarna kopplas till relevanta delar av politikens innehåll, mål och delpreciseringar, samt följs av en reflektion.

Gestaltad livsmiljö som redskap för en värld i transformation

På EU nivå har arbetet med *New European Bauhaus*⁵ utvecklats vidare sedan initiativet lanserades av Europeiska kommissionen januari 2021. New European Bauhaus är ett initiativ som lyfter fram betydelsen av estetiska, sociala och kulturella värden i den gröna omställningen. Initiativet handlar om hur vi vill och behöver leva och bo i framtiden och tar sin utgångspunkt i tre värderingar:

- *Berikande* – Inspirerat av konst och kultur. Berör såväl upplevelsekaraktär som stil bortom funktionalitet.
- *Hållbart* – I harmoni med naturen, miljön och vår planet. Berör allt från klimatmål till cirkularitet, nollutsläpp och biologisk mångfald.
- *Inkluderande* – Uppmuntrar till dialog mellan kulturer, discipliner, kön och åldrar. Berör allt från att värdera mångfald till att säkerställa tillgänglighet och rimliga prisnivåer.

Under en första designfas våren 2022 har en bredd av aktörer givits möjlighet bidra med exempel, idéer och utmaningar. Dessa har sammanfattats i fyra tematiska områden genom vilka initiativet nu ska genomföras: *Återkoppla till naturen, Återfå en känsla av tillhörighet, Prioritera platser och personer med störst behov och Främja långsiktighet och integrerat livscykel tänkande i det industriella ekosystemet.*

Studien *Design som utvecklingskraft*⁶ togs fram våren 2022 av SVID och Svensk form med stöd av en rad aktörer samt design-forskare vid Luleå tekniska universitet. Studien utfördes på uppdrag av Kulturdepartementet med syftet att presentera sätt att med hjälp av design tänka och arbeta för att uppnå en hållbar samhällsutveckling.

ArkDes reflektion: Att uppnå de globala målen i FN:s Agenda 2030 kräver seriösa satsningar på alla nivåer i samhället. New European Bauhaus utgör en ledstjärna för arbetet i Europa. Sätten att uppnå målen är många. Att använda designprocesser som verktyg i hållbarhetsarbetet är verkningsfullt, då det är ett inkluderande sätt att skapa förändring i samhället.

Gestaltad livsmiljö som grund för ett samhälle som håller ihop

Det sociala perspektivet utgör en samlad utgångspunkt för det nationella målet och dess delpreciseringar. Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön. Arbetet med att uppnå målet ska baseras på samarbete och samverkan och ske genom kunskapsspridning om politikens innehåll, med målet att samhället gestaltas för att vara tillgängligt för alla. Jämlika livsvillkor, minskad segregation och behovet av ökad sammanhållning genom samverkan är hög-prioriterade frågor på alla samhällsnivåer idag. Flera initiativ har tagits inom samhällsplaneringsområdet de senaste åren för att skapa en överblick och bidra till att hitta lösningar på dessa frågor.

Delegationen mot segregation (Delmos) har sedan 2018 arbetat på uppdrag av Arbetsmarknadsdepartementet för att motverka strukturella orsaker till segregation samt förbättra situationen i socioekonomiskt utsatta områden. Boverket och Delmos fick i april 2022 uppdraget av regeringen att analysera och redovisa konsekvenserna av en överföring av uppgifter mellan myndigheterna, som omfattade ett fortsatt kunskapsbaserat arbete för att minska och motverka socioekonomisk segregation. Boverket har nu tagit över uppdraget att förvalta och

5 European Union (u.å). *New European Bauhaus*.

6 Daram Westling, L., Byström, D., Eriksson, C. & Svengren Holm, L. (2022). *Design som utvecklingskraft: en studie om sätt att tänka och arbeta för samhällets transformation i hållbar riktning*.

utveckla verktyg som möjliggör mätning och analys av socioekonomisk segregation. Likaså ska de ta fram ett förslag för fortsatt arbete i dialog med berörda statliga myndigheter och andra aktörer.

Regeringskansliet presenterade 2021 rapporten *Den hala tvålen - Verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling*.⁷ En rapport som på en övergripande nivå kartlägger vilka verktyg och metoder som används för att åskådliggöra sociala värden i fysisk planering enligt plan- och bygglagen och i stadsutveckling. Rapporten identifierar nio olika kategorier av verktyg och metoder.

Våren 2022 lämnade den statliga utredningen *Bostadsmarknad – Sänk tröskeln till en god bostad (SOU:2022:14)*⁸ in sitt betänkande till regeringen. Utredningen hade som övergripande syfte att skapa förutsättningar för en socialt hållbar bostadsförsörjning. Likaså att visa hur de bostadspolitiska verktygen kan användas för att ge hushållen möjlighet att skaffa en bostad som motsvarar deras behov, samtidigt som boendesegregationen motverkas och förutsättningarna för jämlika uppväxt- och levnadsvillkor förbättras. Utredningen föreslog att en nationell handlingsplan och kommunala handlingsplaner för bostadsförsörjningen skulle tas fram. Utredningen lyfte också fram behovet av statliga visioner inom området och riktning mot att bygga långsiktigt hållbart.

Covid-19-pandemins effekter på folkhälsan beskrevs i Folkhälsomyndighetens rapport *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2022*.⁹ I rapporten betonades bland annat konsekvenser av pandemin genom förändrade livsvillkor och levnadsvanor.

Covid-19-pandemins effekter på segregation beskrevs i Delmos artikelserie *Segregation och covid-19*.¹⁰ I artikelserien presenterade flera forskare och myndigheter analyser i syfte att bidra till ökad kunskap om pandemins effekter och de åtgärder som behöver vidtas för att segregationen inte ska öka till följd av pandemin. Artiklarna belyser områden som boende, arbete, utbildning och civilsamhället.

ArkDes reflektion: Pandemi, väpnad konflikt, ökad migration och socioekonomiska utmaningar bidrar till att skapa oro i samhället. Åtgärder för att höja tilliten och tryggheten står i fokus för att öka sammanhållningen. För att åstadkomma ett sammanhållet samhälle krävs förutsättningar för fysiska möten mellan människor med olika bakgrund. Dessa möten kan ske där man bor eller arbetar, men sker främst spontant på olika typer av mötesplatser och i samhällets offentliga rum. Omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer utgör en viktig grund och utgångspunkt i arbetet med att skapa ett samhälle som håller ihop.

Gestaltade livsmiljöer som nyckel i miljö- och klimatarbetet

Fysisk planering, medveten materialanvändning, samt omsorgsfull gestaltning och förvaltning är centrala verktyg i transformationsarbetet till ett hållbart samhälle. Målet att uppnå bland annat koldioxidneutralitet och klimatanpassning är nära sammankopplat till det. Två tongivande rapporter inom området pekar på att det behövs omfattande insatser för att nå klimatmålen samt för att ställa om och anpassa samhället. Likaså att fysisk planering och medveten gestaltning spelar en avgörande roll i det arbetet.

IPCC släppte 2022 två delrapporter kopplade till den sjätte utvärderingsrapporten, det vill säga *Effekter, anpassning och sårbarhet*¹¹, som handlar om hur samhället och ekosystemen kan anpassas till klimatförändringarna, och *Att begränsa klimatförändringen*¹², som fokuserar på hur klimatutsläppen kan minska. Rapporterna konstaterade att utsläppen fortsätter att öka. De lyfte också att planering och utformning av städer och infrastruktur var grundläggande i arbetet att minska utsläppen. Likaså att skydd och restaurering av naturliga ekosystemtjänster erbjöd möjlighet att absorbera koldioxid från atmosfären. Insatsområden som pekades ut var bland annat kollektivtrafik, elektrifiering, energieffektivisering, fossilfria processer och kretslopp. Nya innovationer beskrevs utgöra en viktig del av lösningen. Rapporterna konstaterade vidare att politiska beslut och styrmedel spelar en central roll för att minska utsläppen. Likaså mål och handlingsplaner hos centrala aktörer som stat, kommun och företag inom privata sektorn.¹³

Det **Klimatpolitiska rådet** framhöll i sin senaste rapport från 2022 behovet av utsläppsminskningar i Sverige, men sa också att förutsättningarna för omställningen i landet på flera sätt var goda. Klimatpolitiska rådet lyfte i rapporten fram att kommuner och regioner har en central roll i att driva viktiga delar av omställningsarbetet, genom samhällsplanering, bostadsbyggande och transporter. Hindren för genomförandet av transformationen var dock fortfarande många, menade de. Exempelvis nämndes institutionella utmaningar som olika formella regelverk men också olika informella hinder i form av invanda konsumentbeteenden, etablerade affärsmodeller, metoder för samhällsplanering eller organiserade intressen som konserverar gamla resursintensiva lösningar och motverkar effektivare alternativ. Förbättrad styrning av statliga myndigheter och samordning mellan olika politikområden och beslutsnivåer var något som efterfrågades. I rapporten betonades att politiken hade en nyckelroll och att "det handlar om många aspekter av ledarskap, att formulera gemensamma mål, söka ett brett deltagande i samhället och att göra vägen mot målen begriplig och angelägen".¹⁴

7 Regeringskansliet (2021). *Den hala tvålen – verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering*.

8 SOU 2022:14. *Bostadsmarknad – Sänk tröskeln till en god bostad*.

9 Folkhälsomyndigheten (2022). *Folkhälsans Utveckling - Årsrapport 2022*.

10 Delmos (2021). *Artikelserie: Segregation och covid-19*.

11 FN:s klimatpanel IPCC – Sammanfattning för beslutsfattare (2022). *Klimat i förändring 2022 Effekter, anpassning och sårbarhet*.

12 FN:s klimatpanel IPCC – Sammanfattning för beslutsfattare (2022). *Klimat i förändring 2022 Att begränsa klimatförändringen*.

13 SMHI (2022). *Rapporter från IPCC*.

Våren 2021 lämnade den statliga utredningen *SOU 2021:23 Delar av betänkandet Stärkt planering för hållbar utveckling*¹⁵ in sitt betänkande till regeringen. Utredningen hade som övergripande syfte att se över delar av plan- och bygglagen för att genom ändringar i regelverket stärka förutsättningarna för transporteffektivitet och tillgänglighet genom hållbara transporter, samt för att utveckla möjligheterna att främja långsiktigt hållbara stads- och samhällsmiljöer.

ArkDes reflektion: Det innebär en stor förändring att fasa ut fossila bränslen och minska utsläppen av växthusgaser till noll. Det är en omställning som kan liknas vid den industriella revolutionen eller det digitala paradigmskiftet. Gestaltningen av våra livsmiljöer utgör en nyckel i miljö- och klimatarbetet och omställningen till ett hållbart samhälle. Transformationsprocessen innebär att många invanda mönster, vanor och beteenden ifrågasätts och behöver omvärderas. Planering av exempelvis olika infrastrukturer, kraftverk med ledningar, kretsloppslösningar och mineralbrytning utgör viktiga, men inte okomplicerade, insatsområden i omställningen. En viktig del i omställningsarbetet är att analysera, konsekvensbeskriva och integrera det ”nya hållbara” så att det adderar till och samspelar med livsmiljöerna som det ska ingå i och utgöra en del av.

Gestaltad livsmiljö som hävstång för ekonomin

Det nationella målet för arkitektur, form och design understryker särskilt vikten av omsorgsfull gestaltning. Likaså att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. Estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden ska tas till vara och utvecklas. Två statliga utredningar med målet att sänka produktionskostnaderna för bostadsbyggandet och minska bygglovskrav har lämnats till regeringen.

Vintern 2020 lämnade den statliga utredningen *SOU 2020:75 Bygg och bo till lägre kostnad – förslag för bättre konkurrens i bostadsbyggandet*¹⁶ in sitt betänkande till regeringen. Utredningen hade som övergripande syfte att gynna en utveckling där lägre produktionskostnader återspeglades i boendekostnaderna och där företag med sådana affärsmodeller skulle ges bättre förutsättningar att verka. Intentionen var att främja produktion av serietillverkade flerbostadshus och att åstadkomma låga hyror i detta bestånd.

Sommaren 2021 lämnade den statliga utredningen *SOU 2021:47 Ett nytt regelverk för bygglov*¹⁷ in sitt betänkande till regeringen. Utredningen hade som övergripande syfte att ta ett helhetsgrepp om regelverket för bygglov i plan- och bygglagen, med målsättningen att göra handläggningen av dessa ärenden enklare, effektiv och mer rättsäkra. Intentionen var att minska kravet på bygglov.

ArkDes reflektion: Sverige befinner sig för närvarande i ett ansträngt ekonomiskt läge. Förutsättningarna för att hålla god kvalitet i byggande, ombyggnad och förvaltning har snabbt försämrats under de senaste åren på grund av stigande byggkostnader, högre räntor, ökande energipriser samt genom minskad köpkraft hos hushållen. Bostadsbrist som skyndar på byggprocesser, givna förutsättningar i byggbranschen samt det ekonomiska läget är utmaningar i arbetet med att uppnå de delar av det nationella målet som rör hållbarhet och kvalitet samt att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden. Dessa värden får i många fall stå tillbaka för andra mer akuta frågor. Ett skifte behöver ske där vi skapar incitament för omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer som en tillgång och hävstång för ekonomin.

14 Kuylenstierna, J., Hermansson, C., Bäckstrand, K., Nordlund, A., Rummukainen, M., Sandén, B., Söderholm, P. & Sörlin, S. (2022). *Klimatpolitiska rådets rapport 2022*.

15 *SOU 2021:23. Stärkt planering för hållbar utveckling*.

16 *SOU 2020:75. Bygg och bo till lägre kostnad – förslag för bättre konkurrens i bostadsbyggandet*.

17 *SOU 2021:47. Ett nytt regelverk för bygglov*.

Konstinstallationen *Brakfästen/La Grande Bouffe*
av Anne Dijk Hee Jordan & Pauline Doutrelouingne
i Södra hällarna naturreservat i Visby
Foto: Ricard Estay/Statens konst råd



Vad har hänt sen sist?

Nedslag i arbetet med implementeringen av politiken

ArkDes har som uppgift att följa upp och utvärdera politikens genomslag. Då politikområdet rör sig på olika skal-nivåer och berör många aktörer är det komplext att göra en fullkomlig och fördjupad bevakning som täcker politikens bredd och dess implementering i samhället. Uppföljningen presenteras på en övergripande nivå, där ett antal nedslag fångar upp trender, belyser de framsteg som gjorts samt utvärderar genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö.

Uppföljning av politikens genomslag

Redan 2015 fick ArkDes via myndighetsinstruktionen uppgiften att följa upp arkitekturpolitiken. 2018 antogs en reviderad arkitekturpolitik, *Politik för gestaltad livsmiljö*,¹⁸ av riksdagen. Det är nu tredje gången ArkDes publicerar en uppföljningsrapport. Nedan görs en ansats att ta vid där de två föregående uppföljningsrapporterna från 2020 och 2021 slutade, samt att länka uppföljning till de inspel och reflektioner som lyfts fram i de två tidigare rapporterna.

Utgångspunkt och upplägg av årets uppföljning

I detta kapitel belyses vad som har hänt sen sist i arbetet med implementeringen av politiken, samt de viktigaste utmaningarna och trenderna inom området. Analysen presenteras i form av åtta nedslag med rubriker kopplade till politikens mål och delpreciseringar (se sida 7). Utgångspunkten och tillståndet inom respektive nedslag beskrivs och exemplifieras med hjälp av referat, statistik och enkätresultat. Insatser genomförda av samverkansmyndigheterna exemplifieras. Därefter görs en reflektion följt av en utvärdering av politikens genomslag.

Delar av faktaunderlaget till detta kapitel återfinns i två bilagor längst bak i rapporten. Bilaga 1 utgör en fördjupad sammanställning över centrala delar av samverkansmyndigheternas insatser och aktiviteter 2018–2022. I bilaga 2 presenteras hela resultatet av Sifos tre enkätundersökningar, riktade till ett urval nationella myndigheter, Sveriges regioner samt allmänheten.

Nedslag och utvärdering av arkitekturpolitikens genomslag 2022

NEDSLAG 1: SKAPA ETT HÅLLBART, JÄMLIKT OCH MINDRE SEGREGERAT SAMHÄLLE

Politik för gestaltad livsmiljö utgör ett viktigt verktyg i arbetet att skapa ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle. Samtliga tre hållbarhetsperspektiv är vitala i politiken, men det sociala perspektivet har en särskilt framträdande roll. Detta då politiken vilar på en stark tro om gestaltningens kraft och vad arkitektur, form, design, konst och kulturmiljöer kan åstadkomma för människan och dennes livsmiljöer. Detta perspektiv stöds även på EU-nivå av initiativet New European Bauhaus vars ledord är *hållbarhet, estetik och inkludering*.

I propositionen betonas att det är en känsla av tillhörighet och stolthet över den gemensamma miljön som bidrar till att bygga ett samhälle som håller ihop, samt att gestaltningen av den byggda miljön är en fråga om jämlikhet i samhället. Likaså att ett medvetet arbete med arkitektur, form och design kan bidra till att bryta segregation och utjäma socioekonomiska skillnader.¹⁹ Grundläggande för att gestaltningen ska leda till ökad jämlikhet och minskad segregation är allas rätt till

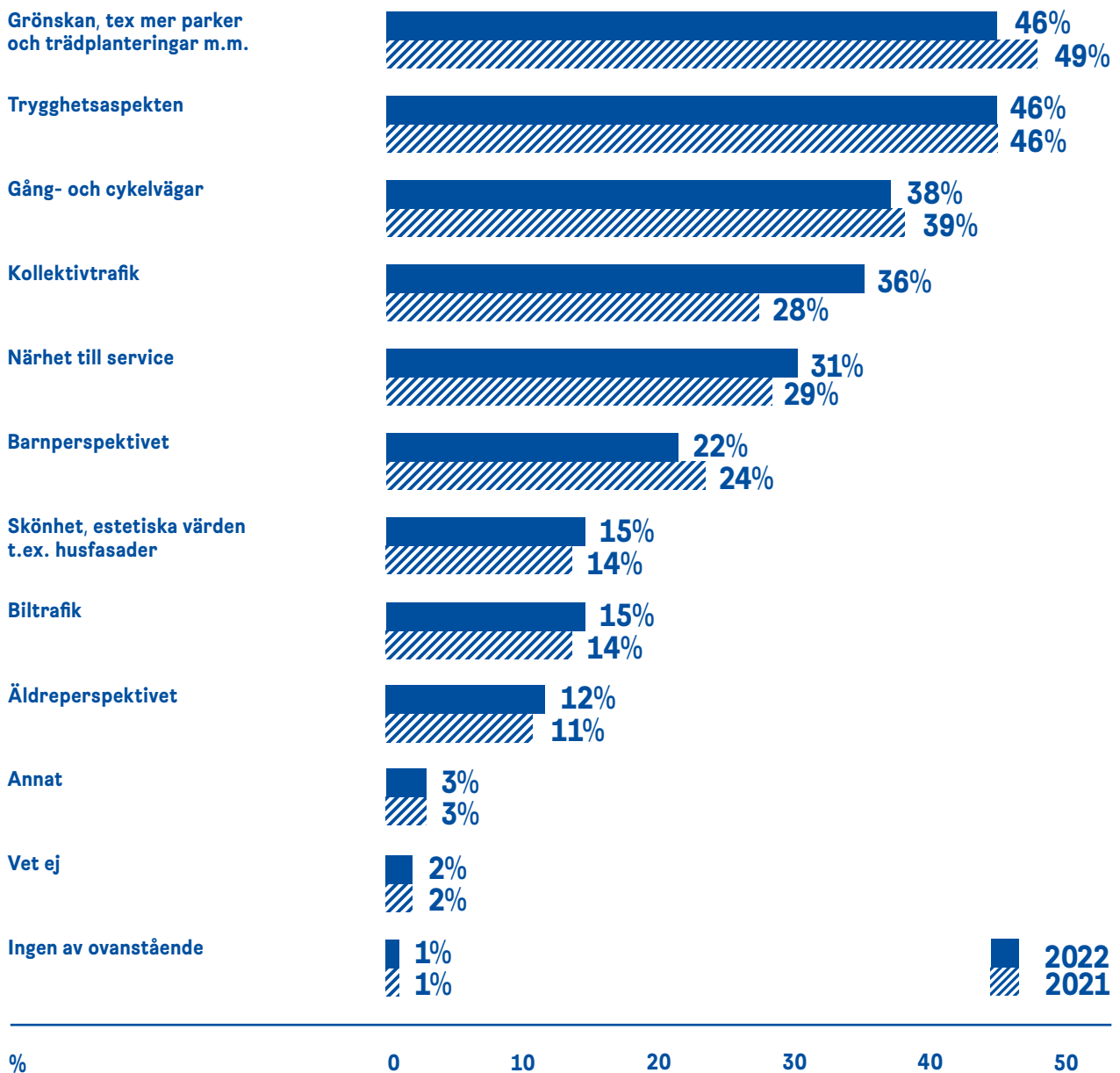
18/19 Prop. 2017/18:110 *Politik för gestaltad livsmiljö*.

20 Sifo har på uppdrag av ArkDes genomfört 4 201 intervjuer med svenska allmänheten i åldersgruppen 18–79 år. 200 intervjuer i varje region. Undersökningen genomfördes mellan den 23 september och 6 oktober 2022 via Kantar Publics riksrepresentativa och slumpmässigt rekryterade onlinepanel – Sifopanelen. Motsvarande jämförande undersökning gjordes i september 2021.

kvalitativa och väl gestaltade livsmiljöer. Likaså att de byggda miljöerna gestaltas på ett sätt som beaktar sociala och kulturella aspekter i högre utsträckning, samt får brukarna att känna sig välkomna och trygga.

Kommunernas översiktsplaner, arkitekturpolicyer och markanvändningsstrategier utgör centrala verktyg i arbetet att tolka och omsätta den nationella politiken för gestaltad livsmiljö på lokal nivå. I processen att ta fram dessa dokument kan hållbarhetsfrågor och ojämlika strukturer synliggöras och hanteras. Likaså kan frågor adresseras som rör hur arkitektur, form, design, konst och kulturmiljöer kan bidra till livet i kommunen och till att skapa värden som hållbarhet, tillhörighet och demokrati.

I årets enkätundersökning riktad till allmänheten²⁰ ställdes en fråga om vad den svarande ansåg vara den viktigaste aspekten att ta hänsyn till i planeringen av dennes närmiljö. Tolv olika svarsalternativ presenterades (se tabell nedan). Nästan hälften av de svarande ansåg att parker, grönska och trygghet var de viktigaste aspekterna. Därefter kom gång-, cykel- och kollektivtrafik. Undersökningen visade också att nio av tio tillfrågade personer trivdes i hög grad i sitt närområde, men att nöjdheten med tillgången till bra offentliga platser och lokaler ofta var större i städerna och lägre i mellanbygd och på landsbygd. I Skåne och i de större städerna ansåg fler att tillgången till naturområden var begränsad.



Tabell: Antal personer som uppger vad de anser vara viktigast att ta hänsyn till i planeringen av deras närmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022, 12 olika svarsalternativ).

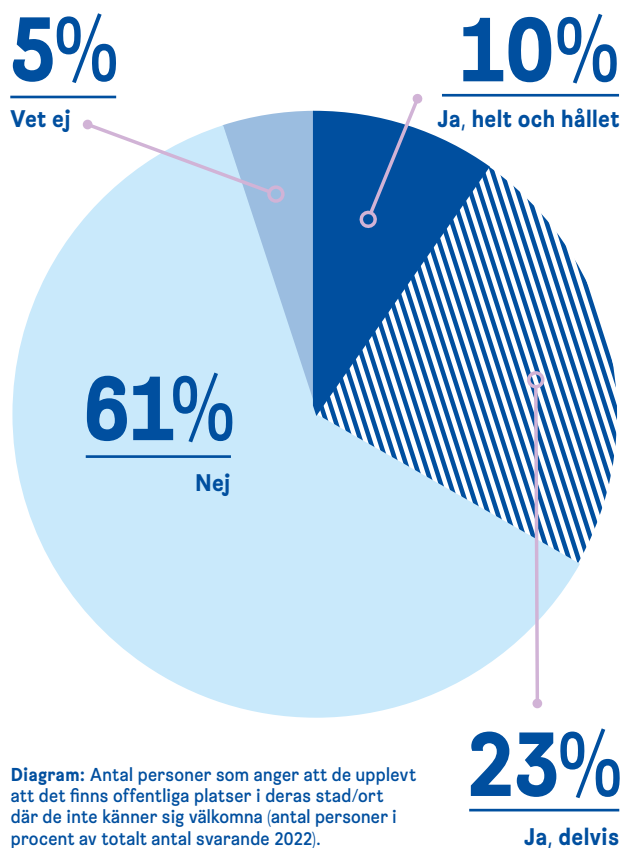
I enkätundersökningen ställdes även frågan om respondenten upplevde att det fanns offentliga platser i dennes stad/ort där hen inte kände sig välkommen. Var tredje person svarade att så var fallet. Unga vuxna och de som bodde i större städer ansåg att problemet var mer omfattande.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har tagit fram rapporter och vägledningar som berör området, bland annat *Vägledning om arkitekturstrategier*, *Vägledning om kommunernas strategiska arbete med arkitektur*, samt återrapporteringarna till Kulturdepartementet *Med människan i fokus* och *Livskvalitet i tid och rum*.

Reflektion:

I ArkDes tidigare rapporter konstateras att de ekonomiska och sociala klyftorna i samhället ökar, vilket både återspeglas och får konsekvenser i den fysiska miljön. ArkDes undersökning visar emellertid att allmänheten ofta har en positiv uppfattning om den egna närmiljön, men att miljöerna kan behöva omvandlas efter nya samhällsbehov eller förstärkas på olika sätt med nya kvaliteter eller samhällsservice. Behoven är plats- och personspecifika och kan skilja sig markant mellan stadsdelar samt mellan stad och landsbygd. Att öka känslan av välkomnande och trygghet i de offentliga rummen är enligt enkätundersökningen ett efterfrågat insatsområde. För att adressera inringade problem och utmaningar, samt för att föra arbetet framåt krävs mer kunskap, kompetens, forskning och verktyg. Rapporten *Den hala tvålen*²¹ utgör ett steg i rätt riktning då den presenterar en verktygslåda för social hållbarhet i fysisk planering, stadsutveckling, markanvändning och den byggda formen.



Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet att skapa ett *hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle* utvecklas i såväl positiv som negativ riktning.

NEDSLAG 2: PÅVERKA UTVECKLINGEN AV DEN GEMENSAMMA MILJÖN

Det nationella målet anger att alla ska ges möjlighet att påverka utvecklingen av de gemensamma miljöerna. I propositionen lyfts fram att metoder som byggs upp kring gestaltungsprocesser kan bidra till ökad inkludering och ökat demokratiskt deltagande. Förutsättningen för att kunna bidra i dessa sammanhang är att bli inbjuden till dialogen samt att besitta tillräcklig god kunskap inom området.

I processen att ta fram en kommunal översiktsplan ska olika aktörer och invånare bjudas in till dialog. Även vid framtagandet av en kommunal arkitekturpolicy är aktörsdialogen central. Flera kommuner i Sverige

arbetar med att utveckla och testa nya metoder för dialog i syfte att bjuda in fler och öka deltagandet (läs mer i rapportens intervjuer i Del 1 och 2). Designprocessen som inkluderande processverktyg i samhällsplaneringen har etablerat sig.²² Samtidigt har de senaste åren präglats av covid-19-pandemin, vilket begränsat möjligheten att delta vid möten, workshops, gemensamma aktiviteter och andra former av medborgardialoger direkt på plats. Pandemin har emellertid drivit på den digitala omställningen, även inom samhällsplaneringsområdet, vilket har ökat flertalet grupperns möjlighet och vilja att delta i digitala processer och samtal.²³

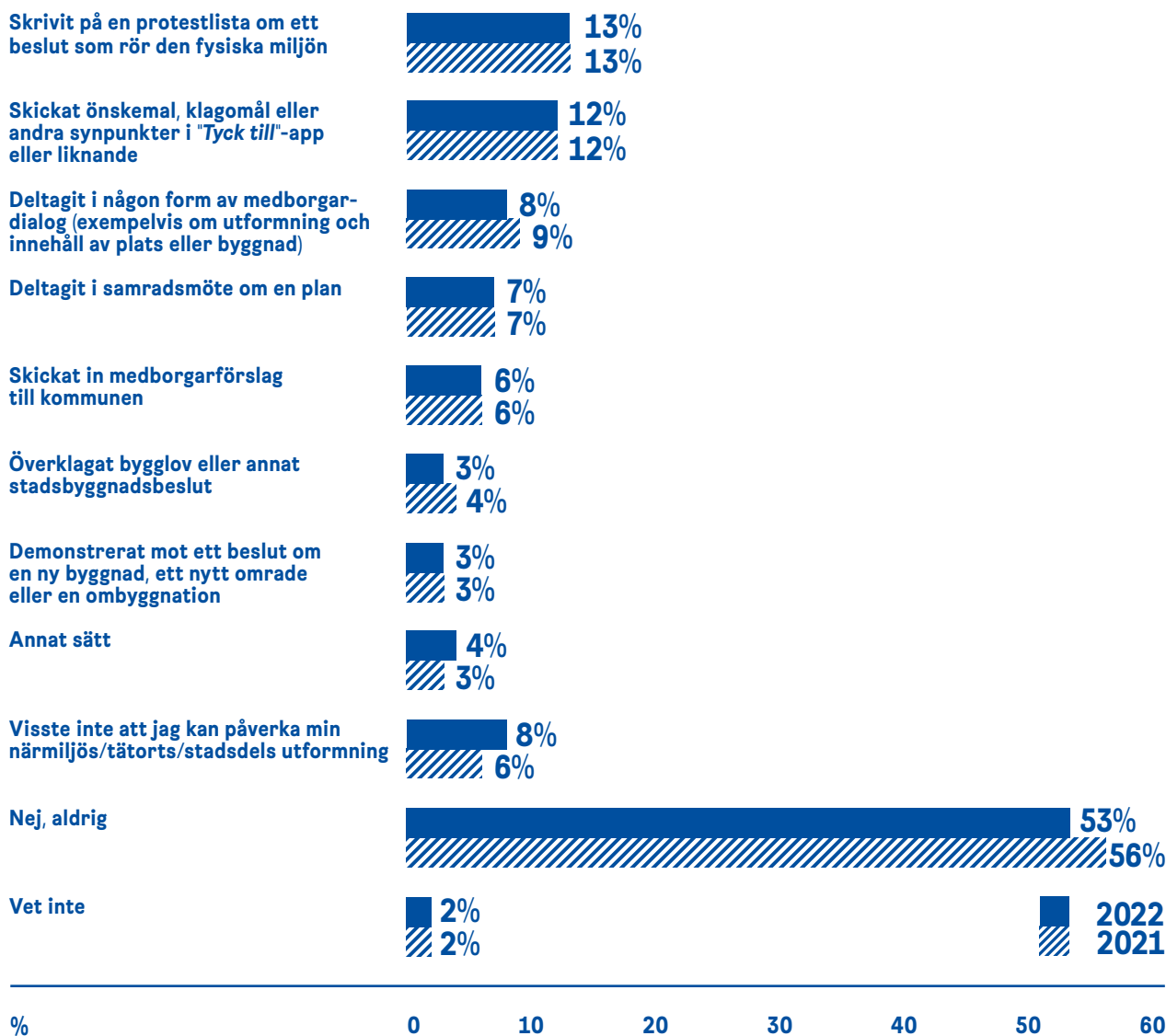
21 Regeringskansliet (2021). *Den hala tvålen – verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering*.

22 Daram Westling, L., Byström, D., Eriksson, C. & Svengren Holm, L. (2022). *Design som utvecklingskraft: en studie om sätt att tänka och arbeta för samhällets transformation i hållbar riktning*.

23 PE Teknik & Arkitektur (2021). *Samhällsbarometern 2021 – Omställning i pandemin*

I enkätundersökningen riktad till allmänheten ställdes frågan om personen kände till att det finns ett nationellt politiskt mål som syftar till att ge alla människor goda förutsättningar att påverka planeringen, utformningen och användandet av den offentliga miljön. Endast 4 procent angav att de kände till målet helt och hållet och 34 procent att de kände till målet delvis. Även om kännedomen om målet var relativt låg kan en positiv trend noteras, då motsvarande resultat 2021 var 2 respektive 25 procent. Det var främst äldre personer som kände till målet, medan en hög andel unga vuxna inte gjorde det.

Det ställdes också en fråga i undersökningen om respondenten någon gång agerat i syfte att påverka utformningen av dennes närmiljö/tätort/stadsdel och i så fall på vilket sätt. 53 procent av de tillfrågade hade inte agerat i syfte att påverka utformningen av närmiljön. Här stack framför allt gruppen yngre män ut. Många respondenter uppgav dock att de hade agerat på något sätt. Den vanligaste formen av deltagande var reaktiv och handlade om att exempelvis skriva på protestlistor, skicka in önskemål, klagomål eller andra synpunkter genom en app eller liknande. Även i år visade resultatet ett särskilt lågt engagemang bland unga vuxna.



Tabell: Antal personer som anger om de agerat (inte agerat) i syfte att påverka utformningen av sin närmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022).

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har arbetat med kunskapsinsatser kring påverkansåtgärder, medskapande och ökad delaktighet, bland annat i regeringsuppdraget *Konst händer*, Open Call-projekt som *Barns behov formar skolan*, *The Good, the Bad, the Ugly*, *Augmented Dialogue*, *Odla torg* och *Eds andra kiosk*. Likaså genom seminarier på tema *Design och deltagande*, *Så skapas meningsfulla deltagandeprocesser* och *Stadsutveckling och design för motstridiga önskemål*, 2021 års konferens om gestaltad livsmiljö på temat *Demokrati*, samt inom projektet *Street Moves*.

Reflektion:

Årets enkätundersökning visade, precis som tidigare år, att allmänhetens delaktighet i stads- och samhällsutvecklingen samt i utvecklingen av den egna närmiljön inte lever upp till politikens mål. Noteras bör dock den positiva ökningen av antalet personer som angav att de kände till det nationella målet och vad gäller personer som angav att de varit engagerade i att påverka utformningen av sin närmiljö. För att fånga upp platsspecifika

utmaningar och behov måste en bred allmänhet bjudas in till dialog och medskapande, där olika ålder, genus, bakgrund och boendemiljö finns representerat. För att kunna delta i dialogen om samhällets utformning behöver även kunskap om gestaltungsfrågorna öka hos allmänheten. Detta skulle exempelvis kunna ske genom att samhällsplanerings- och gestaltungsfrågorna integreras i skolornas undervisning, genom att frågorna presenteras och debatteras i större utsträckning i media samt genom att kommunerna fortsätter bjuda in allmänheten, såväl fysiskt som digitalt, i de processer som är kopplade till den fysiska planeringen och utformningen av de gemensamma rummen. Kommunintervjuerna i *Del 2 – Utmaning i fokus* lyfter även fram lokala nätverk, ideella organisationer samt lokaler för ideell verksamhet som en förutsättning att öka engagemang, inkludering och deltagande.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att öka allmänhetens möjlighet att *påverka utvecklingen av de gemensamma miljöerna* utvecklas i positiv riktning.

NEDSLAG 3: VÄRNA HÅLLBARHET OCH KVALITET

Att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden är ett centralt budskap i politiken. I propositionen framhålls att omsorgsfullt gestaltungsarbete skapar höga värden som inte bara stärker människors hälsa och livskvalitet utan också hållbarheten över tid. Det läggs också stor vikt vid att det offentliga, det vill säga kommuner, regioner och stat, har ett stort ansvar att företräda allmänintresset och visa vägen för övriga aktörer.

Flera statliga utredningar och myndighetsrapporter pekar på att byggandet i Sverige idag är mindre hållbart och att många byggen har betydande fel, brister och skador. Anledningen till detta anges vara den höga byggtakten, tidsbrist, bristande resurser och okunnighet. Kostnader kopplat till åtgärder som måste vidtas i efterhand, ineffektiv resursanvändning och indirekta följd effekter bedöms kunna uppgå till drygt 111 miljarder kronor per år.²⁴ Det innebär att var fjärde investerad krona i byggbranschen inte är värdeskapande.²⁵ Ökad kvalitet i byggandet och fokus på den byggda formen samt väl gestaltade offentliga rum är något som nu

efterfrågas av allt fler. Att det som byggs ska vara billigt ifrågasätts. Branschen menar att fastighetsekonomin glömts bort och att dålig gestaltung, okunnighet och undermåliga material gör att husen och miljöerna blir dyra att driva i förvaltningsskedet.²⁶

En nyckel för politikens genomslag är att de offentliga aktörerna har en förmåga att vid markanvisning och upphandling beställa hållbar, kvalitativ och kunskapsunderbyggd gestaltung. Många aktörer vill ta ansvar för hållbarhets och kvalitetsaspekterna i såväl planering, upphandling, byggande och förvaltning. Exempelvis genom miljöcertifiering, cirkulär resursanvändning och tillämpning av enprocentregeln²⁷, men de har saknat vägledning och verktyg i detta arbete. Boverket och Upphandlingsmyndigheten har nu tagit fram ett stöd för hur en offentlig beställare genom offentlig upphandling kan främja uppkomsten av goda gestaltade livsmiljöer, såväl vid nybyggnation som i befintliga miljöer. För att höja nivån och kvaliteten på det som byggs rekommenderas även att använda en av beställaren framtagen arkitekturpolicy som utgångspunkt i upphandlingen.²⁸

24 SOU 2000:44. *Från byggsekt till byggsektor*; SOU 2002:115. *Skärpning Gubbar! Om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn*; Byggekommittén. *Utmärkt! Samhällsbyggnad – slutrapport från Byggekommittén* (Fi 2004:15); Boverket (2018). *Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn*.

25 Boverket (2022). *Förebygg fel, brister och skador*.

26 Bostadspolitik (2022). *Kvalitet i byggandet och väl gestaltade offentliga rum*.

27 Enprocentregeln (skrivs även 1%-regeln) är en ekonomisk princip för investeringar som innebär att en procent av budgeten vid ny-, om- och tillbyggnationer av fastigheter, infrastruktur och offentliga miljöer investeras i byggnadsanknuten konstnärlig gestaltung.

28 Upphandlingsmyndigheten (u.å). *Ta tillvara kvalitetsaspekter i arkitektur och gestaltad livsmiljö*. (2023-01-01)

29 Sifo (2022-11-25). Sju myndigheter har besvarat undersökningen som bestod av fyra frågor varav tre kvantitativa och en kvalitativ. Myndigheterna som blivit intervjuade är Svenska kraftnät, Akademiska hus, Fortifikationsverket, Naturvårdsverket, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk och Trafikverket. Undersökningen genomfördes genom telefonintervjuer under tidsperioden 26 september till 24 oktober 2022.

30 Sifo (2022-11-25). 19 av 21 regioner har besvarat undersökningen som genomfördes via telefonintervjuer under tidsperioden 26 september till 24 oktober 2022.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har tagit fram en mängd rapporter och vägledningar som berör området, bland annat *Byggnadsanknuten offentlig konst – kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön*, *Vägledning om arkitekturstrategier*, *Vägledning om kommunernas strategiska arbete med arkitektur*, *Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen*, *Hur bild- eller form-konstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger*, *Hänsyn och god helhetsverkan*, *Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan*, *Byggnadsanknuten offentlig konst – metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter*, *Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö* samt *Utveckla vårdens byggda miljöer*.

Reflektion:

Bostadsbrist som skyndar på byggprocesser, givna förutsättningar i fastighets- och byggbranschen samt det ekonomiska läget minskar förutsättningarna att hålla god kvalitet i byggande och förvaltning. Arbetet med att uppnå de delar av det nationella målet som rör hållbarhet och kvalitet samt att ta till vara och utveckla

estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden utmanas. Mycket görs på statlig nivå för att stötta kommuner, regioner med flera aktörer att arbeta aktivt med hållbarhets och kvalitetsfrågorna. Resultatet går nu att se i form av flera goda exempel över hela landet. Rapporter och vägledningar med metoder och verktyg har tagits fram som stöd i arbetet, men mer stöd behövs, framför allt hos de små kommunerna. Dessa kommuner behöver exempelvis kunskapsmässig och finansiell hjälp för att skala upp goda lokala initiativ och för att täcka upp glappen där marknaden inte vill investera. Boverkets olika finansiella stöd för bostadsbyggande, med motkrav på kvalitet i gestaltningen, skulle kunna vara en lösning. Tydligare krav på hållbarhet och kvalitet genom ändamålsenliga uppdrag och uppgifter i berörda myndigheters regleringsbrev och instruktioner behövs också för att stärka området.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att *verka för att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden* utvecklas i såväl positiv som negativ riktning.

NEDSLAG 4: VERKA FÖR ATT KUNSKAPEN OM ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN UTVECKLAS OCH SPRIDS

Propositionen slår fast att högre utbildning och forskning inom arkitektur, form och design är en förutsättning för att arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer ska kunna utvecklas. Kunskapsområdet är omfattande, vilket innebär att många samverkande aktörer behövs för att täcka hela området. I propositionen konstateras att den praktiska kunskapsutvecklingen spelar stor roll både för att bygga kunskap kring konkreta och angelägna frågor och för att stärka praktikernas möjligheter att utveckla goda lösningar i dialog med beställare och brukare.

Det pågår ett intensivt arbete att öka kunskapen samt höja kunskapsnivån och kompetensen om politikområdet gestaltad livsmiljö, hos såväl myndigheter, regioner, kommuner, näringsliv och akademi. Forskningsfinansiärer som Formas, Vinnova och Energimyndigheten utlyser medel för att utveckla kunskapen ytterligare inom området Hållbart samhällsbyggande. Tillsammans med

samverkansmyndigheterna genomförde de en utlysning på temat *Visioner: i norr* hösten 2021, där elva kreativa team och sex norrländska kommuner tillsammans skissade på framtidens livsmiljöer med utgångspunkt i kommunernas förutsättningar och processer.

Kunskapsnivån varierar hos olika berörda aktörsgrupper. I intervjuerna med de nationella myndigheterna²⁹ och regionerna³⁰ framgår att kunskapsläget fortfarande är svagt i hela eller delar av organisationen. Mängden kunskapshöjande aktiviteter tyder emellertid på att kunskapen och kompetensen håller på att stärkas inom området. De intervjuade myndigheterna uppgav en mängd strategiska interna dokument som tagits fram med målet att höja kunskapsnivån och etablera frågorna inom organisationen. Andra insatser som nämndes var internutbildningar, projekthanvisningar, vägledningar, benchmarking i nätverk och remissvar.

Genom interna strategier, planer och program**43%****Genom att använda 1%-regeln****14%****På annat sätt, vilket?****71%**

0

20

40

60

80

100

Tabell: På vilket sätt regionerna implementerar Politik för gestaltad livsmiljö internt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

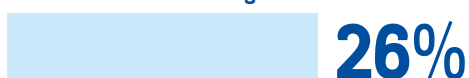
I intervjuerna med regionerna framkommer att samtliga arbetar med implementering av gestaltad livsmiljöpolitiken internt. Alla regioner utom en spred även kunskap om politiken externt. Den interna förankringen gjordes främst genom framtagande av interna strategiska dokument och internutbildning. Den externa kunskapsspridningen gjordes bland annat genom den regionala utvecklings-

strategin (RUS), regional planering och externa utbildningar. Drygt hälften av de svarande angav att de spred kunskap om politiken på annat sätt, bland annat genom webinarier, seminarier, konferenser, samråd samt genom direkt dialog med näringsliv, kommuner och andra aktörer.

Genom framtagande av en strategi



Genom internutbildning



På annat sätt, vilket?



Gestaltad livsmiljö är just nu inte en prioriterad fråga hos oss



0 20 40 60 80 100

Tabell: På vilket sätt regionerna implementerar Politik för gestaltad livsmiljö internt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

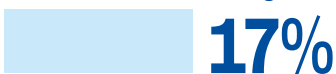
Genom den regionala utvecklingsstrategin



Genom arbetet med regional planering (Skåne & Stockholm)



Genom externa utbildningar

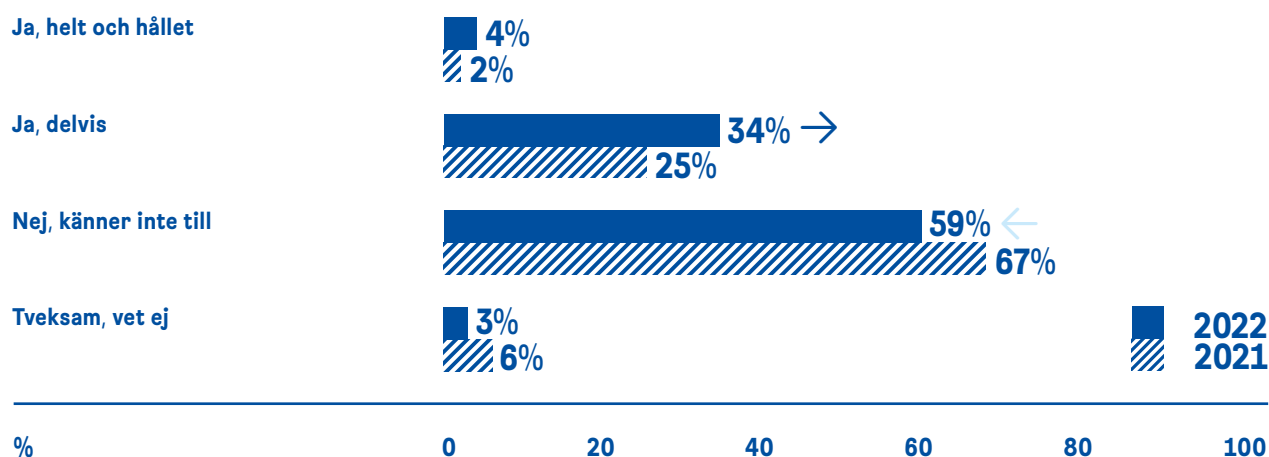


På annat sätt, vilket?



0 20 40 60 80 100

Tabell: På vilket sätt regionerna sprider kunskap om Politik för gestaltad livsmiljö externt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).



Tabell: Antal personer som anger om de känner till att det finns ett nationellt politiskt mål om gestaltad livsmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022).

Som tidigare nämnts så visade enkätundersökningen riktad till allmänheten att en större andel än föregående år kände till det nationella målet för Politik för gestaltad livsmiljö. Fyra procent angav att de kände till det nationella målet helt och hållet medan 34 procent svarade att de kände till målet delvis. Detta var en ökning med två procent respektive nio procent jämfört med enkätundersökningen 2021. Det var dock hela 59 procent som angav att de inte kände till det nationella målet.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har, förutom att ta fram en mängd kunskapshöjande rapporter och vägledningar, också utvecklat ett utbildningsmaterial om Politik för gestaltad livsmiljö. Materialet har utgjort grund för halvdagsutbildningar riktade till de fyra myndigheternas anställda. Utbildningsmaterialet målgruppsanpassas nu för att användas i utbildningar riktade till andra nationella myndigheter, länsstyrelser, regioner och kommuner. Samverkansmyndigheterna har även utlyst forskningsmedel och bedrivit praktisknära forskning, hållit flera externa utbildningar, konferenser, seminarier, drivit nätverk, arrangerat externa utbildningar och hållit hundratals föredrag med syftet att höja kunskapsläget i landet (se bilaga 1).

Reflektion:

Forskning, informationsspridning och utbildningsinsatser inom politikområdet sker på bred front och på samtliga administrativa nivåer i samhället. Den praktisknära forskningen utgör ett viktigt verktyg i arbetet med att fördjupa kunskapen ytterligare samt för att skapa fler lärande exempel inom politikområdets hela bredd. Allt fler aktörer anger att de känner till politiken och det nationella målet. Fler insatser krävs emellertid för att höja kunskapsnivån hos den breda allmänheten, där undervisning om gestaltad livsmiljö-frågorna på alla utbildningsnivåer är centralt för att lyckas. Även kompetensen på myndigheter, regioner och kommuner behöver säkras och stärkas, så att hela politikens bredd inom arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö fångas upp.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att verka för att kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids utvecklas i positiv riktning.

NEDSLAG 5: DET OFFENTLIGA AGERAR FÖREBILDIGT

I propositionen fastslår regeringen att det nationella målet är styrande för statens initiativ när det gäller arbetet med gestaltade livsmiljöer, arkitektur, form och design och kan vara vägledande för kommuner och regioner. De statliga myndigheterna ska agera föredömligt i dessa frågor, inte minst som byggherre och fastighetsförvaltare. Likaså bör kommuner och regioner agera föredömligt som beställare i skapandet av offentliga miljöer, i byggande och förvaltning, för att skapa livsmiljöer med allsidig hållbarhet och hög kvalitet.

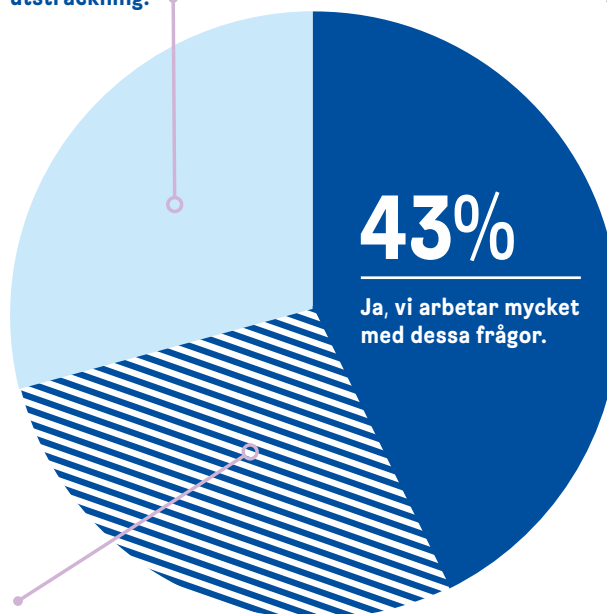
Uppföljningen av politikens genomslag hos sju nationella myndigheter och 19 av Sveriges 21 regioner visade att arbetet med implementeringen, och även arbetet med att verka föredömligt i dessa frågor, hade kommit olika långt. Av de intervjuade nationella myndigheterna angav exempelvis fem av sju att de påbörjat eller arbetade mycket med implementeringen av politiken i sitt arbete, men endast en myndighet angav att de använde en procentregel för att investera i byggnadsanknuten offentlig konstnärlig gestaltning.

Regionerna har en central roll i implementeringen av politiken och ska verka för en god livsmiljö och livskvalitet för alla regionens invånare. Samtliga regioner som intervjuades uppgav att de kände till politiken och hade påbörjat arbetet med att realisera den i sin verksamhet. Regionerna lyfte emellertid att politikområdets bredd, intern och extern brist på kunskap och begränsade resurser utgjorde hinder för att åstadkomma ett större genomslag för frågorna. Flera regioner tycktes fortfarande befinna sig i en sökande och kunskapsinhämtande fas och hade inte kopplat politiken till sin roll att verka för att stärka platsutveckling, identitet och kulturarv i regionen. Regionerna efterfrågade ett utökat kunskapsmässigt och finansiellt stöd för att stärka arbetet med politiken.

Kommunernas fastighets- och byggnadsnämnder har en viktig uppgift att verka för en god byggnadskultur samt en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö.³¹ Kommunernas markanvändningsstrategier, översiktsplaner och arkitekturpolicier utgör centrala verktyg i arbetet att tolka och omsätta den nationella politiken för gestaltad livsmiljö på lokal nivå. Allt fler kommuner integrerar gestaltad livsmiljö-perspektivet i dessa dokument och använder dem som utgångspunkt i arbetet att verka föredömligt i byggande och förvaltning. Alla Sveriges kommuner ska ha en aktuell översiktsplan och Sveriges arkitekters enkätundersökning 2021 visade att cirka hälften av Sveriges kommuner, 146 av 290 kommuner, antingen har eller är på gång med att ta fram en arkitekturpolicy. Det är en ökning med 34 kommuner sedan mätningen 2019.³²

29%

Nej, vi arbetar inte med dessa frågor i någon större utsträckning.



29%

Ja, vi har påbörjat arbetet med dessa frågor.

Diagram: Antal myndigheter som påbörjat arbetet med att implementera Politik för gestaltad livsmiljö internt (antal myndigheter i procent av totalt antal svarande).

För att kunna tolka och förverkliga ambitionerna i politiken behövs rätt kompetens som täcker hela politikområdets bredd. Exempelvis ska de kommunala byggnadsnämnderna ha tillgång till minst en person med arkitektutbildning och i övrigt personal i den omfattning och med den särskilda kompetens som krävs för att nämnden ska kunna fullgöra sina uppgifter.³³ Sveriges arkitekters undersökning visar emellertid att nästan hälften av Sveriges kommuner inte har en anställd stadsarkitekt och att fyra av tio kommuner inte har en anställd PBL-arkitekt som kan arbeta med det gestaltande perspektivet på kommunen.³⁴ Utöver arkitektkompetens behöver kommunerna även ha tillgång till kompetens inom design, konst och kulturmiljö för att fånga upp politikens vitalaste nyanser.

31 SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*.

32 Sveriges Arkitekter (2019). *Kommunernas arkitekturpolicier – en kartläggning*; Sveriges Arkitekter (2021). *Kommunernas arkitekturpolicier – en uppföljande kartläggning 2021*.

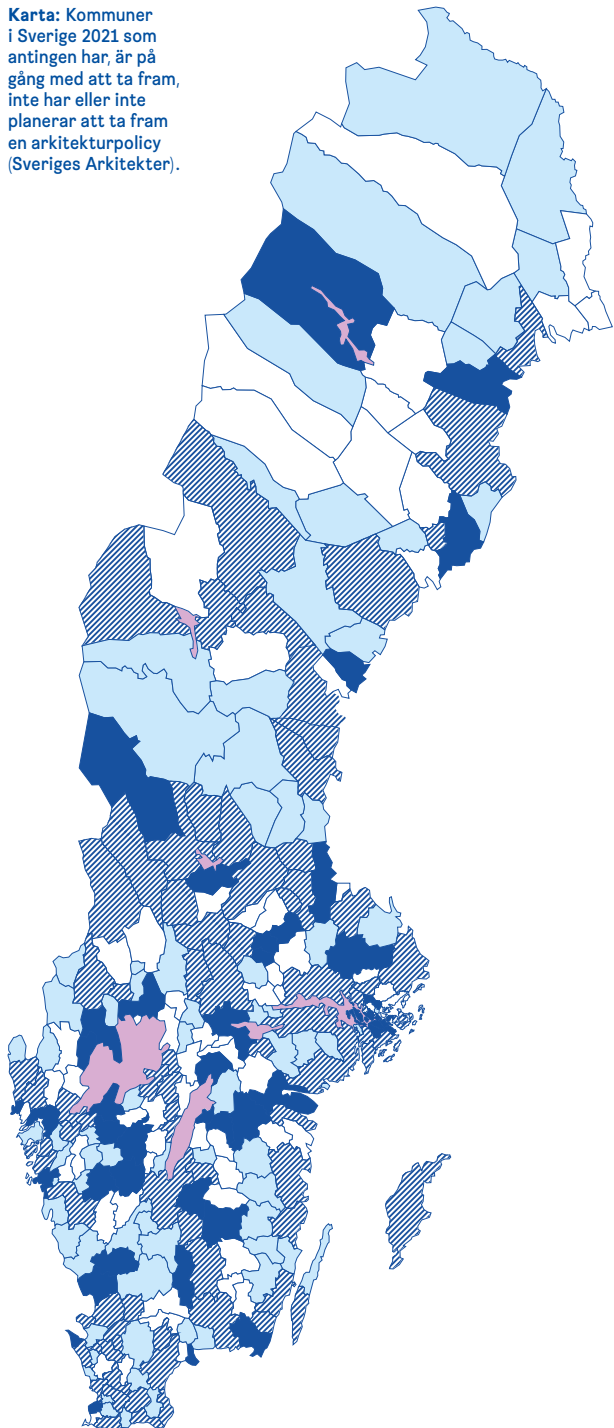
33 SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*.

34 Sveriges Arkitekter (2021). *Kommunernas arkitekturpolicier – en uppföljande kartläggning 2021*.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har tagit fram flera rapporter som rör detta område, bland annat *Staten som förebild i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer*, *Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger*, *Regionernas roll i gestaltad livsmiljö*, samt ingått i framtagandet av processstödet *Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö*.

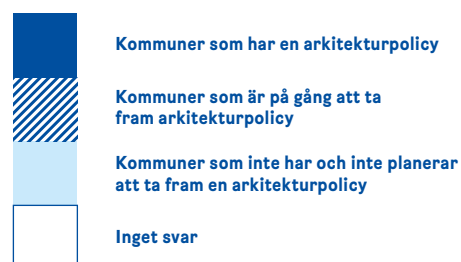
Karta: Kommuner i Sverige 2021 som antingen har, är på gång med att ta fram, inte har eller inte planerar att ta fram en arkitekturpolicy (Sveriges Arkitekter).

**Reflektion:**

Trots att det lyfts fram flera hinder för att få genomslag för politiken, exempelvis politikområdets bredd, brist på kunskap och begränsade resurser, visar uppföljningen att de offentliga aktörerna har påbörjat arbetet med att implementera och sprida kunskap om politiken. Såväl finansiering som kompetens behöver emellertid säkras på lokal och regional nivå för att öka genomslaget av politiken. Tillgången på insatta processledare och genomförare som representerar hela politikområdets bredd, i form av arkitekter, designer, konstnärer och antikvarier men också andra berörda professioner, är i detta sammanhang av yttersta vikt. Den finansiella och personella resursbristen behöver adresseras och hanteras. Att etablera regionala kompetenscenter för gestaltad livsmiljö kan vara en lösning. Att regionplaner, översiktsplaner, markanvändningsstrategier och arkitekturpolicyer innehåller hela gestaltad livsmiljö-perspektivets bredd behöver följas upp. Likaså hur gestaltad livsmiljö-frågorna i dessa dokument adresseras, följs upp och utvärderas. Fler tvärssektoriella och fördjupande uppgifter/uppdrag till berörda nationella myndigheter via instruktioner och regleringsbrev skulle leda till en djupare förståelse för vikten och innehållet i politiken på nationell nivå, samt leda till ett större genomslag för politiken.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att *det offentliga agerar förebildligt* utvecklas i positiv riktning.



NEDSLAG 6: TA TILLVARA OCH UTVECKLA ESTETISKA, KONSTNÄRLIGA OCH KULTURHISTORISKA VÄRDEN

I propositionen beskrivs vikten av att skapa goda förutsättningar för både bevarande och utveckling av den redan byggda miljön när samhället är under utveckling. Arkitektur, form och design lyfts i politiken fram som viktiga kulturyttringar, likaså de estetiska och kulturhistoriska värdenas stora betydelse för utvecklingen av hållbara och attraktiva livsmiljöer. Ett helhetsperspektiv anges som centralt och ska, förutom ny bebyggelse, även innefatta förvaltning, underhåll och vård av den befintliga.

Byggnader, bebyggelsemiljöer och kulturlandskap utgör viktiga delar av kulturarvet, då de synliggör vår historia och berikar vår livsmiljö. De har också ett stort socialt, miljömässigt och ekonomiskt värde och utgör en resurs i byggandet av ett långsiktigt hållbart samhälle. Att förse dessa byggnader och miljöer med relevant skydd är centralt för att uppnå en långsiktigt hållbar förvaltning.

Kommunerna kan genom plan- och bygglagen säkerställa bebyggelsens kulturvärden. Likaså kan de skydda byggnader som byggnadsminne enligt 3 kap. kulturmiljölagen (KLM). Staten kan också skydda bebyggelse som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde genom byggnadsminnesförklaringar. Antalet skyddade objekt uppgick 2021 till totalt 8 709 byggnadsminnen enligt KML och 1 883 statliga byggnadsminnen. Antalet skyddsobjekt har ökat stadigt under de senaste 20 åren, dock från mycket låga nivåer.³⁵

Betydelsen av offentlig konst och byggnadsanknuten sådan framhävs i Politik för gestaltad livsmiljö. Byggnadsanknuten offentlig konst är arkitektbunden konst som representerar 1900-talet fram till vår egen samtid. Konsten kan exempelvis utgöras av väggmålningar, skulpturer eller textilier som är integrerade interiört alternativt exteriört med byggnadskroppen i olika typer av offentliga byggnader eller anläggningar. Det finns idag cirka 1 600 byggnadsanknutna offentliga konstverk som är statligt beställda och finansierade och flera tusen i regional och kommunal ägo. Ett nytt metodstöd har tagits fram för arbetet med kulturhistorisk inventering och dokumentation.³⁶

I Sverige kom den statliga satsningen på offentlig konst att institutionaliseras 1937 genom den så kallade enprocentregeln, vilken innebar att en procent av kostnaderna vid byggande i statlig regi skulle fördelas till offentlig konstnärlig gestaltning.³⁷ Idag tillämpar 41 procent av Sveriges kommuner enprocentregeln och har stärkts på flera platser i landet efter genomförandet av kultursamverkansmodellen³⁸. Kommunerna har på senare år vidgat användningen av enprocentregeln från att gälla endast nybyggnadsprojekt till att också omfatta

ombyggnad och tillbyggnad. Fler än tidigare använder dessutom enprocentregeln för konst i yttre miljö.³⁹

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har publicerat flera rapporter och vägledningar inom detta tema, bland annat *Byggnadsanknuten offentlig konst – kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön*, *Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen*, *Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger*, *Kunskapsnav offentlig konst*, *Hänsyn och god helhetsverkan*, *Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan* samt *Byggnadsanknuten offentlig konst – metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter*.

Reflektion:

Politik och regelverk ger goda förutsättningar för att kulturvärden och byggnadsanknuten offentlig konst ska kunna tas tillvara och utvecklas på ett bra sätt. Det finns emellertid brister i hur det ser ut i praktiken. Ökningen av antalet skyddade byggnader går långsamt och sker från en mycket låg nivå. För att snabbare öka antalet skyddade objekt krävs utökade resurser på såväl kommunal som regional nivå. Det saknas även en samlad överblick över den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och därmed även hur mycket som bör skyddas. Den antikvariska kompetensen är viktig och antikvariska underlag behöver tas fram i tidiga skeden av plan- och byggprocesser för att få genomslag i planeringen. Det behövs ett fortsatt arbete kring hur kulturhistoriska värden ska tas tillvara. Stöd i form av rutiner, nätverk och informationsinsatser är också väsentliga för integrering av kulturvärden i olika processer. Det behövs vägledning, metodutveckling samt spridning av goda och dåliga exempel. Många konstverk har idag kommit till skada på grund av att förvaltningsfrågorna har varit ett nedprioriterat område och på grund av att tillsyn av konstverken, ur ett antikvariskt perspektiv, har saknats. Förutsättningarna för att bevara den offentliga byggnadsanknutna konsten som en del av det moderna kulturarvet behöver stärkas.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att *ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden* utvecklas om än långsamt i positiv riktning.

35 Sveriges miljömål (u.å). *Skyddad bebyggelse*.

36/37 Riksantikvarieämbetet (2022). *Byggnadsanknuten offentlig konst – metodstöd vid kulturhistorisk värdering*.

38 Kulturrådet (u.å). *Vårt uppdrag*. Kultursamverkansmodellen bygger på dialog och samverkan mellan stat och region samt mellan region, kommun, civilsamhälle och det fria kulturlivet i respektive län. Genom modellen fördelas statliga medel via Kulturrådet till regionerna som i sin tur fördelar dessa vidare till regionala kulturverksamheter i sina län.

39 Statens konstråd (u.å). *Kommunerna och enprocentregeln*.

NEDSLAG 7: VERKA FÖR ATT MILJÖER GESTALTAS FÖR ALLA

I propositionen lyfts fram att medvetna gestaltade livsmiljöer och väl genomtänkt arkitektur, form och design kan bidra till en gemenskap i samhället som inkluderar alla. Likaså att ambitionen bör vara att konsekvent använda universell utformning och design, för att säkerställa att miljöer, produkter och tjänster fungerar för personer i alla åldrar och med olika funktionsförmågor.

Invånarnas behov och önskemål är en central utgångspunkt i arbetet med politiken. Som ett led i arbetet med att anpassa samhället till olika gruppers behov har regeringen tagit fram en strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031⁴⁰ och avsatt 23 miljoner kronor årligen i tre år för att stimulera genomförandet av funktionshinderspolitiken i den statliga sektorn samt i regioner och kommuner. Detta sker genom stöd till statliga myndigheter, regioner och kommuner, bland annat genom kompetensöverföring, utveckling av uppföljningssystem och statistik om funktionshinder samt tillämpningen av principen om *Universell utformning*.

Myndigheten för delaktighet (MFD) har uppgiften att följa upp hur myndigheter, regioner och kommuner arbetar systematiskt och övergripande med funktionshinderfrågor, tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Resultatet från årets enkätundersökning visar att arbetet bland annat fokuserats på att göra lokaler och de digitala miljöerna, som webbplatser, e-tjänster och mobilapplikationer, mer tillgängliga och användbara för fler. Vid utformningen av dessa har dialog förts med de grupper som berörs. Ett annat insatsområde har varit att ställa krav i upphandlingar, exempelvis på tillgänglighet. Andra sätt att arbeta med dessa frågor angavs vara att lyfta fram dem i styrdokument för lokal-försörjning samt i det löpande arbetet för att förbättra tillgängligheten. Uppföljningen visade också att det i många kommuners ledning fanns kännedom om FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, vilket skapade bättre förutsättningar för att arbetet med dessa frågor också genomsyrade kommunens alla ansvarsområden.⁴²

Jämställdhetsmyndigheten genomför årligen en jämställdhetsundersökning.⁴³ I årets undersökning framhålls bland annat att det främst är kvinnor som upplever sig diskriminerade på grund av sitt kön i offentliga miljöer, det vill säga 48 procent av kvinnorna och 18 procent av männen som svarade på enkäten.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna har publicerat rapporter som tangerar detta tema, bland annat i återrapporteringen till Kulturdepartementet

Funktionshinderspolitiken

Funktionshinderspolitiken utgår från Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter och de mål som har beslutats inom ramen för FN:s globala mål för hållbar utveckling, Agenda 2030, vilka bland annat syftar till att förverkliga mänskliga rättigheter för alla.⁴¹ Funktionshinderspolitiken är en del i arbetet för ett mer jämlikt samhälle där människors olika bakgrund eller förutsättningar inte ska avgöra möjligheten till delaktighet i samhället. Utgångspunkten för politiken är att åtgärder som syftar till att förebygga och motverka diskriminering är grundläggande om människors lika värde ska respekteras. Att förebygga uppkomsten av all form av diskriminering är därför en viktig del i arbetet för jämlikhet och delaktighet.

Med människan i fokus samt i vägledningarna *Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö* och *Utveckla vårdens byggda miljöer*. Likaså har en seminarierie på temat *Universell utformning* publicerats på YouTube, som i fyra avsnitt belyser principen för universell utformning och visar hur samhällets rum och byggnader kan utformas med hänsyn till alla gruppers behov.

Reflektion:

Begreppet universell utformning har de senaste åren fått ett allt större genomslag, men kanske främst inom funktionshinderarbetet. Universell utformning är dock bredare än så och omfattar även jämställdhets-/jämlikhetsfrågor och personers behov i olika åldrar och skeden i livet. I ArkDes rapport *Med människan i fokus* betonas bland annat behovet av strategier och mål, kravställande i tidiga skeden och i upphandling, dialog, samskapande, forskning samt samhällsekonomisk analys som visar på de långsiktiga vinsterna. För att åstadkomma en önskad förflyttning i arbetet med att skapa miljöer som är gestaltade för alla krävs mer kunskap och kompetens om vad universell utformning är, samt forskning och verktyg som visar hur man kan arbeta holistiskt med dessa frågor. Likaså behöver berörda nationella myndigheter hitta sätt att samarbeta gränsöverskridande och agera unisont.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom att *verka för att miljöer gestaltas för alla* utvecklas i positiv riktning.

40 Regeringskansliet (2021). *Informationsmaterial: Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031*.

41 Prop. 2016/17:188. *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*.

42 Myndigheten för delaktighet (2021). *Uppföljning av myndigheter, kommuner och regioner*.

43 Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Jämställdhetsundersökningen 2022*.

NEDSLAG 8: BASERA ARBETET PÅ SAMARBETE OCH SAMVERKAN

Enligt propositionen ska den statliga politiken aktivt främja en helhetssyn präglad av kvalitet, samverkan och dialog i formandet av en attraktiv gestaltad livsmiljö. Vikten av förmågan att anlägga ett tvärsektorielt perspektiv och att se till helheten för att kunna ta tillvara potentialen i arkitektur, form och design som verktyg i samhällsbygget lyfts fram. Likaså att många aktörer gemensamt bär ansvaret för den gestaltade livsmiljön och för att arbetet inom området utvecklas kontinuerligt.

Tillsammans med Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd arbetar ArkDes för att bidra till helhetssynen på den gestaltade livsmiljön. De fyra myndigheternas verksamhetsområden och perspektiv överlappar och kompletterar varandra. Myndigheterna har själva konstaterat att det är i gemensamma projekt och uppdrag, där olika perspektiv och expertis kommer till sin rätt, som samverkan är mest effektiv. Flera av de regeringsuppdrag som myndigheterna fått har genomförts genom samverkan. Exempel på samarbete mellan myndigheterna är projektet *Visioner: i norr*, den årliga gestaltad livsmiljökonferensen och årsrapporten. Ambitionen är att samverkan mellan de fyra myndigheterna ska öka kunskapen om politikområdet och främja det långsiktiga arbetet med arkitektonisk, konstnärlig och kulturmiljörelaterad kvalitet. Likaså att samverkan med bland annat akademi, privata aktörer och ideell sektor ska skapa bättre förutsättningar för en accelerering av arbetet.

Det framgår av enkätundersökningarna och gjorda intervjuer att samarbete och samverkan är centralt för att få genomslag för Politik för gestaltad livsmiljö. Likaså att samarbete och samverkan pågår såväl inom som mellan olika aktörsgrupper. Intervjuerna med regionerna visade bland annat att en majoritet, 68 procent, av regionerna ingick i eller själva ledde nätverk som arbetade för att fördjupa och sprida kunskap om gestaltad livsmiljö. Andra exempel på samverkan som lyftes fram var referensgrupper, projekt med många aktörer inblandade och utlysning av utvecklingsbidrag till interkommunalt samarbete.

Det framgick emellertid att samarbetet och samverkan inte alltid var friktionsfritt, varken internt på regionen eller med externa parter. Frågornas bredd och tvärsektoriella karaktär skapade problem då det krävdes samverkan mellan personer med olika kompetenser. De hade svårt att hitta varandra på grund av skillnader i kunskapsnivå och i förståelsen för att frågorna rör sig om, och är ett samspel mellan, flera olika planerings- och genomförandenivåer samt sakområden. En annan utmaning som adresserades var att de statliga myndigheterna inte involverade de privata aktörerna som ansvarar för utförande.

Insatser:

De fyra samverkansmyndigheterna ingår i och driver flera nätverk för att främja dialog mellan berörda aktörer, exempelvis *Rådet för hållbara städer*, *Samverkansforum*, *Dialogforum*, *Akademiknätverket*, *Regionala nätverksnoder* och på internationell nivå *New European Bauhaus European*, *Directors of Architecture*

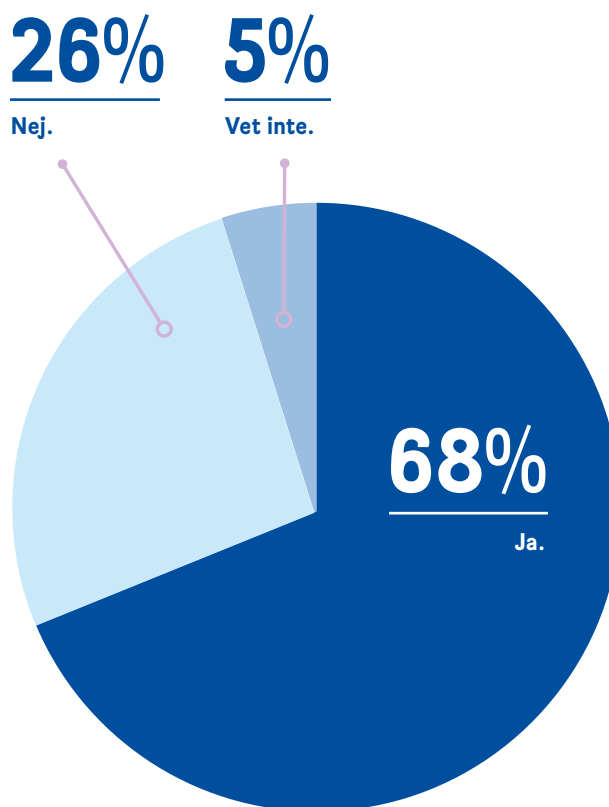


Diagram: Antal regioner som ingår i eller leder ett nätverk som arbetar för att fördjupa och sprida kunskapen om Politik för gestaltad livsmiljö (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

samt *Nordic platform for Architecture and Design*. Likaså bedrivs projekt och praktiska forskning i samverkan med olika aktörer, där bland annat *Street Moves*, *Visioner: i norr* och *Kunskapsnav offentlig konst* kan nämnas.

Reflektion:

Samarbete och samverkan är många gånger en förutsättning för utveckling och är centralt i arbetet med att utveckla den gestaltade livsmiljön. Den komplexitet som ryms i arbetet med politiken kräver att många aktörer för dialog och genom kreativa processer hanterar målkonflikter för att hitta långsiktigt hållbara lösningar. Trots tecken på god samverkan inom gestaltad livsmiljöområdet lyfts bland annat behovet av att fler aktörer kopplas på i arbetet, att nya forum för dialog och samverkan skapas och att en gemensam förståelse för frågorna genom fortsatt bearbetning uppstår.

Utvärdering:

Arbetet med att uppnå det nationella målet genom *samarbete* och *samverkan* utvecklas i positiv riktning.



Servicehus
Vårdcentral
FOLKEHUS

LOTT & SPEL

ALL-FORM KÖPET

SHOPPA S PARA

DAMKLÄDER & BARNKLÄDER
KOSMETIK

Fleming Apotek

Falafel Amo

A person walking on the right side of the image, wearing a dark jacket and dark pants, talking on a mobile phone.

Vad har hänt sen sist?

Uppföljning av föregående års medskick

Varje år formulerar ArkDes i åiterrapporteringen ett antal medskick med förslag på åtgärder som kan stärka politikens måluppfyllelse. De föregående årens rapporter, *Livskvalitet i tid och rum*⁴⁴ och *Med människan i fokus*⁴⁵, innehåller totalt tretton medskick som behandlar ett antal områden där ArkDes bedömt att ny kunskap, innovation och åtgärder behövs. ArkDes har valt att följa upp tre av de tidigare årens medskick för att se om det har skett en framflyttning inom dessa områden.

Årsrapport 2020 *Med människan i fokus*

- En bred politik men smala uppdrag
- Ökad kunskap ger delaktighet
- Dålig gestaltning kostar
- **Hållbarhet i upphandling**
- Förebildlighet ger stolthet
- Flexibilitet och återbruk
- Gemensamma rum
- Vägen framåt

Årsrapport 2021 *Livskvalitet i tid och rum*

- **Ansvar och visioner för bostadsbyggandet**
- Unisont statligt agerande för hållbarhet och kvalitet
- Ökat incitament för att arbeta med god gestaltning
- **Ökat fokus på social hållbarhet – i hela landet**
- Hållbar utveckling efter coronapandemin

Hållbarhet i upphandling

I delpreciseringarna av målet för gestaltad livsmiljö framhålls ett medvetet upphandlingsförfarande i offentlig sektor som en grundläggande utgångspunkt för att säkra såväl kvalitet som hållbarhet. I medskicket 2020 konstaterade ArkDes att flera kommuner, särskilt de små, upplevde att de saknade möjlighet att ställa krav på exempelvis byggaktörer. Detta av rädsla för att krav skulle kunna leda till att dessa väljer bort att investera i kommunen. ArkDes skrev vidare att kravställande på hållbarhet och kvalitet, och en samstämmighet över kommungränserna, kan ge det stöd som kommunerna behöver för att kunna agera förebildligt. ArkDes bedömde att det fanns ett behov att ta fram kunskapsunderlag kring kvalitativa boendemiljöer ur ett bredare perspektiv och hur upphandling genomförs. ArkDes konstaterade att arbetet var i rörelse genom Upphandlingsmyndighetens uppdrag att, i samarbete med Boverket, stärka kompetensen och tillhandahålla metodstöd och vägledning för hur kvalitetsfrågor som avser arkitektur och gestaltad livsmiljö kan tas tillvara vid offentlig upphandling.

Upphandlingsmyndighetens uppdrag, i samarbete med Boverket, avslutades i december 2022. Boverket har lanserat ett processtöd för offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö.⁴⁶

Upphandlingsmyndigheten har lanserat ett upphandlingsstöd som syftar till att främja kvalitetsfrågor inom arkitektur och gestaltad livsmiljö i konsult- och entreprenadupphandlingar. Upphandlingsstödet utgår ifrån de olika stegen i inköpsprocessen att förbereda, genomföra och att följa upp en upphandling. Upphandlingsstödet innefattar därtill utbildningsmaterial och lärande exempel.⁴⁷

Ansvar och visioner för bostadsbyggandet

Bostadsbyggandet är en av de viktigaste delarna i ett hållbart samhällsbyggande. För att nå det nationella målet för arkitektur, form och design måste hanteringen av både nyproduktion och befintligt bostadsbestånd främja hållbarhet, kvalitet och jämlikhet. Enligt Politik för gestaltad livsmiljö ska det offentliga – stat, kommun och region – agera förebildligt i byggande och förvaltning, för att utforma och förvalta livsmiljöer med allsidig hållbarhet och hög kvalitet. I medskicket 2021 konstaterade ArkDes att allmännyttan är ett centralt verktyg för att skapa denna förebildlighet. Vidare menade ArkDes att nyproduktionen inte ska ses som den enda och dominerande lösningen på bostadsbristen. Nybyggnation bör hanteras som en möjlighet för att bygga med hållbarhet och kvalitet för framtiden, inte för att lösa akuta problem. Lösningen på behovet av billiga bostäder bör i stället sökas i det befintliga beståndet, alternativt i ett stärkande

av individens ekonomiska förutsättningar. ArkDes menade därför att staten bör ta ett ökat ansvar för bostadsutvecklingen och formulera tydliga visioner för bostadsförsörjningen och för hur nyproduktionen på bästa sätt ska komplettera det befintliga bostadsbeståndet. ArkDes menade vidare att allmännyttans befintliga bestånd av prisrimliga hyresrätter bör skyddas och förvaltas med omsorg. Dess roll bör värnas och stärkas i syfte att ligga i framkant gällande hållbarhet och god gestaltning i hela landet. De hyresrätter med låga hyror som redan finns i bostadsbeståndet bör förvaltas med omsorg och tillförsikt för att även framöver kunna vara tillgängliga för personer och familjer med låg inkomst. ArkDes föreslog därför en översyn av allmännyttans uppdrag att främja en utveckling i linje med Politik för gestaltad livsmiljö.

I mars 2022 överlämnade utredningen En social hållbar bostadsförsörjning sitt betänkande till regeringen, *Sänk tröskeln till en god bostad*⁴⁸ som kopplar tydligt till ArkDes medskick. Betänkandet föreslår dels en ny bostadsförsörjningslag, dels en nationell handlingsplan för bostadsförsörjning. Regeringen föreslås också redogöra för planerade åtgärder i början av varje mandatperiod. För att möta utmaningarna på bostadsmarknaden konstaterar utredningen att åtgärderna behöver innefatta mer än bostadsbyggande, där förvaltningen av det befintliga beståndet spelar en avgörande roll. Utredningen konstaterar vidare att nuvarande upphandlingsregler medför att det blir svårare och dyrare i den allmännyttiga verksamheten generellt, samt vid allmännyttiga större renoveringar specifikt. Då avyttringar ofta framhålls som ett skäl för att finansiera nybyggnation och renoveringar, menar utredningen att upphandlingsreglerna bidrar till att öka antalet avyttrade allmännyttiga bostäder. Detta får negativa effekter för de allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolagen och deras möjlighet att utföra sitt bostadsförsörjningsuppdrag. Utredningen föreslår därför en förändring av lagen om offentlig upphandling, som bedöms medföra att dessa företag inte längre behöver följa de detaljerade reglerna i lagen, vilket kommer främja deras förutsättningar för nyproduktion och renoveringar.⁴⁹

Ökat fokus på social hållbarhet – i hela landet

Enligt det nationella målet ska gestaltning bidra till jämlika och mindre segregerade samhällen. I medskick 2021 konstaterade ArkDes att kunskapen kring hur detta kan göras i praktiken fortfarande är låg. Det finns ett stort behov av vägledningar och kunskapshöjande insatser gällande hur de sociala värdena kan integreras i både gestaltning och förvaltning på ett föredömligt sätt. Vidare lyfte ArkDes att det är viktigt att dessa vägledningar inkluderar olika förutsättningar och geografier för att utgöra underlag för hela landet. Landsbygdens markägoförhållande innebär särskilda utmaningar för arbetet med social hållbarhet. Privata och statliga markägare har sällan det lokala perspektivet i fokus, men är i många mindre kommuner en nyckelaktör. ArkDes menade därför att ett konkret kunskapsunderlag om hur gestaltning kan vara ett verktyg för exempelvis inkludering, förbättrad folkhälsa och jämlikhet behövde tas fram, där den mänskliga skalan och de mjuka värdena överordnas exempelvis trafikfrågor.

Regeringskansliet presenterade 2021 rapporten *Den hala tvålen – verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling*.⁵⁰ En rapport som på en övergripande nivå kartlägger vilka verktyg och metoder som används för att åskådliggöra sociala värden i fysisk planering enligt plan- och bygglagen och i stadsutveckling. Rapporten identifierar nio olika kategorier av verktyg och metoder. Rapportens slutsats är dock att trots att dessa verktyg och metoder finns, har social hållbarhet inte fått ett tydligt genomslag i fysisk planering och stadsutveckling. Dessa processer styrs i stället i stor utsträckning av kortsiktigt fokus på värden som kan kvantifieras i ekonomiska kalkyler. Därtill konstaterar rapporten att innebörden av social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling måste klargöras, att det behövs ett samlat stöd snarare än flera vägledningar spridda på olika myndigheter, samt att en bredare ansats behöver göras där insatser utanför de urbana miljöerna beskrivs.⁵¹

44 ArkDes (2021). *Livskvalitet i tid och rum: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2021 och medskick inför framtida arbete*.

45 ArkDes (2020). *Med människan i fokus: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2020 och medskick inför framtida arbete*.

46 Boverket (2021). *Processstöd – Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö*.

47 Upphandlingsmyndigheten (2022). *Ta tillvara kvalitetsaspekter i arkitektur och gestaltad livsmiljö*.

48/49 SOU 2022:14. *Sänk tröskeln till en god bostad*.

50/51 Regeringskansliet (2021). *Den hala tvålen – verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering*.



Nationalmuseum i Stockholm.
Spegelverk av Jenny Nordberg
Foto: Pia Ulin/Nationalmuseum



**Vanja Knocke, projektutvecklare,
Statens fastighetsverk**
Foto: Lotta Bylander/Statens fastighetsverk



**Karin Svenonius, arkitekt/kulturmiljöspecialist,
Statens fastighetsverk**
Foto: Okänd

Aktörens röst: Statens fastighetsverk

Agerar förebildligt med gestaltning, bevarande och utveckling i fokus

Statens fastighetsverk (SFV) har sedan starten 1993 arbetat med gestaltungs- och kulturmiljöfrågor i utvecklingsprojekt och förvaltning av statens fastigheter. I ett samtal med Vanja Knocke, projektutvecklare, och Karin Svenonius, arkitekt/kulturmiljöspecialist, berättar de om SFV:s arbete med myndighetens uppdrag kopplat till Politik för gestaltad livsmiljö.

Hur arbetar Statens fastighetsverk med gestaltad livsmiljö-uppdraget idag?

Vanja och Karin inleder med att berätta att arbetet är organisatoriskt uppdelat på fjorton förvaltningsområden som samtliga har enskilt ansvar för olika objekt och initiering av projekt. Arbetet styrs av en gemensam verksamhetsstrategi som tydligt fokuserar på god förvaltning och har som mål att SFV ska bidra till Politik för gestaltad livsmiljö.

– Statens fastighetsverks organisation är uppbyggd för att förvalta, bevara och utveckla miljöer med stora kulturhistoriska och arkitektoniska värden, så vi på SFV har goda förutsättningar att bidra till arbetet med att skapa hållbara och omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer. Hela beståndet är viktigt och vi arbetar brett med såväl byggnader som kulturmiljöer och kulturlandskap. Man glömmer lätt hur omfattande det statliga fastighetsägandet är. Förutom byggnader som museer, slott och kungsgårdar, så äger staten också stora landområden som ska förvaltas och utvecklas långsiktigt.

Vilka är framgångsfaktorerna i ert arbete med gestaltad livsmiljö?

– Inom SFV:s organisation har vi en stor kunskapsmässig bredd med arkitekter, landskapsarkitekter, antikvarier och arkeologer som alla har ett starkt engagemang i frågorna och som i sitt dagliga arbete har ambitionen att ta tillvara och utveckla såväl de



Renovering av Kasern II, Stockholm.
Foto: Melker Dahlstrand

"Fastighetsportföljens stabilitet, det långsiktiga perspektivet i förvaltning och de långa hyresgästrelationerna underlättar ambitionen att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden."

materiella som de immateriella värdena i fastighetsbeståndet, berättar de. Den kvalificerade projektorganisationen, projektledningen, specialisterna och den gemensamma modellen för upphandling och kravställning i de tidiga skedena säkrar att frågorna rörande gestaltad livsmiljö beaktas.

– Men det är framför allt fastighetsportföljens stabilitet, det långsiktiga perspektivet i förvaltning och de långa hyresgästrelationerna som underlättar ambitionen att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden, fastslår Vanja och Karin.

Vilka hinder har ni som myndighet stött på i ert arbete med att främja goda gestaltade livsmiljöer?

– Det har varit komplicerat att förankra begreppet *gestaltad livsmiljö* såväl internt på SFV som externt. Det är lättare att förstå de antikvariska frågorna särskilt då det handlar om statliga byggnadsminnen där det finns skyddsbestämmelser att förhålla sig till. Det är svårare

att förmedla den helhetssyn som gestaltad livsmiljö omfattar. Det har även varit besvärligt att få resurserna att räckas till för att möta såväl ett ökat kunskapsbehov som nya uppdrag inom området. Inte sällan uppstår det även avvägningar kring de arkitektoniska och kulturhistoriska värdena i diskussioner kopplade till ekonomi, betalningsförmåga och olika funktionskrav.

Hur ser ert framtida arbete med uppdraget ut och vilket stöd önskar ni i detta arbete?

Vanja och Karin avslutar samtalet med att fastslå att SFV har en tydlig ambition att göra samtliga aspekter i Politik för gestaltad livsmiljö väl kända samt att verka förebildligt inom området. I det arbetet efterfrågas ett fortsatt tydligt uppdrag i exempelvis instruktion och regleringsbrev samt en bättre balans mellan myndighetens uppdrag och givna resurser. SFV ser också ett behov av en utökad och fördjupad samverkan mellan myndigheter och med berörda aktörer, där ett utbyte av goda exempel är centralt för att få ökad framdrift.

Arbetar brett och engagerat inom gestaltad livsmiljöområdet



Emelie Lilja, bild- och formkonsult, Region Dalarna
Foto: Lina Fors

Region Dalarna har arbetat engagerat med gestaltad livsmiljö-frågorna sedan Politik för gestaltad livsmiljö lanserades 2018. Emelie Lilja är bild- och formkonsult på regionen och har varit med sedan start. I samtalet berättar hon om Region Dalarnas arbete inom området och nödvändiga insatser framöver för att få ett ökat genomslag för frågorna.

Hur arbetar Region Dalarna med gestaltad livsmiljöfrågorna idag?

Emelie inleder samtalet med att säga att det sedan start har funnits en mycket stark vilja på Region Dalarna att arbeta med gestaltad livsmiljö-frågorna. De anser att frågorna är viktiga, har sett områdets möjligheter och därför lyft fram dem i många olika sammanhang.

– Gestaltad livsmiljö, form och design, konst och kulturmiljöfrågorna har blivit antagna som egna verksamhetsområden under bland annat kultur- och bildningsförvaltningen. Det finns såväl en struktur som

en budget för att arbeta inom dessa områden, säger hon. Genom Dalarnas Arkitekturråd⁵² har de även ett forum för dialog i regionen kring arkitekturfrågorna, vilket gör att de är insatta i vad som händer på arkitekturfronten på olika platser runt om i Dalarna.

Vilka projekt och aktiviteter pågår i er region just nu?

– Vi arbetar brett med gestaltad livsmiljö och har flera pågående projekt och aktiviteter i regionen som drivs eller finansieras av oss men också av andra aktörer, berättar Emelie.

De håller just nu på att starta upp ett Kulturrådsfinansierat treårigt projekt, *Icke urban konst*, tillsammans med Konstfrämjandet Dalarna och initialt kommunerna Leksand och Smedjebacken. Tanken är att det ska tillkomma en eller ett par kommuner till. I projektet undersöks och arbetas det med tidigare icke-prioriterade platser för offentlig gestaltning. Region Dalarna genomför även ett projekt tillsammans med Länsbiblioteket och vården som syftar till att ta reda

⁵² Dalarnas Arkitekturråd består av representanter från Länsstyrelsen, Region Dalarna, Dalarnas kommuner, Högskolan Dalarna, Svensk Form Dalarna, Länsmuseet, Byggdialog Dalarna, Trafikverket och Konst i Dalarna. Dessutom ingår ett antal adjungerande personer, baserat på engagemang eller personliga egenskaper och meriter inom arkitekturområdet.

”För att få ett verkligt genomslag för frågor som rör omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer på regional och lokal nivå behöver såväl de kompetensmässiga som finansiella resurserna öka.”

på om det går att främja läsning genom gestaltning. *Odla torg* på Sollerön är ett projekt som genomförs i samverkan med ArkDes, Gaia arkitektur och lokala aktörer. I det arbetet undersöks platsutveckling och skapandet av en ny samlingsplats på Sollerön i Mora kommun. I Region Dalarnas uppdrag ingår också att stötta civilsamhällets initiativ så som den årliga regionomfattande Formveckan som arrangeras av Svensk Form Dalarna.

– Vi vill tillsammans med kommunerna skapa ett ökat intresse för gestaltad livsmiljö-frågorna hos de yngre generationerna, berättar Emelie. I Mora och Leksand kommer barn och unga till exempel vara med och påverka utformningen av skolgårdarna vid byggandet av två nya skolor.

Vilka insatser behövs framöver för att få ett ökat genomslag för gestaltad livsmiljö-frågorna?

– Gestaltad livsmiljö är ett stort område som spänner över många olika frågor och intressen, vilket kan vara en utmaning och bidra till att det är svårt att greppa, menar Emelie.

Region Dalarna har som målsättning att öka kunskapen inom hela områdets bredd, såväl internt på regionen som externt. De vill att samverkan ska bli ännu bättre.

Det är en utmaning för både små och stora kommuner i regionen att locka relevanta aktörer att intressera sig för att bygga hos dem överhuvudtaget, och dessutom att bygga hållbart på alla plan – socialt, miljömässigt, ekonomiskt och estetiskt.

– Idag kan kunskap delas och initiativ samordnas genom Dalarnas Arkitekturråd. En önskan framåt är att vägledning tas fram parallellt med att skapa projekt som stärker politikområdet, fortsätter hon.

Den regionala utvecklingsstrategin (RUS) hoppas regionen ska kunna bli ett verktyg som vi använder i arbetet. Likaså driver vi frågorna utifrån vår roll som regional nätverkssamordnare för Politik för gestaltad livsmiljö.

– För att få ett verkligt genomslag för frågor som rör omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer på regional och lokal nivå bör såväl de kompetensmässiga som finansiella resurserna öka. Arbetet med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer bör grundas på tidiga och inkluderande dialoger och medskapandeprocesser, där man använder design som verktyg för ökad effektivitet och resultat. Fler regionala och kommunala förvaltningar borde anställa personer med designkompetens som kan facilitera dessa processer, avslutar hon.

Odla torg, workshop på Sollerön.
Foto: Gaia arkitektur



Skidanläggningen Dundret i Gällivare.

I *Visioner: i norr* utforskade tvärsektoriella team hur omsorgsfull gestaltning kan bidra till samhällsutvecklingen. Utgångspunkten för projektet var de pågående storskaliga gröna industriella investeringarna i Västerbotten och Norrbotten och det ökade behovet av arbetskraft och attraktiva livsmiljöer som kommit av investeringarna. Caset i Gällivare utgick från stadens närhet till naturen och ställde frågan om hur centralorten Gällivare kan knytas ihop med fjället Dundret. Foto: Kent Wingsund/Gällivare kommun



Aktörens röst: Gällivare kommun

Skapar omsorgsfullt gestaltade arktiska livsmiljöer

Gällivare kommun är inne i en intensiv fas i sin utveckling, där samhället Malmberget till stora delar har monterats ner samtidigt som nytt liv tagit form i och runt tvillingstaden Gällivare. I Gällivare ska staden och landskapet knytas samman och genom medveten gestaltning ska livsmiljöer skapas för att locka en mångfald av människor med olika kompetenser att bosätta sig på platsen. I samtal med samhällsbyggnadsstrateg Johan Eriksson Buhr får vi en bild av kommunens arbete med att skapa omsorgsfullt gestaltade arktiska miljöer på "Gällivarevis".

Hur arbetar Gällivare kommun med frågor som rör gestaltad livsmiljö?

– Det är ett engagerat men begränsat team bestående av arkitekter och ingenjörer som huvudsakligen arbetar med den stora samhällsomvandling som Gällivare-Malmberget går igenom, inleder Johan. Arbetet underlättas emellertid av att Gällivare är en relativt liten kommun med goda förutsättningar att jobba nära och snabbt, vilket innebär korta beslutsvägar.

– Gestaltungsfrågorna är centrala i omvandlingsprocessen och stor vikt läggs vid god arkitektur och offentlig konst för att lyfta fram, förstärka och skapa identitet på "Gällivarevis", säger Johan. Vi vill ta reda på och berätta om vad en modern industristad i transformation kan vara. Likaså vill vi adressera och fånga upp den samiska kulturen i vårt arbete. Målet är att skapa omsorgsfullt gestaltade arktiska livsmiljöer i världsklass.

Omvandlingsarbetet påbörjades redan 2009 då Svensk industridesign (SVID) genomförde projektet *City Move* i Gällivare kommun, som startskott för samhällsomvandlingen av Gällivare-Malmberget.

"Hur flyttar vi en stad?" var den fråga som ställdes till forskare och planerare då. Som stöd i det nuvarande arbetet finns den kommunala översiktsplanen och tre utvecklingsplaner som behandlar hur centrala Gällivare, närheten till Vassaraälven och det stadsnära fjället Dundret kan utvecklas. Det rör sig om en omfattande omflyttning och fysisk omvandling och kommunen är mån om att göra det så bra och smidigt som möjligt för alla invånare som berörs av processen.

Johan Eriksson Buhr, samhällsbyggnadsstrateg,
Gällivare kommun
Foto: okänd





”Kommunen måste agera förebildligt och har ett stort eget ansvar i sin roll som exempelvis beställare, kravställare, fastighetsägare och huvudman för allmänna platser.”

Vilka projekt och aktiviteter pågår i er kommun just nu?

– Ambitionsnivån i kommunen är hög och just nu ser vi mycket byggdamm i Gällivare, berättar Johan. Det har byggts ett kunskapshus som blev nominerat till Kasper Salin-priset 2020, men också en förskola, en ishall och en sporthall. Som en fortsättning utvecklas nu även ett multiaktivitetshus som ritats av den internationellt erkända kanadensiska arkitekten Michael Green. Byggnaden kommer att stå klar 2027 och bli en av de största träbyggnaderna i Sverige. 21 300 kvadratmeter byggnad kommer att ge plats åt ytor för kultur, sport och fritidsverksamhet. Gestaltningen av såväl inomhus- som utomhusmiljöerna runt multiaktivitetshuset utgör en vital del av projektet.

– Gällivare medverkade i år i Rådet för hållbara städers utlysning *Visioner: i Norr* inspirerad av New European Bauhaus. Där fick vi ett vidgat perspektiv på frågor som: “För vem planerar vi Gällivare?” och “Hur kan design, form och arkitektur utgöra katalysatorer för samhällsutvecklingen ur ett större perspektiv?” Detta i en kontext där behovet av omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer är en central förutsättning för att lösa behovet av ökad arbetskraft till kommunen och att se till att de som redan bor och verkar i kommunen trivs och stannar kvar.

Vilka insatser behövs framöver för att få ett ökat genomslag för gestaltad livsmiljö-frågorna?

– Kommunen måste agera förebildligt och har ett stort eget ansvar i sin roll som exempelvis beställare, kravställare, fastighetsägare och huvudman för allmänna platser. I dessa sammanhang behöver vi bli bättre på att förstå, uppskatta och ge rätt förutsättningar för arkitektens och designerns roll och kunskap i byggprocessen. Exempelvis behöver vi utforma upphandlingar och markanvisningsavtal på ett sådant sätt som främjar att ursprungsarkitekten hålls kvar i projektet så länge som möjligt.

Som relativt liten kommun uppskattar man även och ser värdet av det stöd de får i olika sammanhang. Exempelvis kunskaps- och finansiellt stöd från nationella myndigheter, länsstyrelsen och regionen, men också den inspiration de får från deltagandet i olika branschnätverk.

– För att kunna realisera kommunens vision om ”livsmiljöer i världsklass” behöver vi kroka arm med rätt aktörer som har något att erbjuda kommunen, säger han. Kommunen kommer därför dels bilda ett aktörsforum som tar emot intressenter på ett aktivt och samordnat sätt, dels vara proaktiva samt bedriva uppsökande verksamhet.

Johan avrundar intervjun med att betona att det finns goda förutsättningar att skapa ett omsorgsfullt och långsiktigt hållbart Gällivare, och att i denna process lösa stora renoverings-, reinvesterings- och nybyggnadsbehov i staden. Förutom fina miljöer och framåtanda, så finns det dessutom ett socialt liv i Gällivare kommun som gör det roligt att bo och verka här! avslutar han.

Aktörens röst: Designern

Vidgar föreställningen om vad design och designern är och kan vara

Jenny Nordberg, designer med bas i Röstånga, arbetar utforskande och tvärvetenskapligt för att vidga föreställningen om vad design och designern är, såväl enskilt som i grupp. Ett genomgående tema i hennes arbete är hur vi producerar och konsumerar idag och hur det kan göras annorlunda i framtiden. Jenny har bland annat grundat den digitala plattformen *SPOK* (Samtida produktion och konsumtion) som kopplar ihop mindre tillverkare med designer, konstnärer och arkitekter i hela Sverige. Syftet är

att stärka såväl tillverkarna som de platser de verkar från genom ett nätverk av lokal produktion. Under 2022 har Jennys arbete fått stor uppmärksamhet, hon har blivit utnämnd till årets designer två gånger (Elle Deco Awards och Swedish Design Awards by Rum) samt hösten 2022 blivit nominerad till regeringens exportpris för de kulturella och kreativa näringarna. I samtalet reflekterar Jenny över designens roll och potential inom ramen för Politik för gestaltad livsmiljö.

Jenny Nordberg, designer.
Foto: Peter Guenzel



”Det finns stadsarkitekter, var är stadsdesignerna? Vi har en riksarkitekt, var är riksdesignern?”

Hur definierar du ditt arbete som designer?

– Jag har alltid arbetat för att vidga idén om vad design är och kan vara. För många är design en fråga om färg och form men för mig handlar det om designprocessen – förmågan att lösa någonting. Designprocessen handlar om att inta ett helikopterperspektiv för att förstå komplexa processer. Den handlar även om att lita på processen. Ibland vet man målet, ibland vet man det inte, men designens styrka är förmågan att följa förändring.

Genom åren har hon blivit titulerad uppfinnare, innovatör, entreprenör, konsthantverkare, konstnär, hållbarhetsstrateg, provokatör med mera.

– Själv säger jag alltid bara att jag är designer.

Jennys arbete vilar på två ben, experimentella projekt och konsultuppdrag.

– I de experimentella projekten börjar jag aldrig med en idé om att det ska bli något säljbart eller kommersiellt. I konsultuppdragen processleder jag ofta ledningsgrupper på olika tillverkande företag och hjälper dem att ställa om verksamheterna till att bli hållbara. Den ena delen av min praktik kan inte leva utan den andra. Jag måste ha det strategiska arbetet parallellt med det praktiska.

Hur ser du på design som förändringskraft för en hållbar samhällsutveckling?

– Jag ser en enorm potential som är väldigt outnyttjad! Det talas alltmer om att man ska jobba med designprocessen för att det är en central process när det gäller förändring. Däremot är det sällan designer som får utföra processerna. Exempelvis när en kommun ska förändra olika saker i staden så anlitas oftast arkitekter. Jag tror att det beror på att man vet och förstår vad en arkitekt är. Beställarna förstår inte att vi, designer, kan vara del i det arbetet. Det är väldigt synd att inte designer, som har långa utbildningar och som är experter på just designprocessen, används när förutsättningar och behov finns.

Vad är inkluderande designprocesser?

– För mig betyder det att processen börjar med informationsinhämtning, där jag intervjuar och arbetar med målgruppen. Det betyder inte att slutanvändaren ska vara med och designa det som ska tas fram.

I stället innebär det att man har en pågående dialog med den eller de som kommer att beröras av de slutgiltiga resultaten. Designprocessen är alltid användarcentrerad och utgångspunkten brukarperspektivet.

Hur uppfattar du designens och designernas roll i Politik för gestaltad livsmiljö?

– Politiken nämner visserligen design, form och konsthantverk men innehållet talar inte explicit om det. Det är mer uttalat en strategi för arkitektur. Jag, och många jag talat med inom designvärlden, känner oss inte inkluderade. Jag ser att policyn har varit bra för arkitektur och stadsplanering, men potentialen och kraften i design och hur den skulle kunna bidra i det här sammanhanget är utforskad.

Vad behöver göras annorlunda för att lyfta design som förändringskraft?

– Först och främst behöver man från statlig nivå ner till regional och kommunal nivå förstå vad design är, bortanför färg och form. ArkDes med det överordnade ansvaret behöver tydligare kommunicera designens inneboende potential. Vi behöver jobba med förändring här och nu om vi ska klara av framtiden! Kommuner borde också använda sig av designer i mycket större utsträckning. Det borde finnas någon som driver de här frågorna i varje stad. Det finns stadsarkitekter, var är stadsdesignerna? Vi har en riksarkitekt, var är riksdesignern? Jag ser också ett behov av att vi, hela den svenska designkåren, samlar och organiserar oss i en branschorganisation. Det skulle vara väldigt effektivt.

Vad är dina förhoppningar för framtiden?

– Att den inneboende kraften i designprocessen blir en självklar del av den omställning vi är mitt i. Jag önskar att fler designer ingår i förändringsprocesser likt de jag är en del av idag, processer där jag verkligen känner att mitt arbete gör skillnad. Det hade varit fantastiskt! Genom dessa processer skulle vi även ha roligt på vägen.

Aktörens röst:
Den engagerade allmänheten

Får inflytande i offentliga gestaltungs- processer



Sibel Akdogan.
Foto: Sara Landstedt

Politik för gestaltad livsmiljö syftar till att ge alla människor goda förutsättningar att påverka planering, utformning och användandet av den offentliga miljön. I den här intervjun berättar Sibel Akdogan om sina upplevelser av att ha agerat och engagerat sig i sitt bostadsområde Råslätt i Jönköping, genom att vara med i utvecklingsprocessen av den offentliga platsen *Kepsen* – en danspaviljong i formen av en gigantisk keps.

Berätta om ditt engagemang med *Kepsen* på Råslätt i Statens konstråds satsning *Konst händer*. Vad föranledde ditt engagemang?

Sibel berättar att allt började med att hon som 12-åring startade en dansgrupp som alternativ till fotbollsgemenskapen som dominerade området. Till en början var de en grupp vänner som dansade i en områdeslokal på Råslätt, men de växte snabbt ur lokalen. Dansgruppen lockade många fler tjejer och blev inom kort en etablerad danskola under namnet MixDancers Academy, som flyttade ner i fritidsgårdens källarlokal. Dansskolan erbjöd en gemenskap och på fritidsgården, som tidigare främst använts av killar, skapades rum för tjejers självförtroende att växa genom dansen. Parallellt med Sibels stora engagemang i MixDancers Academy och studierna till byggnadsingenjör kom Statens konstråds satsning *Konst händer* där miljonprogrammen stod i särskilt fokus för arbete med offentlig konst.

Sibels mamma var med på ett möte anordnat av Jönköpings kommun där de diskuterade om de skulle skicka in en ansökan till satsningen och då lyftes MixDancers Academy som möjligt ingång för ansökan. Sibels mamma ville ge dem möjlighet att flytta ut ur sin källarlokal, kunna träna utomhus och vara synlig bland andra aktiviteter på Råslätt. Statens konstråd blev intresserade. I arbetet med att skapa en ny offentlig plats

på Råslätt kopplades konst-, design- och arkitekturgruppen MYCKET in. Som ledare för dansskolan fick Sibel tidigt en central roll i samarbetet.

– Vi träffade MYCKET. Min roll, tillsammans med de andra dansledarna, var inledningsvis att lyfta fram hur vi jobbade, vad vi gjorde och vad vi behövde. Jag minns en workshop från ett väldigt tidigt skede då vi pratade med arkitekterna. Vi hade med oss danselever och ungdomar från fritidsgården. MYCKET bjöd på pizza och vi brainstormade tillsammans. Vi nämnde att det på somrarna blev för varmt i danslokalen och att vi då brukade gå upp från källarlokalen för att dansa utomhus. Vi tog med oss högtalare och speglade oss i fönster-rutorna. Ur det växte idén fram att skapa ett danspalats. Det blev startskottet för *Kepsen*. Sibel beskriver hur hon under projektets gång blev assisterande arkitekt.

– Jag fick en flytande roll mellan att vara ledare för dansgruppen samtidigt som jag var assisterande arkitekt i projektet. Det var väldigt kul, för det här ägde rum under min utbildningsperiod. Jag fick möjlighet att tillämpa mina kunskaper då arbetet rörde konstruktion, arkitektur och utformning.

Vad var roligast i processen?

– Det roligaste var att se resultatet av något vi varit med och skapat. Det var väldigt spännande att vara med i processen när MYCKET tog fram olika konstruktionsförslag och skisser. Att få dela sina tankar och idéer och att sen se det bli verklighet. Det är en stor stolthet för oss dansare att *Kepsen* genomfördes och blev så bra.

Sibel menar att *Kepsen* både är snygg och funktionell. Den bär MixDancers Academys signaturfärg lila och har inbyggt ljus och ljud samt speglar anpassade efter dansarnas behov. *Kepsen* har möjliggjort att dansen och tjejerna fått ta plats i den offentliga miljön i centrala Råslätt. Samtidigt som det är en plats som nyttjas av många fler än dansarna.

“Det är en stor stolthet för oss dansare att *Kepsen* genomfördes och blev så bra!”

Hur lever *Kepsen* vidare?

– *Kepsen* har blivit ett landmärke och en mötesplats på Råslätt! Personal från vårdcentralen äter sin lunch på bänkar vi byggde, förskolorna är där och dansar till barnmusik och folk kopplar upp sina mobiler och spelar sin favoritmusik för att ge några exempel. Sommaren efter invigningen jobbade jag även på det kommunala bostadsbolaget Vätterhem och arrangerade många aktiviteter för barn vid *Kepsen*. Vätterhem använder platsen året om som en central punkt för sina aktiviteter. Den är väldigt fin då den lyser upp området på kvällarna!

Mer om arbetet med *Kepsen* och gestaltungsprocesserna finns att läsa i del 2 i intervju med konst-, design- och arkitekturgruppen MYCKET.

Kepsen på Råslätt.
Foto: Ricard Estay/Statens konstråd



Invierting av Grönslandet
i Heby Folkets park, av
konstnär Asa Cederqvist.
Foto: Daniel Ekblad

Del 2





Utmaning i fokus – Ett samhälle som håller ihop



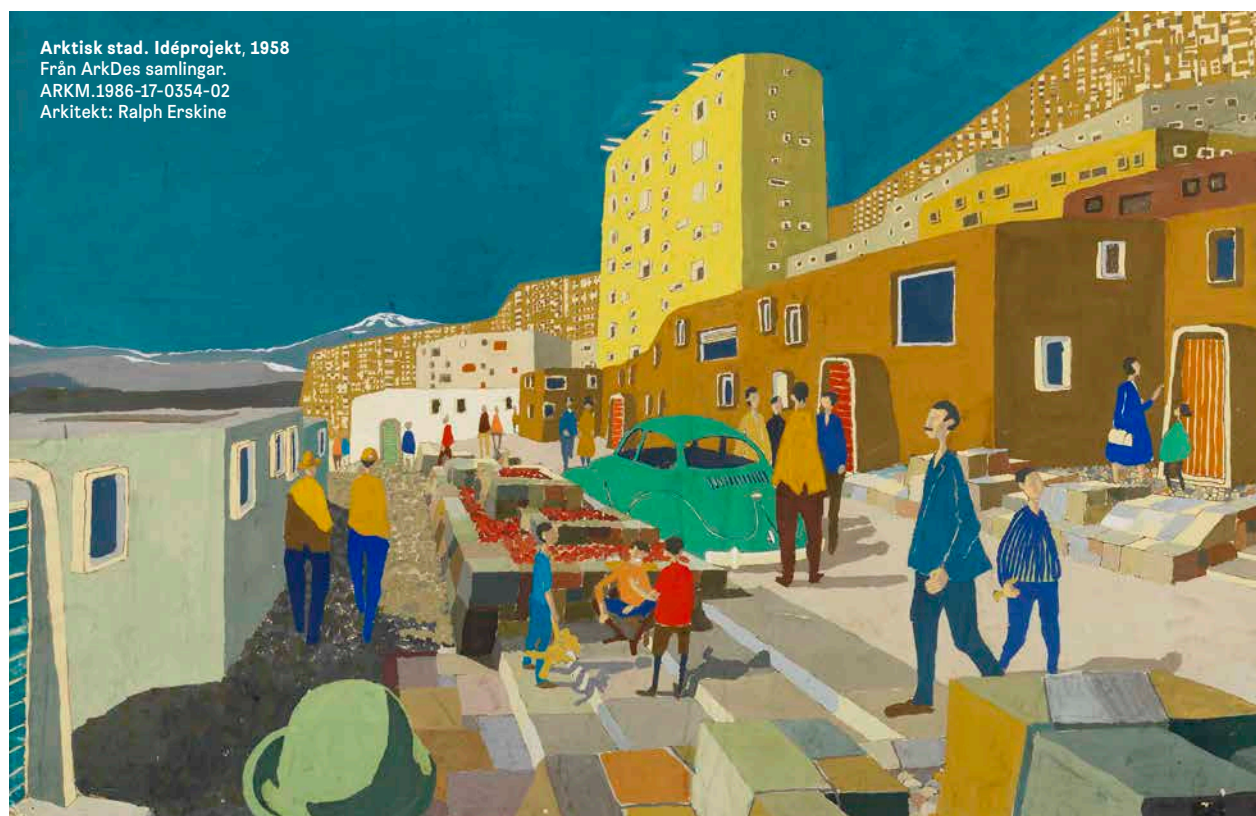
Inledning

I målet för arkitektur, form och design lyfts jämlikhet och minskad segregation fram som två av gestaltungsområdets främsta målsättningar. I propositionen beskrivs hur ett kvalificerat arbete med omsorgsfullt gestaltade och väl omhändertagna miljöer kan bidra till sammanhållna städer, stärka samhällsekonomin och bidra till att fler människor får bättre livsvillkor. I det här kapitlet görs en fördjupning av arbetet med jämlik och segregationsförebyggande gestaltning för ett samhälle som håller ihop.

I POLITIK FÖR gestaltad livsmiljö definieras segregation som “en socioekonomisk separation där välfärden fördelas ojämnt och skapar både inkomstbaserade och rumsliga klyftor”.⁵³ I propositionen betonas att gestaltningen av våra livsmiljöer påverkar människors hälsa samt samhällets förmåga till sammanhållning. Begreppen ”ett sammanhållet samhälle” eller ”ett samhälle som håller ihop” används genomgående i propositionen i syfte att beskriva vad ett jämlikt och mindre segregerat samhälle kan innebära.

Politik för gestaltad livsmiljö samspelar med en rad andra politikområden, strategier och nationella målsättningar. Utmaningarna kopplat till socioekonomisk segregation och ojämlikhet är inte enbart gestaltungsrelaterade. Vid tiden för lanseringen av Politik för gestaltad livsmiljö inrättades även Delegationen mot segregation (Delmos)⁵⁵ med uppdrag att bidra till att motverka strukturella orsaker till segregation i samhället samt förbättra situationen i socioekonomiskt utsatta områden. Därtill presenterades även regeringens långsiktiga reformprogram för minskad segregation 2017–2025.

Delmos konstaterar i sin årliga rapport 2022 att den socioekonomiska boendesegregationen i Sverige har ökat sedan 1990. Socioekonomisk boendesegregation, enligt Delmos definition, är “att människor i olika yrkes- eller inkomstgrupper bor åtskilda i olika bostadsområden i en stad eller en kommun”. Socioekonomisk boendesegregation avser således att det finns skillnader i den genomsnittliga inkomstnivån mellan olika bostadsområden samt att det har en relationell grund. Delmos konstaterar vidare att den socioekonomiska segregationen berör alla typer av samhällen i Sverige. Den präglar platser och utmanar kommuner i hela landet, från norr till söder.



"Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle där alla ges goda förutsättningar att påverka utformningen av den gemensamma miljön."⁵⁴

De inkomstgrupper som möts i allra lägst utsträckning är de som tjänar mest respektive de som tjänar minst. Det är en trend som har förstärkts över tid. Delmos understryker även att segregationen skapar skillnader i exempelvis hälsa och utbildning.⁵⁶ Att denna typ av uppdelning skapar ojämlikhet är tydligt även i Politik för gestaltad livsmiljö.

Delmos har avvecklats och Boverket har tagit över delar av myndighetens uppgifter, bland annat det webbaserade uppföljningssystemet *Segregationsbarometern*, som visar segregationsstatistik och gör det möjligt att mäta och följa indikatorer som har betydelse för den socioekonomiska segregationen och dess utveckling på många olika geografiska nivåer. Därtill har åtta myndigheter⁵⁷ fått i uppdrag att följa segregationens utveckling i Sverige. Ansvarsfördelningen har därmed förändrats sedan Politik för gestaltad livsmiljö lanserades. Däremot har gestaltningen av den fysiska miljön fortfarande stora möjligheter att bidra till minskad segregation och ökad jämlikhet vilket vi i det här kapitlet avser att belysa och fördjupa oss i.

Kapitlets innehåll

Området segregation, jämlikhet och gestaltad livsmiljö är brett och inom ramen för begreppet "ett samhälle som håller ihop" ryms flertalet frågeställningar – exempelvis jämställdhet, barnperspektiv och universell utformning. I det här kapitlet avgränsas frågan till att primärt handla

om socioekonomisk segregation och dess relation till jämlikhet kopplat till gestaltning.

Kapitlet bygger på rapporter och publikationer kopplat till segregation och jämlikhet samt på ytterligare två typer av källor. Den ena är gruppintervjuer med fyra svenska kommuner – Borlänge, Malmö, Umeå och Uppsala. Kommunerna har valts ut med tanke på geografisk spridning och för att de, av olika anledningar, fått stöd av Delmos i sitt arbete för att motverka strukturella orsaker till socioekonomisk segregation samt för deras arbete med gestaltning som ett verktyg. Intervjuerna tar utgångspunkt i kommunernas utmaningar kopplade till jämlikhet och segregation och fokuserar på kommunernas arbete, verktyg och resurser i arbetet med jämlik och segregationsförebyggande gestaltning.

Därtill bygger kapitlet på (av ArkDes beställda) reflektioner kring propositionens innehåll från forskarna Ann Legeby, professor i tillämpad stadsbyggnad, Henric Benesch, lektor i design, samt Susanne Urban, lektor i bostads- och urbansociolog. Fokus för deras reflektioner har varit hur propositionen lyfter fram jämlikhet och segregation samt de lösningar som föreslås, utifrån respektive forskningsområde. Kapitlet innehåller även goda exempel som visar hur arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö, samt till dessa områden kopplade processer, kan bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle där alla ges goda förutsättningar att påverka utformningen av den gemensamma miljön.

53/54 Prop. 2017/18:110, *Politik för gestaltad livsmiljö*.

55 Delmos (2022). *Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*, s.4

56 Delmos (2022). *Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*.

57 De åtta myndigheterna är: Arbetsförmedlingen, Folkhälsomyndigheten, Försäkringskassan, Polismyndigheten, Socialstyrelsen, Statens servicecenter, Statens skolverk och Trafikverket.



Susanne Urban,
lektor i bostads- och urbansociolog.
Foto: Leo Ahmed



Henric Benesch,
lektor i design
Foto: Natalie Greppi



Ann Legeby,
professor i tillämpad stadsbyggnad.
Foto: KTH

Gestaltning för ett samhälle som håller ihop

GESTALTNING, särskilt inom områdena stadsplanering och arkitektur, har sedan länge setts som ett skarpt verktyg för att skapa hälsosamma och sammanhållna samhällen med engagerade invånare som deltar i demokratiska processer. I början av 1900-talet fick exempelvis trädgårdsstaden ett stort genomslag, vars struktur syftade till att motverka konflikter och uppmuntra till strävan efter gemensamma mål. Där skulle boendemiljöer separeras från arbetsplatserna och invånarna skulle få möjlighet att bygga upp sociala nätverk och relationer likt de som fanns på landsbygden. Även grannskapsenheten, där skola, kyrka och gemensamhetsanläggningar skulle placeras i mitten av samhället, var ett tongivande ideal under 1940- och 1950-talen. Dess målbild gällande att skapa engagerade medborgare syns även i miljonprogramstidens trafik-separering och gemensamma funktioner.⁵⁸ Stadsplanering har även använts i syfte att utjämna skillnader i folkhälsa. Att tillfoga staden ljus, luft och grönska samt att upprätta system för avlopp, avfall och vatten var en gång centrala mål för både folkhälsopolitiken som stadsplaneringen.⁵⁹

Strävan efter jämlikhet i kvalitet var centralt i planeringen av miljonprogrammet som byggdes för att råda bot på bostadsbristen. Syftet var att människor som tidigare bott trångt i nedgångna bostäder skulle få rymliga och moderna boenden av hög standard och kvalitet. Den bostadssociala utredningen från 1945⁶⁰ var central. Bostaden beskrevs som en social rättighet och intentionen

var att olika sociala grupper inte skulle separeras från varandra. De nya områdena blev en symbol för en framtidstro. Dock innebar inte möjligheten att alla kunde bo var som helst att människor faktiskt valde att göra det.⁶¹

I samband med att dessa områden växte fram aktualiserades begreppet boendesegregation. Då uppmärksammade bland annat *Invandrarutredningen*⁶² hur de nybyggda moderna bostadsområdena, idag kallade miljonprogrammet, framför allt befolkades av resurssvaga grupper och nyanlända. Detta var i linje med syftet, men en ny form av segregationsutmaning identifierades. Tidigare hade personer med olika socioekonomiska förutsättningar bott och levt närmare varandra rent geografiskt, även om skillnaderna i såväl inflytande som i boendestandard varit höga. Socioekonomiska skillnader hade tidigare framträtt genom segmentering mellan olika boendeformer inom samma områden. Nu framträdde de snarare genom rumslig segregering mellan olika områden, som dominerades av olika former av boende. Det skapades områden som redan från början fick dåligt rykte och blev stigmatiserade.⁶³

Utmaning

Dagens segregerade strukturer är tätt sammankopplade med ojämlika förhållanden. Olika områden har olika tillgång till exempelvis god boendekvalitet, hälsa, utbildning och sociala relationer, något som såväl forskning som Delmos rapporter synliggör. I Politik för gestaltad

58 Urban, S. (2018). *Integration och grannskap: hur kan staden hålla samman?*

59 Baeten, G. (2021). Stadsplanering, epidemier och folkhälsa – en gemensam historia.

60 SOU 1945:63. *Bostadssociala utredningen*.

61 Legeby, A. (2010). *Urban segregation and urban form: From residential segregation to segregation in public space*.

62 SOU 1974:69. *Invandrarutredningen*.

63 Hertting, N. & Urban, S. (2020). Utsatta bostadsområden och områdesorienterad politik: problembilder, målsättningar och implementeringsstrategier i det svenska fallet.

”En känsla av tillhörighet och stolthet över den gemensamma miljön bidrar till att bygga ett samhälle som håller ihop. Gestaltningen av den byggda miljön är därför en fråga om jämlikhet i samhället. Ett medvetet arbete med arkitektur, form och design kan bidra till att bryta segregation och utjämna socioekonomiska skillnader.”⁶⁴

livsmiljö lyfts uppmätta skillnader i livslängd mellan personer i olika bostadsområden fram. Vid tiden då utredningen skrevs varierade den förväntade livslängden mellan olika områden i Göteborg med upp till nio år. Liknande mönster lyfts fram av Folkhälsomyndigheten, som i en rapport beskriver att 5,5 procent av befolkningen år 2021 uppgav att de hade svårt att somna eller blir väckta på grund av trafikbuller nära bostaden. Andelen var högre bland personer utan eftergymnasial utbildning samt bland personer födda utanför Norden.⁶⁵ Den socioekonomiska boendesegregationen i Sverige har, enligt Delmos, ökat relativt stadigt sedan början av 1990-talet. Idag bor 60 procent av befolkningen i Sverige i en kommun som är mer segregerad än vad genomsnittet var för trettio år sedan.⁶⁶

I Delmos årsrapport *Platsens betydelse* belyser myndigheten exempelvis hur uppväxtområdets socioekonomiska status präglar enskilda individers liv på långsikt. Behörighet till gymnasiet, utbildningsnivå, sysselsättningsgrad och inkomst påverkas av det område man växte upp i, något som ytterligare cementerar och reproducerar segregationen och dess ojämlikheter.⁶⁷ Uppväxtområdets socioekonomiska status och dess på-

verkan på den enskilde brukar benämnas som grannskapseffekter. Utgångspunkten baseras då i första hand på befolkningens socioekonomiska profil, det vill säga grannarnas resurser. Arkitektur- och stadsbyggnadsforskarna Legeby, Koch och Marcus menar att det är viktigt att komplettera ett sådant perspektiv, *grannarnas resurser*, med ett gestaltungs-perspektiv, *stadens/gatans resurser*, i arbetet med jämlik och segregationsförebyggande stadsbyggnad. Detta för att bättre förstå vilka livsvillkor som råder och den byggda miljöns roll. Gatans resurser utgörs av vad som erbjuds och tillgängliggörs på olika platser i staden (livsmedelsbutiker, vårdcentraler, grundskolor, lekplatser, fritidsgårdar, kultur, föreningslokaler, sport, natur, kollektivtrafik etc.).⁶⁸ Forskning har visat att ojämlik tillgång till det som kallas *gatans resurser* missgynnar samhället generellt och marginaliserade grupper i synnerhet.⁶⁹ För ett samhälle som håller ihop är det därför viktigt att förstå hur stadsformen, det vill säga stadsbyggnad och arkitektur, gestaltas för att underlätta tillgången till såväl stadens resurser som möte mellan olika grupper.⁷⁰

Under coronapandemin blev skillnader i folkhälsa, och dess koppling till gestaltning, än mer tydlig.

64 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.

65 Folkhälsomyndigheten (2022). *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2022*.

66/67 Delmos (2022). *Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*.

68 Legeby, A., Koch, D. & Marcus, L. (2016). *Jämlika livsvillkor och stadsbyggande inspel till pågående översiktsplanearbete*.

69 Franzén, M. (2001). *Problemet segregation: en orättvis jämförelse*.

70 Legeby, A., Koch, D. & Marcus, L. (2016). *Jämlika livsvillkor och stadsbyggande inspel till pågående översiktsplanearbete*.

I områden med åldrande infrastruktur, trångboddhet, nedgångna byggnader och otillräckliga transportalternativ var smittspridningen som allra störst. Guy Baeten, professor i urbana studier, argumenterar i sin forskning för att erfarenheter från coronapandemin bör återaktualisera bandet mellan gestaltning och jämlik hälsa, samt pekar på att den politiska kopplingen mellan stadsplanering och jämlik hälsa under andra halvan av 1900-talet har gått förlorad. Han konstaterar att separationen mellan stadsplanering och folkhälsovård bidragit till icke-koordinerade insatser för att hantera stadsbefolkningarnas hälsa. Det har lett till att kopplingarna mellan exempelvis den byggda miljön och skillnader i hälsa på grund av inkomst och etnicitet inte synliggjorts tillräckligt. Han anser att ett gemensamt fokus för fälten framgent bör vara på hälsosamma livsmiljöer.⁷¹ Även Martin Grander, lektor i urbana studier, och Tapio Salonen, professor i socialt arbete, har belyst ökad ojämlikhet i boende i spåren av coronapandemin, samt hur bostaden och boendets ojämlika villkor påverkade hushållens förutsättningar att hantera pandemin. De konstaterade att socioekonomiskt starka hushåll kunde "se om sitt hus" genom hemarbete och fysisk distansering, medan socioekonomiskt svaga hushåll i högre grad är trångboddade och hade svårt att undvika smittan i hemmiljö, vid transport till och även på arbetet.⁷²

Segregation är bredare än boendesegregation och omfattar även våra offentliga rum. Gestaltningen påverkar vilka resurser som blir tillgängliga för vem och på vilka platser. Vilka som har tillgång till offentliga rum, allmänna platser, parker, sport, rekreation och kultur, påverkar människors livschanser på ett direkt sätt och får konsekvenser för demokratin.⁷³ Legeby et al. har i en studie genomförd i Stockholm visat att pandemin därtill ändrade vanor i staden samt att olika stadsdelar hade olika kapacitet att möta effekterna av restriktioner och att tillgodose nya vanor i form av människors användning av stadsrummet. Studien konstaterade därtill att detta har tydliga kopplingar till mer djupgående utmaningar relaterat till segregation och ojämlikhet.⁷⁴ Hur våra livsmiljöer gestaltas och hur samhället förhåller sig normativt till olika typer av geografier och ojämlika levnadsvillkor har därmed haft stor betydelse för människors hälsa och livschanser under coronapandemin.

Socioekonomisk segregation har även kopplingar till demokratiskt deltagande. Delmos konstaterade att demokratin i Sverige är stark, men att den inte ska tas förgiven – det finns utmaningar som är viktiga att möta. Det finns ett demokratiskt utanförskap, en ojämlikhet, som har en geografisk dimension. Det demokratiska deltagandet är lägre i områden med socioekonomiska utmaningar. Tilliten till andra människor och engage-

mang i föreningsliv är högre i områden utan socioekonomiska utmaningar. Områden med socioekonomiska utmaningar skiljer sig däremot inte på ett statistiskt signifikant sätt från områden på landsbygden vad gäller intresset för politik, den egna upplevelsen av delaktighet i samhället och av att känna sig behövd. Detta, menar Delmos, nyanserar bilden av deltagandet i demokratin och tyder på att mer behöver göras i olika delar av landet, inte bara i områden som har socioekonomiska utmaningar.⁷⁵

Definitionen av segregation och jämlikhet i propositionen

“Segregerade samhällen innebär en socioekonomisk separation där välfärden fördelas ojämnt och skapar både inkomstbaserade och rumsliga klyftor. Ojämlika försörjningsmöjligheter är en avgörande faktor, men också bostadsmiljön kan påverka hälsan. Ojämlikhet ger avtryck i människors vardag och i livsförutsättningar för den enskilde.”⁷⁶

I Politik för gestaltad livsmiljö finns tydliga kopplingar till ovan nämnda utmaningar. I propositionen definieras segregation som något mer än bara en geografisk fördelning av människor. I dess skrivelser finns perspektiv som handlar om rättvis fördelning av välfärd, hälsa och livsförutsättningar. För den här rapporten har ArkDes inhämtat reflektioner av propositionen från forskarna Ann Legeby, professor i tillämpad stadsbyggnad, Henric Benesch, lektor i design, samt Susanne Urban, lektor i bostads- och urbansociologi. Fokus för deras reflektioner har varit hur propositionen lyfter fram jämlikhet och segregation samt de lösningar som föreslås för ett samhälle som håller ihop, utifrån deras respektive forskningsområde.⁷⁷

Susanne Urban beskriver hur definitionen av segregation i svensk politisk debatt har utvecklats över tid. Traditionellt sett har forskare använt begreppet för att beskriva processer som leder till fysisk åtskillnad mellan människor och som ett tillstånd där människor är fysiskt separerade från varandra. Idag, menar hon, förknippas begreppet i det politiska landskapet däremot ofta med bostadsområden som anses vara förfördelade när det gäller tillgång till service och kollektiva resurser. Det talas också ofta om att segregation innebär klyftor i samhället. Segregation som begrepp syftar då till att människor inte har samma tillgång till resurser och inte heller möts snarare än till att beskriva processer eller tillstånd av fysisk separation. Till skillnad från hur man

71 Baeten, G. (2021). Stadsplanering, epidemier och folkhälsa – en gemensam historia.

72 Grander, M. & Salonen, T. (2020). Ökad ojämlikhet i boendet i spåren av coronapandemin.

73 Legeby, A., Berghauser Pont, M. & Marcus, L. (2015). *Dela[d] Stad: Stadsbyggande och segregation.*; Franzén, M. (2001). Problemet segregation: en orättvis jämförelse.

74 Legeby, A., Koch, D., Duarte, F., Heine, C., Benson, T., Fugiglando, U., & Ratti, C. (2022). New urban habits in Stockholm following COVID-19.

75 Delmos (2020). *En demokrati för alla?: deltagandet i demokratin bland boende i områden med socioekonomiska utmaningar jämfört med andra.*

76 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö.*

uttryckte sig för 50 år sedan, menar Urban, har begreppet allt mer kommit att förknippas med orättvisa, utanförskap, rättigheter och odemokratiska förhållanden. Olika erfarenheter och villkor för olika människor riskerar, enligt detta perspektiv, att leda till sociala konflikter och i förlängningen innebär det ett hot mot statens legitimitet. Urban tolkar propositionens mål som att arkitektur, form och design ska bidra till en ökad social sammanhållning och delaktighet. Därmed, menar hon, utgår propositionen ifrån just detta hotperspektiv. Hon beskriver vidare den strecksats i politikens mål som understryker att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. Det skulle kunna tolkas som att ekonomiska skillnader mellan människor inte ska påverka deras tillgång till arkitektur, form och design och skulle i så fall kunna kopplas till ett rättviseperspektiv. En sådan utjämnande målsättning är dock inte tydligt framskriven i propositionen.

Ann Legeby pekar på att det i propositionen anges, att om man tar sin utgångspunkt i perspektivet *Gestaltad livsmiljö* så kan arkitektur, form och design bidra i arbetet att motverka segregation. Hon menar att arkitektur har mycket stor betydelse för dessa fenomen och att det är belagt. Däremot, menar hon, är propositionen inte tydlig med på vilka sätt detta perspektiv skulle leda till minskad segregation. Hon påpekar att fördelning och tillgänglighet är avgörande, detta då väl gestaltade livsmiljöer som är ojämnt fördelade och ojämnt åtkomliga för olika samhällsgrupper likaväl kan öka segregation och orättvisor som att minska den. Legeby menar därför att det vore önskvärt med tydligare skrivningar om att ojämlikheter ska minska och att villkoren i stadsdelar som är missgynnade bör prioriteras. Målen behöver specificeras gällande vad som behövs på varje plats och i varje kontext.⁷⁷ Legeby och Urban menar båda att det krävs tydligt beskrivna mål som kan omvandlas till konkreta åtgärder och kriterier för måluppfyllelse, samt att så inte är fallet i nuvarande formuleringar avseende segregationsmålet.

Åtgärder för att motverka segregation och öka jämlikhet

“En känsla av tillhörighet och stolthet över den gemensamma miljön bidrar till att bygga ett samhälle som håller ihop. Gestaltningen av den byggda miljön är därför en fråga om jämlikhet i samhället. Ett medvetet arbete

med arkitektur, form och design kan bidra till att bryta segregation och utjämna socioekonomiska skillnader. Det kräver en omsorgsfull och långsiktig planering av städer och samhällen, både sett till den större helheten och till detaljerna, där det krävs hög kvalitet i varje enskild byggnad och plats som gestaltas.”⁷⁹

Politik för gestaltad livsmiljö slår fast att en känsla av tillhörighet och stolthet över den gemensamma miljön bidrar till att bygga ett samhälle som håller ihop. Ett medvetet arbete med arkitektur, form och design kan bidra till att bryta segregation och utjämna socioekonomiska skillnader. Propositionen lyfter även fram ett antal åtgärder som är av relevans för att skapa ett mer sammanhållet samhälle. Den slår fast att ett sammanhållet samhälle kräver förutsättningar för fysiska möten mellan människor med olika bakgrund. Det uttrycks även att det allmänna har ansvar för att ge goda förutsättningar för det, exempelvis genom att upplåta utrymme i stadsplan och liknande för gemensamma grönytor, parker, idrottsplatser, öppna fritidsverksamheter, bibliotek och andra kulturinstitutioner. Även vissa trafikmiljöer i såväl urban miljö som på landsbygd kan enligt propositionen ses som viktiga gemensamma offentliga rum, liksom samlingslokaler samt affärs- och verksamhetslokaler. Arkitekturen, formen och designen i alla dessa miljöer är av stor betydelse för att skapa hållbara livsmiljöer och kunna ge upphov till möten mellan människor.

Allas möjlighet att delta är ytterligare en aspekt som lyfts fram som viktig. I regeringens mål uttrycks att alla människor ska ha möjlighet att påverka utformningen av den gemensamma miljön. Metoder som byggs upp kring gestaltningsprocesser kan bidra till ökad inkludering och ökat demokratiskt deltagande. Betoningen ligger således på social inkludering och delaktighet i skapandet av miljöer, samt att mötesplatser ska skapas för att stimulera sociala möten och gemenskap. Det finns en tanke om att arkitektur, form, design och konst ska kunna utvecklas i en mer socialt inkluderande process och även skapa platser för sociala möten. Även kunskap om den gestaltade miljön och offentliga samtal lyfts fram som viktiga för en demokratisk utveckling.

Fördelningsperspektivet

Något som lyfts fram av flera kommuner och av samtliga forskare är betydelsen av hur god gestaltning och hög kvalitet är fördelad. Susanne Urban lyfter fram att formuleringarna framför allt handlar om att skapa stabilitet och trygghet i samhället, men att man bortser från de sociala konflikter som segregationen medför. Hur ojämn fördel-

77 Benesch, H. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och Politik för gestaltad livsmiljö; Legeby, A. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och Politik för gestaltad livsmiljö; Urban, S. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och propositionen Politik för gestaltad livsmiljö.

78 För vidare läsning, se exempel på forskningsprojekt som drivits i nära samarbete offentliga sektor: Del av Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, Stockholms stad, Stadsledningskontoret:

Legeby, A., Koch, D. & Marcus, L. (2016). *Jämlika livsvillkor och stadsbyggande*. Kommissionen för socialt hållbart Stockholm. Finansierat av Delmos och Tillämpad stadsbyggnad och i samarbete med Uppsala stad:

Legeby, A. & Chen F. (2022). *Uppsala - ojämlig stad? : Segregation och ojämlika livsvillkor utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv*. Samarbete med Göteborgs Stad och Boverket:

Legeby, A., Meta Berghauer Pont., & Lars Marcus. (2015). *Dela[d] Stad: Stadsbyggande och segregation*.

79 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*. s. 17–18.

ning av resurser och boendesegregation ska kunna avhjälpas lyfts inte fram specifikt. Avsaknaden av ett rättvis- eller fördelningsperspektiv, menar Urban, kan göra att sociala möten försvåras och synliggör konflikter i stället för att bidra till en känsla av delaktighet och en ökad social sammanhållning. Lika tillgång till god arkitektur, form och design kan däremot i någon mån utjämna skillnader i resurser mellan olika områden, vilket även skulle kunna minska stigmatiseringen av dessa områden.

Henric Benesch lyfter i sin tur fram att det offentliga rummets utformning i sig kan bidra till att olika former av segregation kommer till uttryck. Hur det offentliga rummet planeras, gestaltas och förvaltas samt hur privata och offentliga intressen samverkar har betydelse för vem som vistas där. Ekonomiska drivkrafter har en påverkan på de offentliga rummen, något som han anser Politik för gestaltad livsmiljö behöver problematisera och förhålla sig till.

Även Legeby lyfter fram att det offentliga rummets gestaltning, hur det struktureras och ordnas, påverkar och får omfattande konsekvenser för vilka människor, grupper och verksamheter som blir en del av helheten. Det offentliga rummets gestaltning är avgörande för huruvida det blir livsmiljöer som främjar sammanhållning snarare än motverkar det. Legeby menar att mötesplatser inte går att betrakta och planera in som enskilda objekt. Den enskilda platsens gestaltning spelar stor roll men om inte sammanhanget och tillgänglighet tas i beaktande, eller om människor över huvud taget inte når platsen, så blir det ingen mötesplats utan enbart en plats. Gestaltning behöver därför ta sin utgångspunkt i att möjliggöra att platser kan delas. Legeby menar därför att kunskap om stadens konfiguration jämte täthet och markanvändning kan användas i syfte att motverka segregation och ojämlika livsvillkor.

Benesch menar vidare att även skolans potential att skapa social sammanhållning bör lyftas fram mer. Skolans gestaltning och placering i samhället skapar strukturer som barn bär med sig in i vuxenlivet. Här finns alltså möjlighet att skapa grogrund för en positiv utveckling, både med hjälp av hur skolan gestaltas och hur samhället gestaltas kring den. Benesch menar även, likt Urban, att fördelningen och resurssättningen av mötesplatser, såväl utomhus som inomhus, är viktig. Här behövs ett relationellt perspektiv om man ska ha möjlighet att arbeta långsiktigt och lyhört. I intervjun med Uppsala kommun betonas att man saknar detta perspektiv. Åtgärder kopplat till boendesegregation riktas nästan alltid mot socioekonomiskt svaga områden, som förtäts och blir av med gröna värden. De menar att man sällan talar om förtätning av exempelvis villaområden.

Relationellt fenomen

Just det relationella är, enligt Delmos, själva definitionen av segregation. Segregation pekar alltså ut en såväl rumslig som social relation, företeelsen innebär att det finns en ojämn fördelning av olika befolkningsgrupper inom exempelvis ett geografiskt område som en tätort, en kommun eller ett län.⁸⁰ Att säga att ett område är segregerat blir med andra ord missvisande. I intervjun

med Umeå kommun framhålls en upplevelse av att det nationella samtalet kring segregationsfrågor ofta bortser från segregationens relationella grund, samt att socioekonomiskt starka områden inte ingår i problembeskrivningen av segregation. I stället hamnar vissa områden, företrädesvis miljonprogramsområden med övervägande andel hyresrätter, oftast i fokus för segregationsdiskussionen. Detta är även något som Ann Legeby framhåller, och menar att ur ett segregationsperspektiv behöver vi även förstå enklavbyggda villaområden som ett lika stort problem för segregationen som enklavbyggda flerfamiljshus, och hon påpekar att det i många delar av landet praktiseras ett stadsbyggande som både inbjuder till och reproducerar segregation.

I kunskapsöversikten *Insatser i "utsatta" områden* betonar forskarna Kim Roelofs och Tapio Salonen att områdesutveckling, det vill säga lokala insatser i så kallade utsatta bostadsområden, har blivit en av de tydligaste strategierna för att motverka segregation. I debatten kring lösningar för boendesegregation menar de att det ofta är förorten som ses som en problemfylld plats som åtgärder avses riktas mot. Lösningarna är ofta generaliserande, där förorter och utsatta områden ses som en entydig plats snarare än som unika samhällen med egna möjligheter, värden och utmaningar.⁸¹ Roelofs och Salonen menar dessutom att områdesinsatser ofta präglas av otydliga mål som är mycket svåra att uppnå med de medel som står till buds. Målen kan exempelvis handla om att bryta segregationen eller om att öka tillit och demokratiskt deltagande och inflytande i området, det vill säga stora strukturella samhällsutmaningar som kräver förändring på flera nivåer. Särskilt kritiserar den typ av områdesinsatser som sker i projektform. Ett projekt kan nämligen inte erbjuda den kontinuitet som behövs för att skapa långsiktig förändring. Visserligen, menar forskarna, kan den samverka som uppstår i ett projekt generera långsiktiga mervärden. Även för de enskilda individer som berörs av åtgärden kan områdesinsatser generera mervärden. För att åstadkomma jämlika strukturer behövs emellertid andra typer av åtgärder.⁸²

För att minska segregation, menar Ann Legeby, krävs en hög förståelse för rådande situation på platsen eller staden, och inte minst för den byggda gestaltade miljöns roll i det. Att identifiera i vilken utsträckning den byggda miljön utgör ett problem är centralt, på samma sätt som det är nödvändigt att identifiera när det är andra kunskapsområden som kan göra skillnad. Legeby framhåller att kartläggningar över livsvillkor, som stöd till stadsbyggnadsstrategier, är adekvat och menar att andra kunskapsområdens beskrivningar och definitioner många gånger är otillräckliga när det kommer till att förstå segregation, jämlikhet och gestaltning. Legeby lyfter fram polisens klassificeringar och lista över utsatta områden,⁸³ som ett exempel, som trots sin otillräcklighet ofta är central i arkitektur- och stadsplaneringssammanhang. I intervjun med Uppsala kommun lyfts även polisens lista fram, som de menar har blivit den allena rådande utgångspunkten för segregationsdiskursen.

Legeby betonar att segregation och ojämlika livsvillkor handlar om fenomen som inbegriper hela staden.

Enskilda platser och situationer behöver ses i relation till den helheten. Det räcker därför inte att fokusera på enskilda objekt, platser och områden.

Utbildningens roll

I propositionen framhålls att högre utbildning och forskning inom arkitektur, form och design är en förutsättning för att arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer ska kunna utvecklas. Det är angeläget att kunskap inom området är öppet tillgänglig och möjlig att bearbeta. Vidare lyfts det i propositionen fram att det i många fall är bristen på kunskap som utgör orsak till beslut som leder till brister i funktion, hållbarhet och gestaltning.

Såväl Henric Benesch som intervjupersoner på Malmö stad lyfter fram utbildningarnas grundläggande roll för att skapa ökad jämlikhet i och genom det gestaltade. En bransch som präglas av en mångfald av perspektiv, erfarenheter och syn på kvalitet kommer att kunna representera en mångfacetterad allmänhet på ett bättre sätt. Malmö stad nämner att det idag finns många hinder för att bli arkitekt, designer eller planerare. Från att som barn inte träffa vuxna som arbetar i branscherna, till att som praktiserande vuxen bli utestängd eftersom normerna för god estetik är snäva.

Benesch understryker detta ytterligare och menar att kvalitetsbegreppet inrymmer en lång rad värderingar, både sociokulturella och historiska. Han menar att det finns en uppenbar risk att såväl myndigheter som kår utgår från en underförstådd definition av kvalitet. Att skapa förutsättningar för att fler människor får möjlighet att delta i skapandet av sådana definitioner är en viktig uppgift som många aktörer behöver arbeta strategiskt och systematiskt med. Samma sak gäller utpekandet av kulturarv, som enligt propositionen kan vara en källa till stolthet och tillhörighet. Benesch menar att det är viktigt att fråga sig vem det är som bestämmer vad som är av kulturhistoriskt värde samt vilka parametrar som är styrande. Förutom att detta handlar om en ojämn fördelning av makt har det även betydelse för möjligheten att hantera frågorna. Malmö stad betonar att kommunen hade kunnat arbeta på ett bättre sätt med många utmaningar, om det exempelvis hade funnits fler planerare med olika erfarenhet och bakgrund.

Även Ann Legeby betonar utbildningens och forskningens roll i att hantera frågor rörande minskad segregation och ökad jämlikhet genom gestaltning. Legeby konstaterar att några specifika åtgärder eller lösningar

för att upprätthålla utbildning och forskning inom arkitektur, form och design inte anges i propositionen. Vidare lyfter hon att det är få tjänster inom arkitektur och design som riktas in på den sociala hållbarhetsdimensionen. För att säkerställa en framtida kompetensutveckling lyfter Legeby att samarbete mellan praktik och lärosäten behöver utvecklas bättre. Hon menar att påbyggnadskurser för praktiker och ett "livslångt lärande" är angeläget, samt skulle gynna såväl lärosäten som praktiken och bidra till kompetenshöjning. Vidare framhåller Legeby att det behövs en tydligare stringens mellan, å ena sidan forskningsverksamhet som följer etablerad forskningssed, å andra sidan sådan verksamhet som handlar om bransch- och professionsutveckling. I de fall där forskningsmedel styrs till branschen i syfte att stödja olika utvecklingsprojekt behöver det tydliggöras om det finns forskningskrav. Legeby menar att det behövs en medvetenhet om skillnaden mellan dessa två verksamheter och ett resonemang om hur de kan balanseras. Med god planering kan verkligt intressanta och viktiga synergier uppstå.

Designens möjligheter

Design och designmetodik kan användas för att hantera komplexa utmaningar i samhället, både i större global skala och på lokal nivå. I propositionen nämns dess möjligheter att bidra till delaktighet och medskapande i innovationsprocesser. Däremot lyfts inte design och designmetodik i relation till segregation och jämlikhet. Henric Benesch betonar att design både direkt och indirekt kan användas för att förstå hur social sammanhållning eller segregation utvecklas i ett samhälle. Dessutom kan designmetodik vara användbart för att medskapa platser tillsammans med olika brukargrupper i samhället och därmed bidra till att skapa förutsättningar för bättre social sammanhållning. Här finns strategier och erfarenheter av att arbeta tillsammans med marginaliserade grupper och adressera olika former av ojämlikhet, konflikt och maktperspektiv. Detta tas även upp i rapporten *Design som utvecklingskraft* som släpptes av SVID och Svensk Form i början av 2022. Där beskrivs att jämlikhet och minskad segregation kräver delaktighet från boende, användare, brukare och personer som inte själva har förmåga att göra sina röster hörda. Detta, menar rapporten, är en viktig del i designprocessen – att lyssna, förstå och uppfatta tyst kunskap.⁸⁴

80 Delmos (2021). *Segregation i Sverige: Årsrapport 2021 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling*.

81/82 Roelofs, K. & Salonen, T. (2019). *Insatser i "utsatta" områden – En analys av 20 års områdesutveckling och lärdomar inför framtiden*.

83 Sedan 2015 använder polisen begreppet "utsatt område" för att beskriva ett geografiskt avgränsade områden som karaktäriseras av en låg socioekonomisk status och där kriminella har en inverkan på lokalsamhället. De utsatta områdena motsvarar idag 0,02 procent av Sveriges geografiska yta och befolkningsmängden i dessa områden motsvarar ungefär 5 procent av Sveriges befolkning. Polismyndigheten (2021). *Lägesbild över utsatta områden: regeringsuppdrag 2021*.

84 Daram Westling, L., Byström, D., Eriksson, C. & Svengren Holm, L. (2022). *Design som utvecklingskraft: en studie om sätt att tänka och arbeta för samhällets transformation i hållbar riktning*.

Jämlik samhällsplanering

I Borlänge är det tydligt att segregation inte nödvändigtvis har med fysiska avstånd att göra. Även på en tät och fysiskt sammanhållen ort kan det uppstå tydliga gränser mellan människor och platser. Här intervjuas Pernilla Wåhlin Norén, stadsarkitekt, och Sara Svensson, samhällsplanerare och kommundoktorand med fokus på social hållbarhet.

I BORLÄNGE ligger områden med olika socioekonomisk status nära varandra. Ändå lever olika samhällsgrupper isolerade och kommer sällan i kontakt med varandra. Pernilla och Sara berättar att dessa utmaningar adresserats på senare år, särskilt i utvecklingen av det nya området Jakobsdalen, men trots det har den fysiska miljöns betydelse i jämlikhetsarbetet ännu inte fått ett tydligt genomslag i hela kommunkoncernen.

Pernilla och Sara beskriver gestaltningen som en avgörande del i skapandet av en jämlik och sammanhållen stad. Samhällsstrukturer formas dels i processen genom vem som bjuds in, vilket språk som används, vilka exempel som lyfts fram och dels i det fysiska resultatet, menar de.

– Utgångspunkten är att gestaltning inte är en fråga om yta och utsmyckning utan handlar om allas rätt att exempelvis gå i en skola med tillräckligt mycket dagsljus och tillräckligt stor skolgård.

Ett viktigt verktyg i arbetet är kommunens arkitekturprogram som togs fram strax efter att Politik för gestaltad livsmiljö lanserats 2018. Arkitekturprogrammet lyfter fram att arkitekturen ska bidra till livet i kommunen och till skapandet av svärmätbara värden som tillhörighet och demokrati. För att uppnå detta har kommunen exempelvis arbetat med olika former av dialog, både digitalt och fysiskt. Flera insatser har riktats mot att ge röst och inflytande till barn, bland annat genom arkitekturkollo och specifika dialoger.

Utifrån en behovsanalys som genomfördes 2017 har kommunen skapat en förvaltningsövergripande struktur för jämlikhetsarbetet som är uppdelad i tre strategiska områden: jämlik fritid, jämlik samhällsplanering och intern samordning. Som stöd för genomförandet finns dessutom en samordningsgrupp för social hållbarhet på strategisk nivå, med uppgiften att koordinera åtgärder och projekt som genomförs på området. Det finns även en arbetsgrupp för jämlik samhällsplanering som bland annat har arbetat med kartläggning av samhällsbyggnadsprocessen för att identifiera utmaningar och glapp.

I det pågående stadsutvecklingsprojektet Jakobsdalen är social hållbarhet en av huvudfrågorna. Här kommer kommunen använda en markreserv som är belägen precis intill ett av Borlänges minst kapitalstarka områden. Ett av målen med projektet är att bidra till att bryta barriärer mellan ett utsatt område och resten av staden. Pernilla och Sara beskriver att social sammanhållning handlar om vad man upplever när man rör sig i staden, hur bebyggelsen är utformad och vad som händer på gatorna.

– En tydlig ambition i Borlänges stadsplanering är att vi vill att människor ska röra sig genom områden med blandade upplåtelseformer och blandad bebyggelse. Det är viktigt att man har en idé kring hur man kan skapa den rörelsen i staden trots att affärerna är stängda, exempelvis arbetar vi medvetet med att få folk att cykla eller gå i stället för att välja bilen.

Svårt att få gehör

Trots den interna samordningen och det faktum att verktyg och styrdokument finns, upplever Pernilla och Sara att det är svårt att arbeta långsiktigt med frågor kopplat till jämlikhet och segregation. Borlänge kommun äger mycket mark och har därmed goda förutsättningar för att arbeta strategiskt med den fysiska miljön. Ändå saknas en tydlig ansvarsfördelning och plan för hur utmaningarna ska överbryggas.

– En av svårigheterna är att alla inte delar samma bild av vad segregation och ojämlikhet är och hur sådana strukturer uppstår. Det beror helt på vad man har för bakgrund och inställning och vilka frågor man har på sitt skrivbord just för tillfället.

En annan utmaning, enligt Pernilla och Sara, är att kunskapen om gestaltningens betydelse för social hållbarhet inte är helt rotad i kommunen. I uppdraget med att ta fram ett arkitekturprogram stod det visserligen att arkitektur, form och design skulle användas som verktyg för en långsiktigt hållbar samhällsbyggnad. Men det synsättet har inte anammats genomgående i organisationen. De menar att det behövs ännu mer kunskap och ett utökad samtal kring hur kommunen kan och ska arbeta aktivt och ta ansvar för segregation och jämlikhet i det byggda. I Politik för gestaltad livsmiljö framgår att det offentliga ska agera förebildligt. Ändå tas beslut som inte ligger i linje med ett sådant synsätt.

– Vi behöver arbeta med gestaltningsspektivet inom alla kommunala bolag och förvaltningar. Där är vi inte idag.

” Borlänge har skapat en förvaltningsövergripande struktur för jämlikhetsarbetet: jämlik fritid, jämlik samhällsplanering och intern samordning.”

Statens roll

Pernilla och Sara beskriver att den nationella politiken, bostadspolitik och subventioner, spelar stor roll i hur samhället utvecklas på lokal nivå. Även politik som inte direkt berör gestaltning, så som skolpolitiken och det fria skolvalet, får konsekvenser för hur kommunens verktyg kan användas i syfte att skapa ett sammanhållet samhälle. De menar att Politik för gestaltad livsmiljö har gjort skillnad i det interna arbetet på kommunen. Gestaltad livsmiljö-politiken har fungerat som en grundläggande gemensam utgångspunkt som stärkt bilden av gestaltning som mer än yta och fasad. Däremot har det varit svårare att formulera hur politiken ska omsättas konkret i den kommunala verksamheten. Kommunen behöver stöd i var man ska börja och hur man ska agera för att få ett brett genomslag för gestaltungsfrågorna hos alla berörda förvaltningar.

Pernilla och Sara upplever att stödet från myndigheterna är viktigt, särskilt kunskapsstöd och verktyg gör

att man sparar tid i en redan ansträngd kommunorganisation. I arbetet med arkitekturprogrammet användes underlag från Boverket flitigt. Även stöd från Delmos, som till stor del använts för att skapa intern samordning, har skapat ett viktigt utrymme och tid för att prata om segregations- och jämlikhetsfrågorna på ett nytt sätt.

– Forumen för gestaltad livsmiljö har varit bra, likaså alla dialoger och seminarier som genomförts. Gestaltad livsmiljö-politiken ger ett bra stöd, den blir en grundläggande gemensam utgångspunkt som ger perspektiv på vad arkitektur, form och design betyder och gör med oss människor. Politiken ger samhällsbyggandet ett ansvar att minska segregation och öka jämlikheten.

Arkitekturkollo i Borlänge

Under ett par sommarveckor utforskade barn vad arkitektur kan vara. På kollot lyfte man fram arkitektens demokratiska dimensioner och allas lika rättigheter. Det långsiktiga målet var att visa och inspirera barn till att jobba med arkitektur och samhällsbyggande i framtiden.

Foto: Pernilla Wählin Norén



Lika rätt till kvalitet

Malmö är en stad som präglas både av stor mångfald och av stora ojämlikheter. Här intervjuas Finn Williams, stadsarkitekt, och Daniel Johansson, stadsbyggnadsstrateg, på kommunens strategiska avdelning, om gestaltningens möjligheter att bygga broar och skapa kopplingar mellan stadsdelar samt lika rätt till kvalitet.

MALMÖ HAR SEDAN lång tid tillbaka arbetat med att utjämna skillnader i levnadsvillkor mellan olika invånargrupper. Det mest kända exemplet är Malmökommissionen eller Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, en satsning som framför allt handlade om skillnader i hälsa och livslängd mellan olika stadsdelar. Boendemiljöer och stadsplanering lyftes i kommissionens slutrapport fram som ett av sex viktiga områden att arbeta vidare med.⁸⁵ Ett av resultaten är det verktyg för social konsekvensbedömning som nu ska användas vid alla investeringar som görs i den fysiska miljön. I bedömningsverktyget används parametrar som hälsa, delaktighet, barnperspektiv, tillgänglighet och jämlikhet.

– Social konsekvensbedömning är ingen checklista, men ett sätt att göra en bedömning av varje projekt utifrån sociala parametrar. Vi använder det när vi tar fram översiktsplan, fördjupad översiktsplan, planprogram och i vissa fall detaljplaner, berättar Finn och Daniel.

Ett synsätt som intervjupersonerna lyfter fram som viktigt är ”lika rätt till kvalitet”. Det handlar dels om den objektiva kvaliteten i det byggda, om materialval, detaljeringsgrad och hållbarhet. Dels om att det byggda, oavsett var man bor, också ska ha en tydlig koppling till platsen, dess invånare och verksamheter som finns där. Gestaltningen ska ge mening.

– Branschen ska inte kunna förutsätta att bostäder i ett område kommer att ha en lägre eller högre materialstandard eller omsorg än bostäder någon annanstans. Det måste bli mer jämlikt. Vi vill även uppmanra att bygga vidare på platsers olika karaktär och identitet. Integration kan skapas genom en förståelse för hur varje del av staden bidrar till en helhet.

Genom att ta avstamp i unika karaktärsdrag menar Finn och Daniel att man bygger både stolthet och målpunkter som kan skapa ökad rörelse i staden. Om allt ser likadant ut finns ingen anledning att ta sig till andra platser. Att odla varje plats unika karaktärsdrag gör däremot

att människor tar sig dit. Den typen av effekt har Malmö skapat bland annat med hjälp av temalekplatser, som ofta placeras på gränsen mellan olika stadsdelar. Lekplatserna, som hittas med hjälp av stadens lekplatskarta, blir utflyktsmål för barnfamiljer och möjliggör möten mellan barn från olika delar av staden.

– Temalekplatserna är ett bra exempel på vad vi behöver göra med all vår sociala infrastruktur. Vi behöver se till att den bygger broar och skapar kopplingar mellan områden. I stället för att enbart vara till för området i sig.

Krävs rätt förutsättningar

Att arbeta med jämlikhet i kvalitet är däremot inte okomplicerat, konstaterar Finn och Daniel. När kommunen själva äger mark kan de ställa krav, det är attraktivt att bygga i Malmö. Fastighetsägarna, som ska äga och förvalta det som byggs, deltar alltid i arbetet med de sociala konsekvensbedömningarna. Byggherrarna är oftast med på noterna och delar ambitionen att skapa jämlika stadsrum. Problemet är snarare ekonomin. Det lönar sig inte att bygga lika dyrt i socioekonomiskt svaga områden som i kapitalstarka. Vissa projekt i staden kommer helt enkelt att generera mer vinst än andra. Därför har Malmö stad börjat undersöka hur de kan använda resurser från ett område till att investera i ett annat. Finn och Daniel lyfter fram kopplade markanvisningsprocesser. För att få bygga i ett attraktivt område behöver samma aktör investera även i ett mindre attraktivt område. På så vis omfördelas resurser mellan stadsdelarna.

– Just nu arbetar fastighetsbolaget Trianon med parallella byggrätter i Rosengård och Hyllie. Där undersöker vi hur vi kan använda investeringsviljan i Hyllie, där marken är högt värderad, till att minska ojämlikheterna i staden. Markanvisning är ett verktyg, men vi måste också hitta nya möjligheter i projekt som inte ligger inom kommunens mark. Investeringsstöd eller tävlingar kan vara verktyg i sådana projekt.

Finn och Daniel säger att det kan vara utmanande att bryta upp föreställningar kring miljonprogrammen. När arkitekter och byggaktörer tar för givet att kvaliteten inte ska vara densamma i hela staden ökar segregationen. Att två av stadens miljonprogramsområden just nu står inför omvandlingsprocesser är därför intresseväckande.

– Det blir intressant när man inte längre kan kalla något för ett mindre projekt. Vi vill att ett område som Rosengård ska uppmärksammas som en av Malmös styrkor, inte en utmaning. Vi förväntar oss att arkitekter och byggaktörer angriper området med samma respekt och omsorg som man gör med en historisk miljö. Man är inte van att göra det i områden som är 50 år gamla. När vi bygger nytt i Rosengård och Bellevuegården ska vi inte bygga något som vänder ryggen åt det som redan finns där. Vi ska vidareutveckla det och skapa stolthet över såväl det nya som det befintliga.

För att kunna bygga vidare på en plats unika värden och identitet menar Finn och Daniel att det behövs lokala nätverk. För att dessa nätverk ska uppstå behövs bland annat lokaler där föreningar och andra ideella verksamheter kan ha sina möten. Sådana förutsättningar finns inte alltid. Staden har startat initiativet *Communities That Care*, CTC,⁸⁶ som syftar till att fånga upp lokala behov och möjligheter. Det är en universell preventionsinsats som riktas till barn och unga, brett i staden, för att bättre förstå hur uppväxtvillkoren kan förbättras. Genom CTC-arbetet kommer lokala behov som exempelvis lokalbrist fram.

– *Communities That Care* började med ett fokus på socioekonomiskt utsatta områden. Nu finns det ett politiskt beslut om att etablera initiativet i alla stadsdelar. Det bidrar till att skapa en långsiktighet i vårt arbete.

Även transportplanering är en viktig förutsättning, både för att skapa rörlighet och för att överbrygga barriärer. Trots att Malmö är en tät och nära stad finns såväl fysiska som mentala barriärer. Finn och Daniel menar att de främsta fysiska barriärerna i Malmö är de stora bilvägar som delar stadens olika områden. Malmös arbete med att i stället omvandla dessa till stadsgator, som kan bli mötesplatser, syftar till att samhället knyts samman på ett bättre sätt.

Statens roll

Malmö stad har fått stöd från flera olika myndigheter genom åren. Med hjälp av finansiering från Delmos har staden exempelvis arbetat med att bygga strukturer och processer för en mer jämlik stadsutveckling. För att nå ännu längre bedömer Finn och Daniel att det däremot inte räcker med dialog och delaktighet. Den typen av insatser kan aldrig kompensera bristen på mångfald bland planerare säger de.

– Vad vi behöver för att lyckas med planeringen av vissa områden är människor med levd erfarenhet. I branschen finns det idag inte tillräcklig mångfald i erfarenhet för att vi ska kunna spegla hela befolkningen i planeringen och arkitekturen. Om vi är seriösa med att planera bra överallt behövs representation. Vi behöver även den nationella nivån för att skapa en bransch som bättre förstår hela samhället.

Mary Anderssons lekplats på Arildsplan i Sorgenfri, Malmö.
En av Malmös temalekplatser.
Foto: Malmö stad



Finn och Daniel nämner att det finns barriärer på flera nivåer i samhället, från grundskola till universitet, och till möjligheten att få jobb i offentlig sektor.

De konstaterar att våra bakgrunder påverkar vilken typ av jobb vi kan få. Malmö har därför påbörjat ett pilotprojekt under arbetsnamnet *Urban Academy* i syfte att öka mångfalden inom utbildning och bransch.

– Med hjälp av kvalitativa data kan vi förstå varför branschen ser ut som den gör. Då kan vi använda de initiativ och det föreningsliv som finns i Malmö, detta för att få in fler människor och öka mångfalden bland oss som arbetar med att planera staden.

De tror även att staten kan spela en utökad roll när det kommer till finansieringsstrukturer. Det behövs medel för att kunna skala upp goda initiativ och integrera dem i linjeverksamheten. Dagens utlysningar riktar sig framför allt till att skapa nya innovationsprojekt, men det finns begränsat med medel att söka för att komma hela vägen i mål samt upprätthålla initiativ som redan fungerar. Dessutom kommer stöden med kort varsel vilket gör det svårt att planera för dem, menar Finn och Daniel.

– Vi skulle även ha stor nytta av ett investeringsstöd som kan riktas mot glappet där marknaden inte vill investera. Det skulle kunna skapa ekonomiska förutsättningar för att nå en grundläggande god standard och kvalitet på alla platser.

85 Stigendal, Mikael & Östergren, Per-Olof (red.) (2013). *Malmös väg mot en hållbar framtid: hälsa, välfärd och rättvisa*.

86 Communities That Care, CTC, är ett vetenskapligt grundat system i linje med Malmökommissionens rekommendationer för en socialt hållbar stad. Arbetet går ut på att skapa goda och trygga uppväxtvillkor för barn och unga. Utgångspunkten för CTC är att det finns faktorer i samhället som påverkar barn och ungas uppväxtvillkor. Arbetet handlar om att undanröja riskfaktorer och tillföra skyddsfaktorer i barnens livsmiljöer. Mer information: Malmö stad (u.å). *CTC – tillsammans för goda uppväxtvillkor*.

Kommunens röst: Umeå

Makt och inflytande i gestaltungsprocesserna

En del av Umeå kommuns arbete med segregation och jämlikhet handlar om att undersöka tillit och upplevelse av makt. Här intervjuas Cecilia Ravy från Umeås brottsförebyggande råd (Umebrå), Linda Gustafsson, jämställdhetsstrateg och Magnus Lindegård, landskapsarkitekt.

UMEÅ HAR LÄNGE arbetat aktivt och strategiskt med jämställdhets- och jämlikhetsfrågor i det byggda. År 2016 inrättades Kommissionen för ett socialt hållbart Umeå, med uppdrag att analysera skillnader i livsvillkor mellan olika grupper och områden, samt att ge förslag på åtgärder framåt. Umeå har även en tradition av att jobba systematiskt med bostadsblandning och är idag den största svenska staden utan utsatta områden enligt polisens definition.

I samband med att kommissionen bildades började Umeå kommun, i samarbete med Umeå universitet, följa upp hur jämställdhet och socialt kapital⁸⁷ utvecklades i stadsmiljön. Vid upprepade tillfällen skickades enkäter ut till flera tusen invånare. Därtill har intervjuer genomförts med unga och lokalt engagerade. Ett faktum som blivit tydligt i uppföljningen är att människors upplevelse av närmiljön varierar mer mellan olika områden än de faktiska fysiska förutsättningarna. Cecilia, Linda och Magnus berättar att det i stadsdelar med sämre rykte är troligare att man upplever sin närmiljö som mer begränsad än om man bor i ett område med gott rykte. Detta trots att tillgången till exempelvis motionsspår, odling, anläggningar och välordnade utemiljöer är lika. Även om man satsar stora resurser på att utveckla och förbättra en plats kan människorna som bor där uppleva något annat, menar Cecilia, Linda och Magnus:

– I arbetet med fysisk gestaltning behöver man parallellt arbeta med makt och inflytande, då sådana faktorer har stor betydelse för hur man upplever sin närmiljö. Ersboda är exempelvis en stadsdel som är väldigt grön och har många grönytor, ändå upplevs den som något annat. Detta handlar om hur man tolkar sin närmiljö och vad man projicerar på den. En spricka i asfalten kan betyda olika saker i olika områden.

Ett sätt att arbeta med makt och inflytande är, enligt Cecilia, Linda och Magnus, att skapa delaktighet i gestaltungsprocesserna. Det kan bidra till att satsning-

arna riktas mot rätt saker och att människors känsla av stolthet kring platser ökar. Däremot menar de att det ibland är svårt att förmedla var kommunens rådighet börjar och slutar. Dessutom, menar de, samspelar de mer rumsliga utmaningarna med symboliska utmaningar som delvis ligger utanför gestaltningens gränser.

De ger ett exempel: En rumslig utmaning som trångboddhet kan i vissa områden kräva satsningar på riktigt bra umgängesytor i det offentliga rummet. Däremot finns det stora skillnader kring hur exempelvis unga bemöts när de vistas på offentliga platser.

– Där man är trångbodd blir utemiljöerna helt centrala för att man ska kunna ha ett umgänge. Samtidigt kan unga i vissa områden ses som ett problem när de vistas i sin utemiljö, snarare än som ett trevligt inslag i stadsbilden.

Cecilia, Linda och Magnus menar att den utomstående blicken, stigmatiseringen, av ett område så småningom blir en del av ett områdes och de boendes identitet. De upplever att det nationella samtalet kring segregationsfrågor ofta är alltför riktat mot socioekonomiskt svaga områden och bortser från segregationens relationella grund. Socioekonomiskt starka områden ingår vanligtvis inte i problembilden.

Överbryggande kapital

En viktig uppgift för gestaltningen är att bidra till det överbryggande sociala kapitalet i staden, menar Cecilia, Linda och Magnus. Ett starkt socialt kapital i ett område eller ett kvarter är visserligen bra, men det kan samtidigt leda till exkludering av andra grupper. Det överbryggande kapitalet skapar möten och motverkar barriärer inom och mellan stadsdelar. Det kan exempelvis tillskapas med hjälp av mindre insatser som gör att människor möts, strategiskt utplacerade busshållplatser eller målpunkter som gör att man besöker andra stadsdelar. Gestaltning som skapar positiva upplevelser och möten. Ibland kan man behöva uppmuntra till användning av de gemensamma rummen, för att få människor att upptäcka dem och förstå att de har tillträde till dem. Även då kan planeringen, gestaltningen och inte minst förvaltningen användas som verktyg.

– Man behöver förstå maktperspektiven och att alla upplever ett område på olika sätt. På vissa platser finns det en känsla av berättigande, man tvekar inte innan man

87 Socialt kapital som begrepp refererar till våra sociala nätverk, sociala stöd, möjligheter att delta i samhällslivet och graden av social samhörighet, och har stor betydelse för vår upplevda och mentala hälsa, på såväl individ- som samhällsnivå. En plats med högt socialt kapital kännetecknas av att det där finns starka sociala nätverk och en hög nivå av tillit, förtroende och stöd mellan de boende.

traskar in på en upptrampad stig mot sjön. I andra områden kan man däremot behöva jobba jättemycket för att skapa ett flöde till en allmän plats. Då måste gestaltningen verkligen bjuda in till användning och visa att "här får man vara".

Ytterligare en faktor som är viktig för det långsiktiga arbetet är att kunna möta behov av insatser och mötesplatser när de uppstår. För att göra det måste vissa ytor i en plan lämnas tomma. Cecilia, Linda och Magnus lyfter fram initiativ, exempelvis det uppmärksammade projektet *Frizon*, som blivit möjliga tack vare att det fanns en yta avsatt för framtida bebyggelse.

– Det finns ett liknande fall i Tomtebo gård, där hela området planlades förutom en centrumtomt på ett torg som i framtiden skulle kunna bli något. Kanske blir det en mötesplats eller en samlade verksamhet, men det är inte bestämt ännu. Tills vi vet vad området behöver gör vi det till en aktivitetsplats med exempelvis pumptracks.

En utmaning som Umeå står inför i tillskapandet av mötesplatser är de växlande årstiderna. Cecilia, Linda och Magnus menar att det finns vissa platser som inte går att beträda på vintern, exempelvis snöröjs inte lekplatser eftersom ett fruset fallskydd inte klassas som säkert. Då behövs andra platser att mötas på utomhus, i pulkabackar och skidspår. Dessutom blir mötesplatser inomhus extra viktiga. Kulturhus där föreningar kan samlas och tonåringar kan mötas finns på en del platser. Dessa samlar ofta personer från hela staden.

Statens roll

Umeå kommun har sökt och mottagit statliga stöd vid flera tillfällen. Boverkets satsningar på *Jämställda offentliga miljöer*, *Gröna trygga samhällen* och *Gröna städer* har gjort stor skillnad för kommunens möjlighet att satsa på vissa frågor och områden. Intervjupersonerna beskriver att en statlig satsning kan bidra till att flytta fram positionerna på ett område och möjliggöra kompetensutveckling på kommunen som får effekt under lång tid. Tack vare stödet har kommunen kunnat rusta upp platser som tidigare upplevts som otrygga. Ett exempel är de satsningar som genomförts i stadsdelen Ersboda där man bland annat skapat nya mötesplatser för träning, tillgängliga skogsstråk, cykelstråk och lekytor.

– Stöden från Boverket som varit riktade mot olika områden har varit bra, så länge det har funnits en tillräckligt lång tidsperiod inbakad i utlysningen så att man faktiskt hinner genomföra insatserna.

Samtidigt lyfter Cecilia, Linda och Magnus att de statliga stöden bör samordnas i större utsträckning. Att söka medel för flera små projekt som berör olika områden ger inte samma utdelning som ett tvärsektorieellt brett stöd som möjliggör ordentliga insatser. Idag är stöden ofta för sektorsindelade och detaljerade. Dessutom önskar kommunen att det fanns fler stöd att söka som handlar om uppföljning av olika insatser.

– Inom det brottsförebyggande fältet kan man söka medel för uppföljning av olika insatser, de medel vi kan söka för segregation täcker inte den typen av projekt. Sådana medel, som gör det möjligt att följa upp under och efter ett projekt, hade varit väldigt värdefulla!

Projektet *Frizon*, utformat av Tyréns på uppdrag av Umeå kommun.
Foto: Andreas Nilsson/Tyréns



Kommunens röst: Uppsala

Evidens i fokus

I sitt arbete med både strukturella och kompensatoriska åtgärder för ökad jämlikhet använder sig Uppsala kommun av data och evidens. Här intervjuas Elin Blume, Örjan Trapp och Anton Bergman, samtliga strategiska planerare på Uppsala kommuns stadsbyggnadsförvaltning.

UPPSALA KOMMUNS arbete med social sammanhållning innehåller både långsiktigt strategiska och kortsiktigt kompensatoriska åtgärder. Elin, Örjan och Anton berättar att de använder sig av flera olika verktyg, från datainsamling till kultur och offentlig konst. På kommunen finns en tradition av att samarbeta med akademien och att arbeta evidensbaserat. Ett exempel på data som kommunen samlar in finns sammanställt i *Den sociala kompassen*, ett centralt verktyg i kommunens arbete med att skapa ett sammanhållet samhälle. *Den sociala kompassen* är ett planeringsunderlag som tas fram vart tredje år och som synliggör hur olika områden i Uppsala skiljer sig åt. Med hjälp av stora mängder data klustras Uppsalas olika stadsdelar i områdestyper baserat på socioekonomiska parametrar såsom sysselsättning, utbildningsnivå, inkomst och hälsa. Verktyget utgör underlag för prioritering mellan olika projektinitiativ och bedömning av vilka investeringar som förväntas ge störst effekt. Elin, Örjan och Anton berättar att det nu undersöks hur verktyget på bästa sätt kan användas i pågående revidering av kommunens översiktsplan.

I det långsiktiga, strukturella arbetet har kommunen sedan länge samverkat med stadens två universitet, Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet. Kommunen delfinansierar två postdoktorer tillsammans med Institutet för bostads- och urbanforskning, som verkar nära planeringspraktiken. De forskar båda på segregationsmekanismer, dels genom studier av nyproduktion och social blandning, dels genom att undersöka effekter av segregationen i form av stigmatisering. Ett annat samarbete är forskningsprogrammet Urban Lab, dit många forskare är knutna. Deras forskning är inriktad på städers samhällsutmaningar och urbaniseringsprocesser.

Det finns, enligt Elin, Örjan och Anton, ett stort intresse för forskningen inom organisationen. De menar att den bidrar till ett ständigt lärande och till att tjänstepersonerna blir skickligare i sin yrkesutövning. Det finns ett sug efter att använda sig av forskning och en vilja att samarbeta med akademien. Däremot menar de att forskningen ibland kan vara svår att implementera i praktiken.

– Vi är praktiker och behöver kunna ta ställning för att göra vägval och fatta bra beslut. Mötet mellan forskning och praktik är många gånger komplext. Samhällsvetenskapen bidrar ofta till att belysa flera olika perspektiv och teknikvetenskapen bidrar ofta med det konkreta och handfasta. Som kommun behöver vi både och för att hitta vägen framåt, vi har många aspekter att beakta.

Utjämna skillnader

Förutom långsiktigt strategiska insatser arbetar kommunen med kompensatoriska åtgärder i syfte att utjämna skillnader i boendemiljö och livschanser genom satsningar i socioekonomiskt svagare områden. De kompensatoriska åtgärderna kopplar ofta till polisens problembild av ett område. När stadsdelen Gottsunda hamnade på polisens lista över särskilt utsatta områden förstärktes arbetet genom en handlingsplan för att vända utvecklingen åt rätt håll. 87 aktiviteter genomfördes och involverade stora delar av kommunens nämnder och bolag, alltifrån parker till fritidsverksamhet och jobbcentrum tillkom.

Uppsala kommun har fått stöd från bland annat Boverket. Dessa stöd har möjliggjort att satsningar i parker utökats och en omfattande dialog kunnat genomföras, vilket lett till ökat inflytandet för de närboende. Elin, Örjan och Anton menar att den typen av stöd fungerar som en viktig hävstång för att kunna satsa på ett område. De lyfter fram att det annars är svårt att navigera mellan kommunens mål kopplade till ökad social blandning och kommunens ekonomi som måste gå ihop, särskilt i en stundande lågkonjunktur.

– För att skapa socialt blandade bostadsområden behöver kommunen formulera tydliga mål som ser till områdets och kommunens bästa. Mål där marknaden sedan behöver möta upp. Det kan handla om att få in hyresrätter i områden där köpkraften är hög och bostadsrätter i områden där hyresrätter dominerar. Dessutom behövs nödvändiga samhällsfunktioner som exempelvis skolor i områden där investeringsviljan är låg.

Statens roll

Trots det faktum att statliga medel har skapat värdefulla möjligheter att satsa i olika områden, ställer sig Elin, Örjan och Anton ändå frågande till att den statliga politiken i så hög grad mynnat ut i områdesspecifik finansiering. Detta trots att den nationella politiken mot segregation och arbetet inom Delmos hade en annan ansats.

– Det fanns en politisk vision som menade att segregation är en relationell fråga och att vi ska arbeta



Offentlig konst i Gottsunda, Uppsala.

Vapor skapades som en del av ett uppdrag till Gottsundaskolan från Uppsala kommun. Verket innehåller teckningar av nuvarande elever på Gottsundaskolan som skapats under workshops med konstnärskollektivet Grounding Future(s). Designen fokuserar på samhörighet mellan generationer och ställer frågor om vilka platser och metoder som behöver vårdas för att skapa gemenskap.

Foto: Molly Sjögren

gemensamt, utifrån olika politikområden, för att motverka och minska den. Ur detta kom exempelvis Delmos, som bidragit med viktiga fakta och kunskapsunderlag.

Statsbidrag i olika former som syftar till att minska segregation har däremot ofta riktats enbart till områden med socioekonomiska utmaningar. Insatser för att motverka segregationens orsaker behöver göras i hela geografin och inte enbart i några specifika områden.

När Delmos läggs ner finns det en risk att den politiska viljan på nationell nivå blir otydlig, menar Elin, Örjan och Anton. Det får konsekvenser då de signaler som staten sänder ut spelar en viktig roll för hur kommuner angriper och prioriterar frågor. Elin, Örjan och Anton berättar att fokuset på sociala aspekter kopplat till gestaltning, som Politik för gestaltad livsmiljö lyfter fram, har fått stort genomslag och att de just nu tittar på hur detta ska implementeras i kommunens översiktsplan.

– Politiken får effekt! När den försvinner så försvinner också en vilja att satsa. Vad vill man nu? Vill den statliga politiken göra något eller ska uppdragen bara handla om att följa upp segregationens utveckling? Här behöver staten kliva fram, även när det gäller gestaltad livsmiljö. Vad är det vi ska uppnå?

Verktyg

Förutom viljeriktning kan statliga myndigheter fylla en viktig funktion i att bidra med verktyg och arbetsätt som stöttar kommunerna i deras arbete. Elin, Örjan och Anton menar att Segregationsbarometern⁸⁸ är ett viktigt initiativ som kan komplettera polisens lista över särskilt utsatta områden, som de menar blivit den allena rådande

utgångspunkten för segregationsområdet. Elin, Örjan och Anton menar även att konkreta exempel skulle kunna göra skillnad för kommuners arbete med att bryta ojämlika strukturer.

– Förmedlingsfrågan är alltid svår för kommuner. Vilka krav ställer fastighetsägare kring deras tillträdesregler? Hur kan kommunen arbeta med att skapa transparens och jämlikhet för att fler hushåll, med olika ekonomiska förutsättningar, ska kunna efterfråga bostäder i olika bostadsområden? Här vore det skönt om staten kunde visa på exempel som kommunerna kunde luta sig mot. En statlig ambition helt enkelt.

Staten kan fylla en stor funktion i att peka på arbetsätt. Kommuner ser olika ut när det kommer till styrning och arbetsmetoder. Elin, Örjan och Anton menar att det är brist på evidensbaserat arbete runt om i landet och lyfter behovet av handböcker och verktygsstöd kopplat till stadsrumsanalyser och annan urbanmorfologisk forskning. De menar att det enbart är kommunerna med störst muskler som har möjlighet att arbeta med utveckling av sådana metoder.

– I arbetet med forskning kopplat till stadsrumsanalyser har staten varit frånvarande. Det är olyckligt eftersom det finns många mindre kommuner som inte har en chans att haka på. Vi har tagit fram en del matnyttiga underlag men behöver stöd från staten i den typen av ansatser. Vi är övertygade om att vi behöver jobba mer evidensbaserat och inte lika mycket utifrån enskilda projekt, projektledare och handläggares ansatser. Staten skulle kunna stärka oss här genom kunskaps-höjande insatser och arbetsverktyg.

88 Segregationsbarometern är ett webbaserat uppföljningssystem som visar statistik med hjälp av indikatorer. Systemet gör det möjligt att mäta och följa indikatorer som har betydelse för den socioekonomiska boendesegregationen och dess utveckling på många olika geografiska nivåer.

Goda exempel

Hej Torvalla – Östersund

Hej Samira, berätta om Hej Främling!

– Hej Främling! har sedan starten, 2013, verkat för möjlighet att ingå i relationer och nätverk som är värdefulla för både den enskilda och samhället i stort. Ett särskilt fokus är att skapa integration och inkludering genom kostnadsfria och hälsofrämjande aktiviteter. Hej Främling! började med att Emma Arnesson, grundare och senior strateg, besökte Grytans flyktingförläggning utanför Östersund. Förläggningen ligger utan kontakt med närsamhället. Många av de boende mådde dåligt och vågade inte gå ut. Jag kom till Sverige 2015 som asylsökande och bodde på förläggningen. Sedan min första dag i Sverige har jag varit med i Hej Främling! Idag arbetar jag som verksamhetsutvecklare i Östersund med projektet *Hej Torvalla*. Projektet är en del av kommunens strategiplan för Torvalla med målet att stadsdelen ska utvecklas till en plats med stark attraktionskraft där boende känner trygghet och stolthet.

Berätta mer om *Hej Torvalla* och ert samarbete med Östersunds kommun.

– Under många år har vi haft ett samarbete med Östersunds kommun som har ett stort förtroende för vårt sätt att arbeta. Torvalla är en stadsdel som under lång tid brottats med både dåligt rykte och socioekonomiska utmaningar. Att leva uppdelade och inte mötas, vare sig i vardagen, på jobbet eller i skolan, skapar ett ”vi och dom”. En undersökning som *Hej Främling!* genomförde visade att det Torvallaborna mest av allt saknade var en ”mötesplats för alla”. I stället för att göra en lång process av att förverkliga det önskemålet, letade vi upp en lokal vi kunde använda. Det gick från den ena dagen till den andra. I allt vårt arbete utgår vi ifrån behov och vad vi kan göra, samt hur vi kan agera här och nu. Vi frågar, testar, utvärderar och testar igen. Utifrån den principen startade och testade vi mötesplatsen tillsammans med Torvallaborna. Behovet och deltagandet är fortfarande stort och det kommer upp till 40 personer varje gång vi har öppet. Människor som annars inte hade träffats möts och lär känna varandra, över ålders- och kulturgränser.



Yonas Abraha, koordinator, Samira Mura, verksamhetsutvecklare, och Mahdia Al Asaad, koordinator, från *Hej Främling!*
Foto: Sharre Blomqvist

Ert arbete vilar på flera metoder - *ABCD, Design Thinking, Credible Messenger* och *Tredje rummet* – hur hänger de ihop?

– All vår verksamhet vilar på och utgår från FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Vi jobbar utifrån fyra kompletterande metoder när vi engageras i såväl projekt som i löpande verksamhet. Metoderna säkerställer inkluderande, effektiva och användardrivna utvecklingsprocesser. *ABCD* står för *Asset Based Community Development* och är en metod för hållbar samhällsutveckling. *ABCD* används över hela världen. I Sverige är *Hej Främling!* först med att jobba enligt metoden genom arbetet med *Hej Torvalla*. Metoden använder platsens tillgångar och människors förmågor som grund för utveckling. Vi utvecklar Torvalla utifrån platsens styrkor och resurser. *Design Thinking* utgår från ett flexibelt arbetssätt som är starkt användardrivet. De boendes perspektiv är alltid viktigast i allt vi gör inom *Hej Torvalla*. *Credible Messenger* bygger på att ha trovärdiga förebilder i verksamheten. För *Hej Torvalla* har vi rekryterat medarbetare och ambassadörer ur vår målgrupp som är boende i Torvalla. Yonas och Mahdia är exempel på det. Ambassadörerna bidrar till att vi enkelt kan föra en dialog och bygga tillit. Det är viktigt för arbetet med kommunens strategiplan. Teorin om det tredje rummet bygger på att alla har olika platser där man känner tillhörighet. Första rummet är hemmet, andra rummet är jobb eller skola. Tredje rummet är platser vi väljer att tillhöra för att till exempel få dela tankar, skratta, diskutera och utvecklas. Genom arbetet med *Hej Torvalla* är målet att platsen Torvalla ska upplevas just som ett tredje rum.

Goda exempel

Kepsen – Jönköping



Kepsen på Råslätt.
Foto: Myra Wippler

Hej MYCKET! Vilka är ni?

– Vi är Mariana Alves Silva, Katarina Bonnevier och Thérèse Kristiansson, och ofta många fler, och vi har jobbat ihop sedan 2012 med konst, design, arkitektur och konstnärlig forskning. Mariana är finsnickare och designer i grunden, Katarina arkitekt och forskare och Thérèse konstnär och arkitekt. Vi förenades i vår förståelse för att allt som formges och designas påverkar oss och gör något med oss. Vi hade alla tre länge undervisat och föreläst, det vill säga pratat och teoretiserat utifrån ett maktkritiskt perspektiv, men ville också *göra*, det vill säga skapa materiella exempel på respektfull arkitektur och design.

Vill ni berätta om ert arbete med *Kepsen* och er arbetsmetod *doing-in-group*?

– Vi blev inbjudna att jobba med *Kepsen* tillsammans med MixDancers Academy, bostadsbolaget Vätterhem och kultur- och fritidsavdelning på Råslätt i Jönköpings kommun genom Statens konstråds satsning *Konst händer*. Civilsamhället i miljonprogrammets bostadsområden fick komma med förslag på platser och situationer som kunde påverkas genom konstnärligt arbete. När det saknades pengar till genomförande av det förslag vi alla arbetat fram, sökte vi och fick beviljat ytterligare medel från Boverket. Under fyra år dansade och målade vi fram

en offentlig plats tillsammans med MixDancers och andra genom otaliga *D-I-Gs* (*doing in group*) som är en arbetsmetod vi utvecklade inom vårt konstnärliga forskningsprojekt *Clubs scenen*. Arbetsmetoden består i att vi skapar tillsammans med specifika grupper och konkret testar olika idéer och uttryck genom en slags materiell dialog. På så sätt kommer vi åt behov och begär som sällan kommer fram i samtal. Alla deltagares respektive bidrag existerar både som enskilda pusselbitar och som delar i det gemensamma verket.

Vad innebär ”ett samhälle som håller ihop” för er i relation till gestaltning?

– För oss innebär det att olikheter får ta plats jämte varandra. I praktiken innebär det att alla gruppers olika behov respekteras och ges utrymme, både i form av aktiviteter och estetiska uttryck. Idag är det, fortfarande, vissa grupper av människor som premieras och som det byggs för. Vi tror på brokighet och omsorg, samt att konflikter och konstruktiv kritik är nödvändigt för att skapa ett levande samhälle. Vi tror inte på att det finns universella lösningar som gynnar alla, utan att varje grupp behöver specifika lösningar som tillgodoser just deras behov. Vi utgår alltid från det specifika och/eller unika när vi formger.

Goda exempel

Superstruktur – Sundsvall

Hej Studio Bastarder! Vilka är ni?

– Studio Bastarder är en low tech-designstudio som undersöker form och samtidigt tillsammans med underrepresenterade grupper inom branschen och drivs av Samir Alj Fält, utbildad inredningsarkitekt, konstnär och designer, och Alicia Donat-Magnin, utbildad inom kulturpolitik, stadsutveckling och konst. Studio Bastarder vänder på begreppet design till något oväntat genom att bjuda in fler människor, designbastarder, i det faktiska skapandet. Vi tror på kreativa processer som leder till att lösa samhällsutmaningar.

Vad innebär det att vara designbastarder?

– Designbastarder kan definieras som individer eller grupper som finns utanför den traditionella designvärlden. De skapar med alternativa idéer, andra material och arbetssätt än de sedvanliga och undersöker utmaningar med gemensamt skapade lösningar. Studio Bastarder tror inte att designer sitter på all kunskap eller kan finna svaret själva. Vi frågar inte heller de som tror sig veta svaret, utan vi frågar de som inte brukar få frågan. Vårt arbetssätt fokuserar på praktiska workshops där vi låter grupper mötas kreativt med verktyg och material. Genom det skapas svar på frågor i form av objekt, föremål och koncept. Dessa blir underlag till undersökningar

och leder till svar, eller till ännu fler frågor. Vi följer en arbetsstruktur bestående av tre delar: observation, undersökande och genomförande. Denna process har visat sig fungera i större eller mindre projekt och inom områdena design, mode, arkitektur och stadsplanering. I alla delar involverar vi målgruppen som experter och kollegor.

Vill ni berätta om ert arbete med *Superstruktur* i Sundsvall?

– 2019 fick vi i uppdrag av Statens konstråd och Sundsvalls kommun att göra en konstnärlig undersökning av platsen Navet, en av flera delar i Sundsvall som stod inför en ombyggnation och förändring med fokus på kollektivtrafiken. Tanken var att undersöka alternativ stadsplanering och nya sätt att tänka kring platser och system. Under projektnamnet *Superstruktur* arbetade vi med vad en "infrastruktur" i en stad är och hur medborgare kan nyttja den på ett annat sätt än vad den initialt är tänkt för. Kan en superstruktur, med sin funktion, ligga som ett lager över infrastrukturen utan att den förändras? Under ett år undersökte vi dessa frågor tillsammans med olika målgrupper: stickare, roller derby-spelare, förskolebarn, Kriminellas revansch i samhället (KRIS), snickare med flera. Vi förvandlade en nedlagd biljettstation till en ateljé och mötesplats, där frågor om livet och lekfullhet undersöktes. Genom designworkshops tog vi fram metoder kring medborgardialog och stadsutveckling. Vi tog fasta på att bussnätet, kollektivtrafiken, berör många kommuninvånare och bröt ner det opersonliga nätet till mindre berättelser. Dels synliggjorde dessa berättelser hur många som faktiskt hade en relation till platsen, dels bidrog berättelserna till att lyfta fram dold kunskap och fantasi. Resultatet blev allt ifrån en stickad roller derby-dräkt till utomhussnickeri mitt i staden, en dikt om superstruktur, en filosofisk lunch, det vill säga nya sätt att tillåtas tänka om och agera i staden.



En nedlagd biljettstation i Sundsvall gjordes om till ateljé och mötesplats inom ramen för *Superstruktur*.
Foto: Ricard Estay/ Statens konstråd

Möjligheter framåt

I det här kapitlet konstateras att Politik för gestaltad livsmiljö har haft stor betydelse för kommunernas arbete med att bygga socialt hållbara miljöer. Den statliga politiken spelar roll. Kapitlet har även visat att det finns möjligheter att, med hjälp av forskning, erfarenheter från det dagliga gestaltningsarbetet och nya designmetodiker som inkluderar brukarna, ytterligare stärka jämlikhets- och segregationsperspektivet i arbetet med att gestalta livsmiljöer. Det framgår att det finns ett behov av att tillgängliggöra erfarenheter och att stötta uppföljning av olika insatser för att bidra till en kunskaphöjning bland alla Sveriges kommuner.

Stärk fördelningsperspektivet

Allas rätt till kvalitativa och väl gestaltade livsmiljöer är grundläggande för att gestaltningen ska kunna leda till ökad jämlikhet och minskad segregation. Malmö stad beskriver hur de arbetar för att stärka varje områdes särart och utjämna skillnader i kvalitet, bland annat genom att testa parallella markanvisningsprocesser. Även Uppsala kommun framhåller att deras åtgärder för att bidra till minskad segregation ofta handlar om alternativa affärsmodeller. För det enskilda projektets budget kan detta vara en utmaning. Det är svårt att navigera mellan kommunens mål avseende ökad social blandning och kommunens ekonomi, särskilt i en stundande lågkonjunktur. Kommunerna påpekar att statligt stöd är till stor hjälp för att skapa ekonomiskt utrymme att arbeta med minskad segregation. Att säkerställa statligt stöd för att etablera och upprätthålla befintliga strukturer för arbete med jämlikhet och segregation, vid överföringen av Delmos uppgifter till Boverket, är viktigt. Staten har även möjlighet att bidra med kunskapsstöd för hur kommuner kan arbeta för att utjämna skillnader i kvalitet. Det kan handla om hur man hanterar markanvisningsprocesser, hur man kan arbeta med alternativa organisationsmodeller eller förvaltar platser på ett innovativt sätt.

Större fokus på det relationella

Uppsala kommun menar att kompensatoriska åtgärder behövs för att jämna ut skillnader mellan områden. Däremot lyfter flera av kommunerna och forskarna fram att ett ensidigt fokus på socioekonomiskt svaga områden kan få en negativ effekt på utvecklingen. Stor vikt läggs exempelvis vid att polismyndigheten benämner ett område som "utsatt". Detta får konsekvenser långt bortom det brottsförebyggande arbetet och blir ofta identitetsskapande. Segregation är ett relationellt fenomen. Ur ett gestaltningsperspektiv behövs även områden som domineras av höginkomsttagare betraktas som en del av problematiken för att kunna möta segregationsutmaningen. För att skapa möten mellan olika samhällsgrupper och minska klyftorna måste insatserna involvera och adressera fler. Ann Legeby betonar därtill att kunskapen om segregationsutmaningar

behöver öka, och inte minst adresseras utifrån ett större perspektiv än enbart boendesegregation för att omfatta alla våra livsmiljöer. Den byggda miljön påverkar våra relationer, hur olika resurser tillgängliggörs och vilka som kan dela på våra offentliga miljöer. Ökad kunskap om den byggda miljöns betydelse för hur vi använder och lever i staden är nödvändigt för att föra arbetet framåt.

Utbildningarnas roll

Susanne Urban beskriver att hon saknar perspektiv i propositionen kring hur olika traditioner och kulturell bakgrund kan berika varandra i gestaltningsprocessen. Även Henric Benesch berör detta. Han lyfter frågan om hur individer från ett bredare spektrum av socio-kulturella bakgrunder och erfarenheter i realiteten har tillgång till de utbildningar och professioner som bestämmer vad arkitektonisk kvalitet är. Detta, menar han, är en fråga som både utbildningssektorn och utövande myndigheter och aktörer behöver arbeta aktivt och systematiskt med. Frågan gäller både grundskolan, de estetiska ämnena närvaro och hur gestaltning presenteras, samt högre utbildningsinstitutioner som behöver utbilda framtida yrkesutövare som representerar ett bredare demografiskt spektrum. Även Malmö stad lyfter fram en mer mångfacetterad kår som en viktig resurs för att lyckas med arbetet.

Nyttja gestaltningens verktyg till fullo

Arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö är kraftfulla redskap i arbetet med att åstadkomma hållbara och inkluderande platser och strukturer. Gestaltningsprofessionerna har i detta arbete en central roll att förändra och förnya befintliga strukturer och att skapa ett samhälle som håller ihop. Design och konst, samt processer kopplade till dessa områden, utgör effektiva verktyg för att identifiera utmaningar, arbeta utforskande och involvera brukare i syfte att hitta lösningar i såväl befintliga som vid utveckling av nya miljöer. I arbetet framåt finns därför en stor potential i att även involvera konstnärliga praktiker och att använda designmetodik. Detta med målet att bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle, där fler ges goda förutsättningar att påverka utformningen av den gemensamma miljön.



Idéskiss Eldberget från *Visioner: i norr* – en öppen utlysning av Kiruna, Gällivare, Bodens, Luleå, Skellefteå och Umeå kommun tillsammans med Boverket, ArkDes, Energimyndigheten, Vinnova och Formas, genom Rådet för hållbara städer. Bakom idéskiss Eldberget står teamet Britta Marakatt-Labba, Norell/Rodhe, Outer Space och Eugenia Segerstedt.

Del 3



Medskick – Vägen framåt





Nattfotboll i Tenstahallen.
Foto: Louise Helmfrid

Medskick - Vägen framåt

ArkDes medskick och förslag på åtgärder framåt

ArkDes har uppgiften att följa upp det nationella målet och vid behov föreslå åtgärder som kan stärka politikens måluppfyllelse. Inom fyra teman, ett övergripande och tre som täcker hållbarhetens tre dimensioner, presenteras medskick med förslag på åtgärder för att stärka det framtida arbetet inom politikområdet.

Såväl långsiktiga utmaningar som nya händelser i vår omvärld ställer krav på att samhället agerar. Staten och det offentliga har ett stort ansvar att adressera dessa utmaningar och händelser samt att leda arbetet framåt för att hitta långsiktigt hållbara lösningar. För att möta varierande utmaningar behöver gammal kunskap förädlas och omvärderas samt ny kunskap genereras. Politik för gestaltad livsmiljö⁸⁹ utgör ett betydelsefullt verktyg i arbetet att transformera samhället i hållbar riktning. Genom medveten gestaltning kan såväl miljömässiga som ekonomiska och sociala samhällsutmaningar adresseras och hanteras.

89 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.

ArkDes medskick:

Gestaltad livsmiljö som redskap för ett samhälle i transformation

ArkDes som förstärkt center för praktisknära forskning och innovation inom gestaltad livsmiljö

Bakgrund

I propositionen ses högre utbildning och forskning som en viktig förutsättning för att arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer ska kunna utvecklas. Den praktiska kunskapsutvecklingen lyfts också fram, då den har stor betydelse både för att öka kunskapen kring konkreta och angelägna frågor och för att stärka praktikernas möjligheter att utveckla goda lösningar i dialog med beställare och brukare. Enligt propositionen finns ett stort behov av ökad kunskap om hur det byggda och gestaltade påverkar människan och samhället, liksom av samlad kunskap och forskning om hur bättre miljöer för fler kan skapas.

ArkDes medskick och förslag på åtgärd

Det är dags att komplettera ord med handling. Genom tematisk och utforskande praktisknära forskning kan ny kunskap inom gestaltad livsmiljö-området utvecklas, omsättas och bidra till att uppfylla såväl nationella mål som FN:s globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030 och inom New Urban Agenda. Likaså kan arbetet på EU-nivå inom initiativet New European Bauhaus omsättas konkret i en lokal svensk kontext.

ArkDes skulle med utökade resurser, som förstärkt center för praktisknära forskning och innovation inom arkitektur, form och design kunna vidareutveckla arbetet med gestaltade livsmiljöer utifrån samtliga hållbarhets-

perspektiv. Myndigheten skulle med utökad stöd, genom innovativa designprocesser och med vetenskapligt underbyggda metoder och arbetssätt, kunna accelerera den praktisknära forskningen inom området ytterligare tillsammans med lokala aktörer. ArkDes uppdrag att verka för ökad kunskap och kunskapspridning inom gestaltad livsmiljö-området skulle också kunna fördjupas, detta i nära samarbete med landets universitet och högskolor. Myndighetens mötesplatsuppdrag om kvalitetsdriven arkitektur, form och design skulle även kunna växlas upp ytterligare, bland annat genom den pedagogiska verksamheten samt digitalt. Dialogen, debatten och metodutveckling kring gestaltad livsmiljö-frågorna kan med detta intensifieras, dels med områdets aktörer i bred bemärkelse, bland annat genom nationell nod och regionala nätverksnoder, dels med allmänheten.

Huvudaktör:

ArkDes

Medaktör:

Samverkansmyndigheter, akademi, offentlig, privat och ideell sektor samt praktiker

ArkDes medskick:

Gestaltad livsmiljö som grund för ett samhälle som håller ihop

Jämlik och segregationsförebyggande gestaltning för stärkt social hållbarhet

Bakgrund

Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön. I propositionen lyfts fram att det är en känsla av tillhörighet och stolthet över den gemensamma miljön som bidrar till att bygga ett samhälle som håller ihop, samt att gestaltningen av den byggda miljön är en fråga om jämlikhet i samhället. Likaså att ett medvetet arbete med arkitektur, form och design kan bidra till att bryta segregation och utjämna socioekonomiska skillnader.

ArkDes medskick

Grundläggande för att gestaltningen ska leda till ökad jämlikhet och minskad segregation är allas rätt till kvalitativa och väl gestaltade livsmiljöer. För att säkerställa detta krävs förståelse för gestaltningens roll och funktion i relation till ökad jämlikhet och minskad segregation. Statliga stöd, kunskapsmässiga samt finansiella, är viktiga i arbetet med jämlik och segregationsförebyggande gestaltning. Delegationen mot segregations (Delmos) utveckling av Segregationsbarometern och olika ekonomiska stöd har lyfts fram av de intervjuade kommunerna som centrala utgångspunkter för deras arbete.

Med Boverkets nya uppdrag att förvalta och utveckla verktyg med platsdata⁹⁰ finns det möjlighet att bredda uppdraget till att omfatta såväl Politik för gestaltad livsmiljö som jämlik och segregationsförebyggande gestaltning för stärkt social hållbarhet. Ett sådant uppdrag skulle kunna tilldelas Boverket och ske i samarbete med samverkansmyndigheterna Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd samt exempelvis Barnombudsmannen, Diskrimineringsombudsmannen, Folkhälsomyndigheten, Institutet för mänskliga rättigheter, Jämställdhetsmyndigheten, Myndigheten för delaktighet, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor och Socialstyrelsen.

Förslag på åtgärder

Det kunskapsmässiga stödet ökas:

- Ett generellt kunskapspaket tas fram och implementeras. Inkluderat finns bland annat en sammanfattning över lagstiftning, föreskrifter och standarder som stärker området. Likaså tas en fördjupad rapport fram till branschens aktörer som sammanfattar kunskapen och forskningen, samt ger vägledning om gestaltningens roll och funktion i relation till ökad jämlikhet och minskad segregation. Innehållet läggs på en myndighetsgemensam webbplatsform.
- Praktisk forskning initieras som leder till goda exempel och praxis inom området, exempelvis hur jämlikhets- och segregationsfrågor hanteras i markanvisningsprocesser, genom alternativa organisationsmodeller och genom innovativ förvaltning av platser.

Det finansiella stödet ökas:

- Statliga medel fördelas för att initiera, upprätthålla och utvärdera initiativ rörande jämlik och segregationsförebyggande gestaltning. Medel som inte enbart är områdesfokuserade och riktade till socioekonomiska svaga områden, utan som ser till segregation som ett relationellt fenomen och har ett brett tvärsektorielt anslag.

De statliga myndigheterna och bolagen verkar förebildligt:

- Fler fördjupade och tvärsektorieella uppgifter/uppdrag ges via instruktioner och regleringsbrev till berörda nationella myndigheter, statliga bolag och länsstyrelser. Exempel på berörda myndigheter och statliga bolag kan vara Akademiska hus, ArkDes, Barnombudsmannen, Boverket, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, Folkhälsomyndigheten, Fortifikationsverket, Institutet för mänskliga rättigheter, Jernhusen, Jämställdhetsmyndigheten, Myndigheten för delaktighet, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Socialstyrelsen, Statens fastighetsverk, Statens konstråd, Svenska kraftnät och Trafikverket.

Huvudaktör:

Regeringen och samverkansmyndigheterna (Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd)

Medaktör:

Offentlig, privat och ideell sektor, praktiker, allmänhet

90 Ekonomistyrningsverket (2022). *Regleringsbrev för 2023 avseende Boverket*.

Gestaltad livsmiljö som nyckel i miljö- och klimatarbetet

Varsam utveckling och bevarande av befintliga bebyggelsemiljöer för stärkt miljömässig hållbarhet

Bakgrund

I propositionen framhålls vikten av att inta ett helhetsperspektiv i skapandet av de gestaltade livsmiljöerna, där förvaltning, underhåll och vård av den befintliga bebyggelsemiljön utgör en viktig del. De kulturhistoriska värdenas betydelse för utvecklingen av hållbara och attraktiva livsmiljöer lyfts fram, liksom att de estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värdena ska tas tillvara och utvecklas. Att skapa goda förutsättningar för både bevarande och utveckling är centralt i politiken, och extra viktiga frågor att ha uppsyn över när samhället är under snabb utveckling. Att det offentliga ska agera föredömligt inom området, inte minst som markägare, byggherre och fastighetsförvaltare, är en återkommande tanke i propositionen.

ArkDes medskick

Genom att bevara och varsamt utveckla befintliga bebyggelsemiljöer stärks den långsiktigt hållbara miljömässiga utvecklingen i samhället. Kulturlandskapet, bebyggelsemiljöer, byggnader och byggnadsanknuten offentlig konst utgör viktiga delar av kulturarvet, som synliggör Sveriges historia och berikar livsmiljön. Kulturmiljöer har ett stort socialt, miljömässigt och ekonomiskt värde.

Det mest hållbara för miljön är att använda och förvalta det vi redan har. De befintliga bebyggelsemiljöerna och byggnaderna utgör en viktig del i den cirkulära ekonomin och en resurs i det hållbara, regenerativa samhällsbyggandet. Genom varsamt och regelbundet underhåll kan dessa byggnader och miljöer klara sig i många hundra år. I arbetet med att förvalta, bevara och förändra är det centralt att ha kunskaper om kulturhistoriska, arkitektoniska och konstnärliga värden, samt att slå vakt om och främja dessa. Likaså att ha ett gott hantverkskunnande, bland annat kring material, metoder och återbruk.

Förslag på åtgärder

Det kunskapsmässiga stödet ökas:

- En samlad och nyanserad bild tas fram över kulturhistoriskt värdefulla miljöer/bebyggelse och byggnadsanknuten offentlig konst. En utökad kartläggning genomförs över skyddsvärda objekt.

- Ett kunskapspaket tas fram och implementeras. Inkluderat finns bland annat en sammanfattning över lagstiftning, föreskrifter och standarder som stärker området.⁹¹ Likaså en rapport till branschens aktörer som sammanfattar kunskap och forskning, samt ger vägledning inom området. Här ingår även informationsinsatser om offentlig upphandling som centralt verktyg i arbetet. Innehållet läggs på en myndighetsgemensam webbplats.
- Nätverksnoderna utvecklas till kunskapscenter och används för att omsätta kunskapen inom området.
- Kompetens och kunskapsnivå säkras på kommunal och regional nivå i form av stads-/länsarkitekter, stads-/länsantikvarier, designers samt bild- och formutvecklare.
- Förvaltningens roll prioriteras och tillsynen stärks inom området.
- Hantverkarskunnandet ökas generellt inom branschen och certifieras.

Det finansiella stödet ökas:

- Ett finansiellt stöd riktas till kommuner och regioner för att öka kompetensen inom området, bland annat för att genomföra ovan nämnda kartläggningar, samt för att ta fram arkitektur- och gestaltad livsmiljö-policyer.
- Forskningsmedel avsätts till småskaliga, lokala projekt där genomförandet av gestaltad livsmiljö-politiken testas.
- Medel riktas till nationella myndigheter, statliga bolag och länsstyrelser för genomförandet av specifika uppdrag enligt regleringsbrev.

De statliga myndigheterna och bolagen verkar förebildligt:

- Fler fördjupade och tvärsektoriella uppgifter/uppdrag ges via instruktioner och regleringsbrev till berörda nationella myndigheter, nationella bolag och länsstyrelser. Exempel på berörda myndigheter och statliga bolag kan vara Akademiska hus, ArkDes, Boverket, Domstolsverket, Fortifikationsverket, Jernhusen, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, Statens konstråd, Svenska kraftnät och Trafikverket.

Huvudaktör:

Regeringen och samverkansmyndigheterna (Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd)

Medaktör:

Offentlig, privat och ideell sektor, praktiker, allmänhet

91 Rapportens fokus: En beskrivning och plan över hur kulturmiljöer, bebyggelsens kulturhistoriska värden och offentlig byggnadsanknuten konst ska tas tillvara och utvecklas.

ArkDes medskick:

Gestaltad livsmiljö som hävstång för ekonomin

Kvalitet i byggande och förvaltning som motor för ekonomisk hållbarhet i gestaltning av livsmiljöer

Bakgrund

I det nationella målet för arkitektur, form och design betonas särskilt vikten av omsorgsfull gestaltning, samt att estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden ska tas till vara och utvecklas. Likaså att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. I propositionen lyfts fram att omsorgsfullt gestaltningsarbete skapar höga värden som inte bara stärker människors hälsa och livskvalitet utan också hållbarheten över tid. De statliga myndigheterna ska agera föredömligt i dessa frågor, inte minst som byggherre och fastighetsförvaltare. Likaså bör kommuner och regioner agera föredömligt som beställare i byggande och förvaltning, och i dessa sammanhang främja allsidig hållbarhet och hög kvalitet. Det offentliga ska företräda allmänintresset och visa vägen för övriga aktörer.

ArkDes medskick

Genom att satsa på omsorgsfull gestaltning och hög kvalitet i byggande och förvaltning gynnas den långsiktiga ekonomiska hållbarheten inom samhällsbyggnadsområdet. Dagens byggnation präglas emellertid ofta av det motsatta, det vill säga bristfällig kvalitet och ett kortsiktigt fokus på vinst. Förutsättningarna att hålla god kvalitet i byggande och förvaltning har snabbt försämrats under de senaste åren på grund av stigande byggkostnader, högre räntor, ökande energipriser samt genom minskad köpkraft hos hushållen. Mängden fel, brister och skador som uppstår i byggandet leder också till stora samhällskostnader. Åtgärder som behöver vidtas i efterhand, ineffektiv resursanvändning och indirekta följd effekter av undermåligt byggande bedöms kunna uppgå till drygt 111 miljarder kronor per år.⁹²

Bostadsbrist som skyndar på byggprocesser, givna förutsättningar i byggbranschen samt det ekonomiska läget utmanar arbetet med att uppnå de delar av det nationella målet som rör hållbarhet och kvalitet, samt

att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden. Dessa värden får i många fall stå tillbaka för andra mer akuta frågor. Ett skifte behöver ske där det skapas incitament för att efterfråga och satsa på omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där kvalitet och hållbarhet ses som en tillgång, motor och hävstång för ekonomin. En förändring behöver ske i vårt sätt att värdera kvalitet och god gestaltning i samtliga led i byggande och förvaltning, samt inom samhället i stort.

Förslag på åtgärder

Det kunskapsmässiga stödet ökas:

- Ett generellt kunskapspaket tas fram. Inkluderat finns bland annat en sammanfattning över lagstiftning, föreskrifter och standarder som stärker området. Likaså en rapport till branschens aktörer som sammanfattar kunskap och forskning, samt ger vägledning inom området.⁹³ Här ingår även informationsinsatser om offentlig upphandling som centralt verktyg i arbetet. Innehållet läggs på en myndighetsgemensam webbplats.
- Praktiknära forskning initieras som leder till goda exempel och praxis inom området, som exempelvis rör minskade kostnader genom högre hantverkskunnande, ökade ekonomiska värden genom höjd attraktivitet, samt minskade samhällskostnader genom ökad hälsa i samhället.
- Testbäddar initieras där hållbara byggmetoder och kvalitativa material, dess framställning, flexibla användning och återanvändning, utforskas och prövas.
- Nätverksnoderna utvecklas till kunskapscenter och används för att omsätta kunskapen inom området.
- Kompetens- och kunskapsnivå säkras på kommunal och regional nivå i form av stads-/länsarkitekter, stads-/länsantikvarier, designers samt bild- och formutvecklare.
- Beteendeförändrande insatser, genom exempelvis AI, genomförs för att öka kunskapen och därmed efterfrågan på hållbara och kvalitativa gestaltade livsmiljöer.

92 Boverket (2018). *Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn*, s.11.

93 Rapportens fokus: Vad betyder såväl materiella som immateriella värden i samhällsbyggnad och hur kan dessa värderas och jämföras? Hur mycket kan sparas genom god gestaltning och vad kostar dålig gestaltning? Vad innebär kvalitet och hållbarhet i byggande och förvaltning? Hur går vi från bostadslåda och "tak över huvudet" till hållbart och kvalitativt boende? Vad tycker brukarna att kvaliteten är? Hur höjs status och efterfrågan på hållbarhet och kvalitet i byggandet? Hur höjs kunskapen om kvalitet och hållbarhet inom hela branschen? Hur kan byggbranschen ställas om från kortsiktigt till långsiktigt tänkande? Vilka sekundära vinster finns med att skapa hållbara och kvalitativa miljöer (hälsa, trygghet, attraktionskraft, turism...)?

Det finansiella stödet ökas:

- Ett finansiellt incitament riktas till byggbranschen för att styra uppmärksamheten mot att använda hållbara, kvalitativa byggmaterial och byggmetoder samt för att anställa certifierad, hantverkskunnig personal.
- Medel riktas till nationella myndigheter, statliga bolag och länsstyrelser för genomförandet av specifika uppdrag enligt regleringsbrev.

De statliga myndigheterna och bolagen verkar förebildligt:

- Fler fördjupade och tvärsektoriella uppgifter/uppdrag ges via instruktioner och regleringsbrev till berörda nationella myndigheter, statliga bolag och länsstyrelser. Exempel på berörda myndigheter och statliga bolag kan vara Akademiska hus, ArkDes, Barnombudsmannen, Boverket, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, Folkhälsomyndigheten, Fortifikationsverket, Institutet för mänskliga rättigheter, Jernhusen, Jämställdhetsmyndigheten, Myndigheten för delaktighet, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Socialstyrelsen, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, Statens konstråd, Svenska kraftnät och Trafikverket.

Huvudaktör:

Regeringen och samverkansmyndigheterna (Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd)

Medaktör:

Offentlig, privat och ideell sektor, praktiker, allmänhet





DEN RÖDA VANTEN
POLARBITIO
Kl. 8 - 10

CIRCUS
SUCCE!
Scoutman

00000
0000

Bilagor



Bilaga 1: Fyra samverkansmyndigheter – fem års arbete

Denna bilaga presenterar centrala delar av det arbete som de fyra samverkansmyndigheterna, Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd, har gjort inom politikområdet de senaste fem åren. Nedan återfinns såväl rapporter och vägledningar som genomförda utlysningar, konferenser, seminarier, utmärkelser, utbildningar och projekt samt olika former av nätverk och samarbetsforum. En länk har kopplats till texten i de fall där det går att hitta mer information på internet.

Rapporter



Rapport:
Arkitektur och gestaltad livsmiljö – sammanfattning av Boverkets arbete 2018 – 2020 (Boverket 2020)
 Rapporten utgör en sammanfattning av Boverkets arbete med arkitektur och gestaltad livsmiljö under perioden 2018 till 2020.
 Länk: [Arkitektur och gestaltad livsmiljö – sammanfattning av Boverkets arbete 2018 - 2020](#)



Rapport:
Byggnadsanknuten offentlig konst. Metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter (Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd 2022)
 Metoden är ett kunskapsunderlag som tydliggör vilka kriterier en värdering av byggnadsanknuten offentlig konst bör följa och bygger på Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering och urval.
 Länk: [FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\)](#)



Rapport:
Koordinering av New European Bauhaus (Boverket 2022)
 Boverkets rapportering av regeringsuppdraget att, i syfte att stärka Sveriges bidrag, koordinera det svenska deltagandet i Europeiska kommissionens initiativ om ett nytt europeiskt Bauhaus (NEB).
 Länk: [Koordinering av New European Bauhaus – Boverket](#)



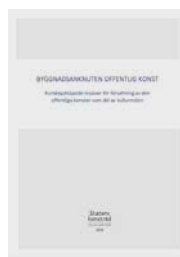
Rapport:
Kunskapsnav offentlig konst (Statens konstråd 2020)
 Statens konstråd har 2018–2020 haft i uppdrag att verka för stärkt kunskapsutveckling inom området offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer. De har arbetat med tre utlysningar, forskning, samverkan och nätverk samt kunskapsutveckling.
 Länk: https://issuu.com/statenskonstrad/docs/vi_forandrar_varandra_kunskapsnav_offentlig_kons



Rapport:
Staten som förebild i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer (Boverket 2021)
 I rapporten redogörs för sex nationella myndigheters arbete med att bidra till hållbara gestaltade livsmiljöer, att verka förebildigt samt att bidra till att det nationella målet för arkitektur-, form- och designpolitiken uppnås.
 Länk: www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2021/staten-som-forebild-i-arbetet-med-hallbara-gestaltade-livsmiljoer.pdf



Rapport:
Återrapportering till Kulturdepartementet "Med människan i fokus" (ArkDes 2020)
 Rapporten utgör en uppföljning av utfallet av Politik för gestaltad livsmiljö 2020 samt presenterar medskick inför det framtida arbetet inom politikområdet.
 Länk: [Med människan i fokus \(arkdes.se\)](#)



Rapport:
Byggnadsanknuten offentlig konst. Kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön. (Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet 2019)
 Utredningen behandlar förutsättningar för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst. I rapporten klargörs frågor kring ansvar, roller, juridiska och ekonomiska styrmedel samt gör utblickar mot hur byggnadsanknuten offentlig konst förvaltas internationellt.
 Länk: [Byggnadsanknuten offentlig konst_kunskapshojande insatser for forvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljon.pdf](#)



Rapport:
Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger (Statens konstråd 2021)
 Rapporten utgör slutredovisningen av det regeringsuppdrag Statens konstråd fick 2018 för att ta fram ett metodstöd till de statliga myndigheterna om hur de i byggprojekt kan avsätta upp till en procent av budgeten till bild- eller formkonstnärlig gestaltning.
 Länk: <https://statenskonstrad.se/rapport/slutrapportering-av-regeringsuppdrag-om-hur-bild-eller-formkonstnarlig-gestaltning-kan-integreras-nar-staten-bygger>



Rapport:
Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen (Riksantikvarieämbetet 2020)
 Rapporten utgör en slutredovisning av det regeringsuppdrag Riksantikvarieämbetet fick 2018 för att visa hur kulturhistoriska värden kan integreras och tas tillvara i plan- och byggprocesser.
 Länk: www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1430320/FULLTEXT01.pdf

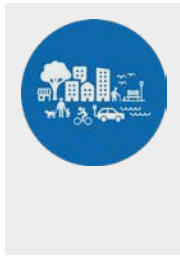


Rapport:
Regionernas roll i gestaltad livsmiljö (Boverket 2020)
 Förstudien fokuserar på regionernas roll inom gestaltad livsmiljö kopplat till ansvaret för regional utveckling och kulturfrågor.
 Länk: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2020/regionernas-roll-i-gestaltad-livsmiljo.pdf>

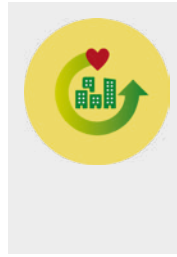


Rapport:
Återrapportering till Kulturdepartementet "Livskvalitet i tid och rum" (ArkDes 2021)
 Rapporten utgör en uppföljning av utfallet av Politik för gestaltad livsmiljö 2021 samt innehåller medskick inför det framtida arbetet inom politikområdet.
 Länk: <https://arkdes.se/wp-content/uploads/2021/06/arkdes-thinktank-rapport-2021-68s.pdf>

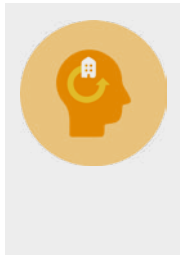
Vägledning och processtöd



**Vägledning (digital):
Gestaltning i detaljplanering**
(Boverket 2022)
Vägledningen belyser hur kommunerna kan gestalta livsmiljön genom detaljplanering.
Länk: [Arkitektur och PBL – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Hänsyn och god helhetsverkan**
(Boverket 2021)
I vägledningen presenteras hur kommunerna ska agera (exempelvis vid planering och prövning av bygglov och förhandsbesked) vid utformning och placering av bebyggelse och bygnadsverk, samt hur hänsyn kan tas till omgivningen för att uppnå en god helhetsverkan.
Länk: [Arkitektur och PBL – Boverket](#)



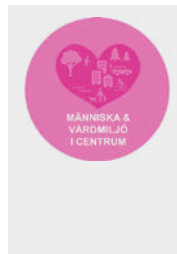
**Processtöd (digitalt):
Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö**
(Boverket och Upphandlingsmyndigheten 2021)
Processtödet fokuserar på hur offentliga beställare i sin upphandling kan främja tillblivelsen av gestaltade livsmiljöer med hög kvalitet. Stödet kan användas såväl i nybyggnadsprojekt som i befintlig gestaltad livsmiljö.
Länk: [Processtöd – offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan**
(Boverket 2021)
Vägledningen visar hur berörda aktörer kan främja en god form-, färg- och materialverkan i enlighet med kravet i PBL vid utformningen av en byggnad. Kopplingar görs även till kravet på anpassning till omgivningen.
Länk: [Arkitektur och PBL – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö**
(Boverket 2022)
I vägledningen ges förslag på hur kommunerna kan skapa hållbara och tillgängliga skol- och förskolemiljöer av hög kvalitet, som främjar utveckling, lärande och välbefinnande.
Länk: [Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö för att lyfta hela samhället – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Utveckla världens byggda miljöer**
(Boverket 2022)
Vägledningen om världens byggda miljöer ger kunskap om gestaltningens och den fysiska miljöns betydelse för en god och effektiv hälso- och sjukvård. Här presenteras även ett metodstöd och lärande exempel.
Länk: [Utveckla världens byggda miljöer – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Vägledning om arkitekturstrategier**
(Boverket 2020)
Vägledningen syftar till att stötta kommuner som vill ta fram en arkitekturstrategi och använda den i kommunen. En samlad lista över alla kommuner i Sverige som tagit fram arkitekturstrategier redovisas. Här finns även en filmad föreläsningsserie i fyra delar som bygger på vägledningen.
Länk: [Vägledning om arkitekturstrategier – Boverket](#)



**Vägledning (digital):
Vägledning om kommunernas strategiska arbete med arkitektur**
(Boverket 2020)
Vägledningen syftar till att stärka kommuners strategiska arbete med arkitektur och gestaltad livsmiljö.
Länk: <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/arkitekturstrategi/>

Illustrationer:
Angelica Åkerman och Jenny Lilja, Boverket

Utlysningar

Call for fellows:
ArkDes Fellowship 2018 – "Projecting the future"
(ArkDes 2018)

Call for fellows:
ArkDes Fellowship 2020 – "Vår gemensamma livsmiljö"
(ArkDes 2020)

Utlysning:
"Gestaltad livsmiljö – arkitektur, form, design, konst och kulturarv i offentlig miljö"
(Formas 2020)

I en gemensam satsning mellan Boverket, ArkDes, Formas, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd utlyste Formas medel till fyraåriga forskningsprojekt om totalt 4 miljoner kronor per projekt. Forskningen skulle belysa de konstnärliga perspektiven och den offentliga konstens roll i utformningen av hållbara gestaltade livsmiljöer.

Länk: [Gestaltad livsmiljö – arkitektur, form, design, konst och kulturarv i offentlig miljö – Formas](#)

Utlysning:
Open Call "Gemensamma rum och mellanrum"
(ArkDes 2021)
Länk: [Open Call 2021: Finansierade projekt – ArkDes – Sveriges nationella centrum för arkitektur och design](#)

Utlysning:
Open Call "Gestaltad livsmiljö"
(ArkDes 2019)
Länk: [Fem projekt från ArkDes Öppen utlysning 2019 – ArkDes – Sveriges nationella centrum för arkitektur och design](#)

Utlysning:
Open Call "Power of Places – allt som redan finns"
(ArkDes 2022)
Länk: [Utlysning: Power of Places – allt som redan finns – ArkDes – Sveriges nationella centrum för arkitektur och design](#)

Utlysning:
"Street Moves öppen utlysning: Designers"
(ArkDes 2022)

Utlysning:
"Visioner: i norr"
(Rådet för hållbara städer, Boverket, ArkDes, Energimyndigheten, Formas, Vinnova m.fl. 2021)
Länk: <https://www.hallbarstad.se/ideer-for-framtidens-kiruna-gallivare-boden-lulea-skelleftea-och-umea-ideskisserna-klara-i-projektet-visioner-i-norr/>

Konferenser, seminarier och utmärkelser

Konferens:

Får barnen plats i framtidens städer?
(ArkDes, Arwidssonstiftelsen, Boverket, Folkhälsomyndigheten, Tankesmedjan Movium, Nätverket BUMS, Tillväxt- och regionplaneförvaltningen (Stockholms läns landsting 2019))

Konferens:

Låt staden grönska
(ArkDes, Boverket, Naturvårdsverket, Naturskyddsföreningen, C/O City, Movium (SLU) och Akademien för landskapsarkitektur 2020)

Konferens:

Statens stoltheter
(ArkDes och Samverkansforum 2019)

Konferens:

Tryggare kan ingen vara
(ArkDes, Boverket, Brå och Försvarshögskolan 2019)

Seminarium:

Covid-19 och rörelse i staden.
(ArkDes och projektet Gångbart 2020)

Seminarium:

Gestaltad livsmiljö som möjliggörare
(Arkitekturakademien/SLU Landskap och Tankesmedjan Movium vid SLU 2020)

Seminarium:

Hur gör barn?
Metoder för att förstå barns skolväg
(ArkDes och projektet Gångbart 2021)

Seminarium:

Hur skapas meningsfulla deltagandeprocesser?
(ArkDes och Arkitekter utan gränser 2019)

Seminarium:

Stadsutveckling & design för motstridiga önskemål.
(ArkDes, Decode, KTH, Vinnova, Arkus och Tyréns 2019)

Seminarium:

Tillgänglighet + design = sant
(ArkDes och GIL 2020)

Seminarieiserie:

Universell utformning
(Boverkets seminarieiserie i fyra delar 2022)
Seminarieerien belyser vad principen om universell utformning egentligen innebär och visar hur man kan utforma samhällets rum och byggnader med hänsyn till alla grupperns behov. Tanken med seminarierna är att försöka förändra synen på tillgänglighet till något som bidrar med estetiska och sinnliga värden i gestaltningen.
Länk: <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/nationell-planering/nationella-mal-for-planering/funktionshinderspolitiken/seminarier-2022/#h1>

Seminarium:

Vem ska göra jobbet? Två undersökningar om arkitektens roll och inverkan.
(ArkDes 2019)

Årskonferens 2020 – "Gestaltad livsmiljö"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2020)
Länk: <https://vimeo.com/460144555>
och <https://vimeo.com/460170738>

Årskonferens 2021 – "Gestaltad livsmiljö och demokrati" + lansering av "Årets strålkastare"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2021)
Länk: [Konferens 2021: gestaltad livsmiljö och demokrati på Vimeo](#)

Årskonferens 2022 – "Gestaltad livsmiljö – när allt ställs på sin spets" + "Årets strålkastare"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2022)
Länk: [Konferens 2022: Gestaltad livsmiljö – när allt ställs på sin spets](#)

Utbildningar

Webbutbildning:

PBL för privatpraktiserande arkitekter
(Boverket)
Länk: [PBL för privatpraktiserande arkitekter – PBL kunskapsbanken – Boverket](#)

Webbutbildning:

PBL och kulturvärden
(Boverket)
Länk: [PBL och kulturvärden – PBL kunskapsbanken – Boverket](#)

Utbildning: Gestaltad livsmiljö

(Boverket och Riksantikvarieämbetet)
RAÄ och Boverket har gett utbildning om gestaltad livsmiljö och vissa vägledningar/rapporter på Kungl. Konsthögskolans kurser i restaureringskonst.

Utbildning: Byggnadsanknuten offentlig konst – Länsstyrelserna

(Riksantikvarieämbetet)
RAÄ har gett utbildning till länsstyrelserna om byggnadsanknuten offentlig konst. Metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter.

Utbildning: Byggnadsanknuten offentlig konst – Kungliga konsthögskolan

(Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd)
RAÄ och Konstrådet har föreläst på Kungliga Konsthögskolan om rapporten *Byggnadsanknuten offentlig konst*. Kunskaphöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön.

Projekt

Kunskapsnav offentlig konst

(Statens konstråd 2018–2020)
Syftet med Kunskapsnav offentlig konst var att möta behovet hos kommuner och andra aktörer, både av kompetensutveckling och konkret rådgivning, liksom av stöd i att arbeta med offentlig konst som del av samhällsplanering och byggande.
Länk: <https://statenskonstrad.se/om-oss/vara-uppdrag/kunskapsnav-offentlig-konst/om-uppdraget-kunskapsnav-offentlig-konst/>

Street Moves

(ArkDes 2020–pågående)
Street Moves är en lösning på en större nationell mission initierad av Vinnova om att driva transformationen av våra gaturum. Med hjälp av tillfälliga interaktiva lösningar framtagna för att svara på gatans specifika behov kan kommuner eller invånare skapa plats för lek, odling, utegym, sociala knutpunkter eller annat som ger gatan liv. Flera kommuner i Sverige har blivit en del av rörelsen.
Länk: <https://arkdes.se/arkdes-think-tank/street-moves/>

Dialog, nätverk och information

Akademienätverket

Boverkets nätverk för universitet och högskolor.

Dialogforum

Boverkets nätverk med länsarkitekter, stadsarkitekter m.fl.

European Directors of Architecture

Kunskapsnav offentlig konst
Statens konstråd 2018–2020.

New European Bauhaus

Möten nationellt och internationellt.

Regionala nätverksnoder

ArkDes uppdrag enligt propositionen.

Riksantikvarieämbetets ämnesguide

Ämnesguiden samlar samtliga vägledningar och rapporter inom gestaltad livsmiljö och innehåller länkar till aktuell forskning samt övriga utredningar och rapporter som har bäring på politikområdet
Länk: [Välkommen – Ämnesguide gestaltad livsmiljö – bibliotekets guider vid Riksantikvarieämbetet](#)
[Vitterhetsakademiens bibliotek / Swedish National Heritage Board / libguides.com](#)

Rådet för hållbara städer

Ett myndighetssamarbete som ska stärka kommunernas förutsättningar att utveckla levande och hållbara städer och samhällen. 14 nationella myndigheter ingår.

Samverkansforum

Samverkansforum består av byggande och förvaltande nationella myndigheter och bolag.



Bilaga 2: Implementeringen av gestaltad livsmiljöpolitiken i landet (Sifo undersökningar)

I denna bilaga presenteras delar av det statistik- och intervjuunderlag som använts i rapporten. Dels redovisas Sifos enkätundersökningar och intervjuer, som genomförts på ArkDes uppdrag, med sju nationella myndigheter, 19 regioner och 4 201 representanter från allmänheten. Dels presenteras Sveriges Arkitekters kommunundersökning från 2019 och 2021 avseende antal arkitekturpolicyer i landet.



Nationella myndigheter – en aktuell bild av läget

Här presenteras en aktuell bild av sju nationella myndigheters arbete med implementering av Politik för gestaltad livsmiljö. Texten och statistiken baseras på telefonintervjuer genomförda av Sifo hösten 2022.⁹⁴ Myndigheterna som blivit intervjuade är Akademiska hus, Fortifikationsverket, Naturvårdsverket, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, Svenska kraftnät och Trafikverket.

I PROPOSITIONEN Politik för gestaltad livsmiljö fastslår regeringen att myndigheter som förvaltar statlig egendom, och därmed påverkar livsmiljön, har ett särskilt ansvar att arbeta föredömligt med kvalitetsfrågor kopplat till politikområdet. 2021 fick sex nationella myndigheter regeringens uppdrag att redogöra för hur respektive myndighet verkade

förebildligt för att bidra till hållbara gestaltade livsmiljöer, samt hur de bidrog till att det nationella målet för arkitektur-, form och designpolitiken skulle uppnås. Boverket fick uppdraget att sammanställa redogörelserna i en rapport, *Staten som förebild i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer* (se bilaga 1).

Tre frågor om myndigheternas arbete med Politik för gestaltad livsmiljö

HUVUDDALEN AV DE TILLFRÅGADE MYNDIGHETERNA ARBETADE MED ATT IMPLEMENTERA POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ I SIN VERKSAMHET.

På frågan om myndigheten hade påbörjat arbetet med att implementera Politik för gestaltad livsmiljö i sin verksamhet svarade 5 av 7 myndigheter att så var fallet. 3 av 7 myndigheter (43 procent) sa att de arbetade mycket med frågorna medan 2 av 7 myndigheter (29 procent) svarade att de hade påbörjat arbetet med frågorna. Två av myndigheterna (29 procent) uppgav att de inte arbetade med frågorna i någon större utsträckning.

En av myndigheterna framförde att ”synsättet *gestaltad livsmiljö* är för vår myndighet inget nytt. Vi har arbetat med dessa frågor länge men när propositionen kom blev det som en extra kraft som gjorde att arbetet fick en större tyngd, det blev mer fart i frågorna. Det var fler aktörer som förstod att det var ett prioriterat område”. En annan myndighet berättade att de har ett brett uppdrag och att de försöker föra in gestaltad livsmiljöuppdraget i organisationen inom ramen för detta.

29%

Nej, vi arbetar inte med dessa frågor i någon större utsträckning.

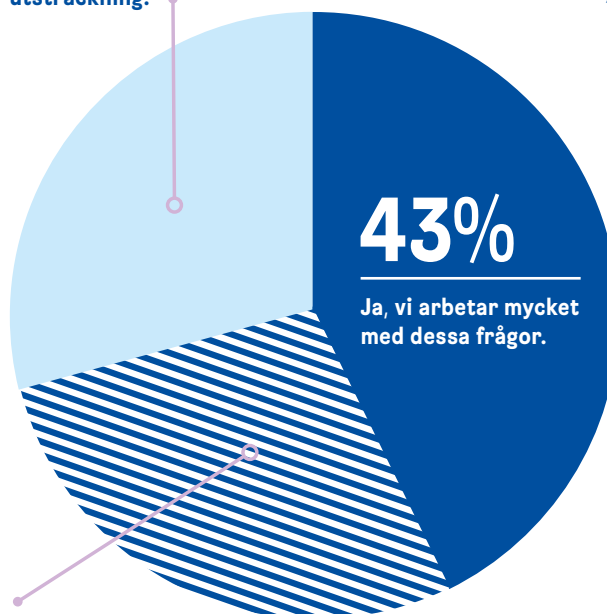


Diagram: Antal myndigheter som påbörjat arbetet med att implementera Politik för gestaltad livsmiljö internt (antal myndigheter i procent av totalt antal svarande).

29%

Ja, vi har påbörjat arbetet med dessa frågor.

94 Sifo (2022-11-25). Sju myndigheter har besvarat undersökningen som bestod av fyra frågor varav tre kvantitativa och en kvalitativ. Undersökningen genomfördes genom telefonintervjuer under tidsperioden 26 september till 24 oktober 2022.

Genom interna strategier, planer och program

43%

Genom att använda 1%-regeln

14%

På annat sätt, vilket?

71%

0 20 40 60 80 100

Tabell: På vilket sätt myndigheterna arbetar med implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö internt (antal myndigheter i procent av totalt antal svarande).

IMPLEMENTERINGEN INTERNT GENOMFÖRDES FRÄMST GENOM INTERNA STRATEGIER, PLANER OCH PROGRAM.

På frågan om på vilket sätt myndigheten arbetade med implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö i sin verksamhet svarade 3 av 7 myndigheter (43 procent) att det främsta sättet var genom interna strategier, planer och program. Flertalet av de tillfrågade myndigheterna uppgav dock en rad andra sätt och verktyg att implementera frågorna med. Endast en myndighet svarade att de använde 1 procent-regeln.

En myndighet berättade att de tagit fram en internutbildning riktad till nyanställda där de nu hade integrerat gestaltad livsmiljöfrågorna. De hade också satt som mål att under 2023 se till att flertalet projektledare och projektägare fick en ökad förståelse för innebörden i gestaltad livsmiljö. De upphandlade konsulter med kvalitet och ”vässade till” sina hus- och slottsarkitekter inom ämnesområdet. I vissa projekt planerade de in gestaltningsmöten där hyresgäst, arkitekt och antikvarie bjöds in, ett sätt de arbetat på tidigare men som nu skärpts till. De hade också utvecklat hur de beskrev arkitektur i sina remissvar och bevakade att frågorna lyftes fram i dessa sammanhang.

Ett par exempel på verktyg för intern och extern implementering som myndigheterna uppgav att de använde sig av var: verksamhetsstrategin, kulturmiljöstrategin, arkitekturstrategin, strategin om offentlig konst, arkitekturprogram/-handlingsprogram för arkitektur, samt att ha ett eget internt arkitekturmål och arkitekturpris. Likaså nämndes projekthanvisningar, vägledning, utbildningar/webbutbildningar, benchmarking i nätverk, remissvar och samverkansavtal för att adressera och förankra frågorna.

DE STÖRSTA UTMANINGARNA HANDLADE FRÄMST OM BRISTANDE KUNSKAP OCH BEGRÄNSADE RESURSER.

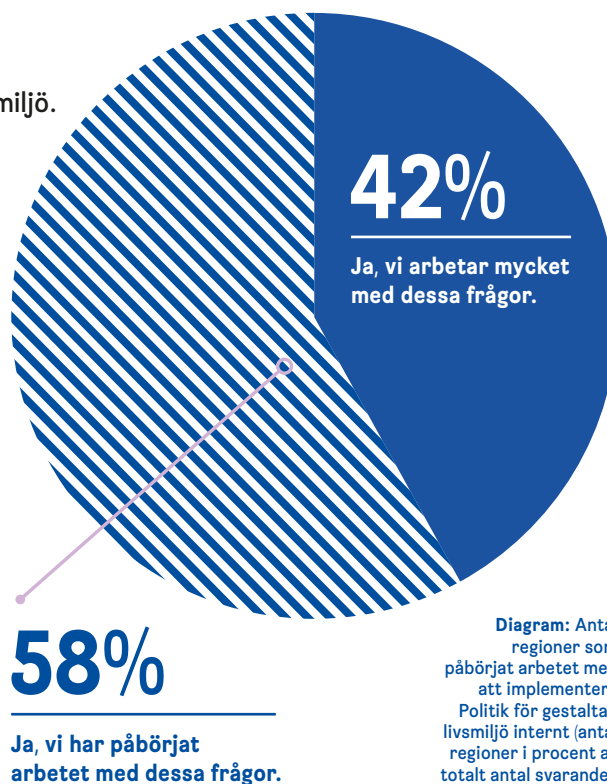
Några av de större utmaningarna myndigheterna mött i arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö var att kunskapen inom området fortfarande var begränsad och att det fanns en bristande förståelse för frågorna i den egna organisationen. Likaså att organisationen inte var formad för att arbeta med frågorna. Flera av myndigheterna framförde också att det var en resursfråga och att de hade haft svårt att prioritera detta område framför andra reglerade myndighetsuppgifter som de fått enligt instruktion och regleringsbrev. Finansieringen var ytterligare en central fråga som flera av myndigheterna lyfte fram.

Enprocentsregeln (skrivs även 1 procent-regeln) är en ekonomisk princip för investeringar som innebär att en procent av budgeten vid ny-, om- och tillbyggnationer av fastigheter, infrastruktur och offentliga miljöer investeras i bygnadsanknuten konstnärlig gestaltning.

Regionerna – en aktuell bild av läget

Här presenteras en aktuell bild av Sveriges regioners arbete med implementering av Politik för gestaltad livsmiljö. Texten och statistiken baseras på telefonintervjuer genomförda av Sifo hösten 2022.⁹⁵ Åtta frågor ställdes till de 19 av landets 21 regioner som svarade.

GENOM SITT OFFENTLIGA uppdrag att driva vård och omsorg, kollektivtrafik och regional utveckling för det allmänna har regionerna ett tydligt ansvar att verka för en god livskvalitet för alla medborgare. Det som påverkar den fysiska livsmiljön – platserna och hur dessa hänger samman – blir då också relevant att arbeta med. Regionerna arbetar både direkt och indirekt med att forma eller skapa förutsättningar för en god livsmiljö för invånarna. Direkt genom byggande av vårdmiljöer och vid infrastruktursatsningar, som ofta handlar om stora investeringar som ska finnas kvar under lång tid. Indirekt genom vägledning, exempelvis i form av regionala strategier, regional fysisk planering samt kunskapsspridning och dialog med berörda aktörer. Regionerna verkar också på olika sätt för att stärka platsutveckling, identitet och kulturarv i regionen.



Åtta frågor om regionernas arbete med implementering av Politik för gestaltad livsmiljö

SAMTLIGA TILLFRÅGADE REGIONER HADE PÅBÖRJAT ARBETET MED ATT IMPLEMENTERA POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ I SIN VERKSAMHET.

På frågan om regionen hade påbörjat arbetet med att implementera Politik för gestaltad livsmiljö i sin verksamhet svarade 8 av 19 regioner (42 procent) att de arbetade mycket med dessa frågor, medan resterande 11 regioner (58 procent) svarade att de hade påbörjat arbetet med att implementera gestaltad livsmiljö-frågorna i sin verksamhet.

IMPLEMENTERINGEN GENOMFÖRDES BLAND ANNAT GENOM ATT TA FRAM STRATEGIER OCH GENOM INTERNUTBILDNING.

När regionerna svarade på frågan om på vilket sätt de arbetade med den interna implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö svarade 6 av de 19 regionerna (32 procent) att de gjorde detta genom framtagande av interna strategier och 5 regioner (26 procent) att implementeringen skedde genom internutbildning.

⁹⁵ Sifo (2022-11-25). 19 av 21 regioner har besvarat undersökningen som genomfördes via telefonintervjuer under tidsperioden 26 september till 24 oktober 2022.

Genom framtagande av en strategi



Genom internutbildning



På annat sätt, vilket?



Gestaltad livsmiljö är just nu inte en prioriterad fråga hos oss



0 20 40 60 80 100

Tabell: Vilka sätt regionerna implementerar Politik för gestaltad livsmiljö på internt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

11 regioner (58 procent) uppgav en mängd andra sätt att implementera politiken på. En region berättar: ”Vi har formulerat ett treårigt projekt där vi nu håller på att rekrytera en projektledare. Kulturförvaltningen tillsammans med Regional utveckling driver projektet. En arbetsidé finns och den handlar om att arbeta med den kommunala nivån. Arbetssättet är case-baserat och är tänkt att skapa kunskap och förståelse i den kommunala förvaltningen, tvärpolitiskt och tvärprofessionellt. Vi har en arbetsgrupp från kultursidan, men behöver en motsvarande på stadsbyggnadssidan. Vi har även personer

som har utbildat sig i gestaltad livsmiljö och som ingår i ett speciellt nätverk för detta. Det betyder även att vi har avsatt budgetmedel för detta 3 år framöver.”

Andra exempel på sätt och verktyg som regionerna uppgav att de använde för att främja implementeringen av politiken internt var bland annat att: tillsätta en strategisk tjänst inom området, skapa en intern strategi, driva internt utvecklingsarbete, skriva om gestaltad livsmiljö i den regionala kulturplanen, samt att lyfta fram frågan i relevanta interna sammanhang.

NÄSTAN SAMTLIGA REGIONER ARBETADE MED ATT SPRIDA KUNSKAP OM POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ EXTERNT.

På frågan om regionen hade påbörjat arbetet med att sprida kunskap om Politik för gestaltad livsmiljö externt svarade 13 av 19 regioner (68 procent) att de arbetade mycket med dessa frågor externt, 5 av 19 regioner (26 procent) svarade att de påbörjat det externa arbetet med frågorna och endast en region (5 procent) att de inte arbetade med dessa frågor externt i någon större utsträckning.

Exempel på sätt och verktyg som regionerna uppgav att de använde för att främja implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö externt var bland annat att: utlysa stöd till kommunerna kopplat till gestaltad livsmiljö, utlysa utvecklingsbidrag till interkommunalt samarbete, genomföra olika pilotinsatser kring gestaltad livsmiljö, arrangera konferenser och frukostmöten, genomföra extern utbildning och fortbildning riktat till kommunerna, utöka extern samverkan, bilda en referensgrupp, driva projekt i nätverk, ingå i nätverk på länsnivå, samt att lyfta frågan i relevanta externa sammanhang.

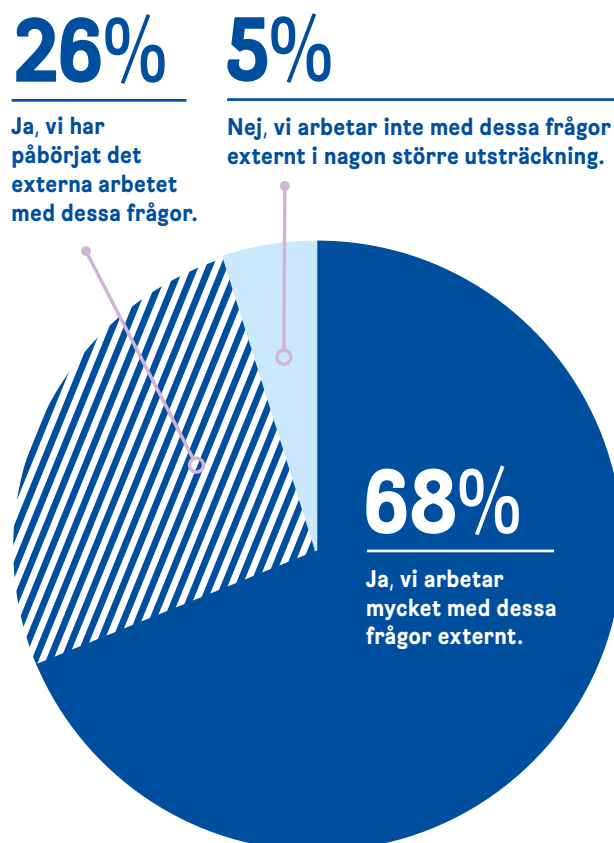


Diagram: Antal regioner som påbörjat arbetet med att sprida Politik för gestaltad livsmiljö externt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

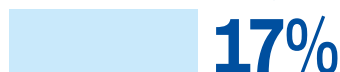
Genom den regionala utvecklingsstrategin



Genom arbetet med regional planering (Skåne & Stockholm)



Genom externa utbildningar



På annat sätt, vilket?



0 20 40 60 80 100

Tabell: På vilket sätt regionerna sprider kunskap om Politik för gestaltad livsmiljö externt (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

NÄRA HÄLFTEN AV REGIONERNA SPRED KUNSKAP OM GESTALTAD LIVSMILJÖ GENOM DEN REGIONALA UTVECKLINGSSTRATEGIN (RUS).

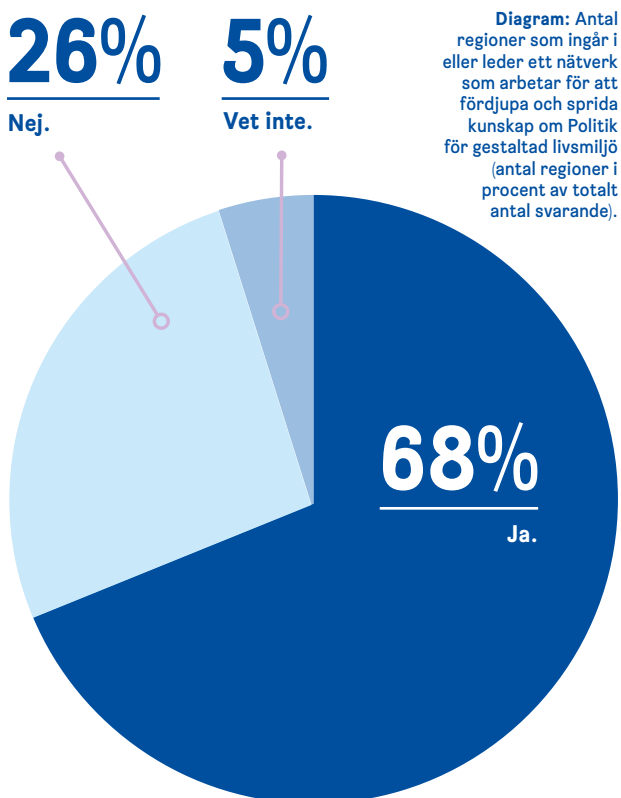
Av de 18 regioner som svarade på frågan om hur de spred kunskap om gestaltad livsmiljö externt uppgav 8 regioner (44 procent) att de arbetade med att sprida kunskap genom den regionala utvecklingsstrategin (RUS). 4 regioner (22 procent) svarade att de spred kunskap genom arbetet med regional planering. Det innebär att det är ytterligare två regioner som angett detta svar utöver Region Stockholm och Region Skåne som fått uppdraget genom en ändring i plan- och bygglagen. Tre regioner (17 procent) uppgav att de spred kunskap genom externa utbildningar.

Drygt hälften av de svarande, det vill säga 11 regioner (61 procent), angav att de spred kunskap om politiken på annat sätt, bland annat genom att: hålla webinarier, seminarier, konferenser, samråd och direkt dialog med näringsliv, kommuner och andra aktörer. Likaså genom att utgöra en stödjande partner och bollplank till berörda aktörer, ingå i kommunala arbetsgrupper, projekt och informella nätverk. Fler sätt som nämndes var att ingå i utlysningar av forskningsmedel, delta i utvecklingen av en akademisk fortbildningskurs, samt i förstudier och i koncept. En region uppgav att de var med och drev en nationell kunskapsplattform om gestaltad livsmiljö med workshops och material.

Från den 1 januari 2019 ska regional fysisk planering ske i Region Stockholm och Region Skåne, enligt 7 kap PBL. Det innebär att dessa regioner ska ta fram en regionplan och till exempel lämna underlag om regionala frågor till bland annat kommuner och yttra sig över kommunala översiktsplaner. För övriga regioner är regionplanering frivilligt.

EN MAJORITET AV REGIONERNA INGICK I – ELLER LEDDE – NÄTVERK SOM ARBETADE FÖR ATT FÖRDJUPA OCH SPRIDA KUNSKAP OM GESTALTAD LIVSMILJÖ.

Många av regionerna, 13 av 19 respondenter (68 procent), uppgav att de ingick i eller ledde ett nätverk som arbetade för att fördjupa och sprida kunskap om Politik för gestaltad livsmiljö, medan 5 regioner (26 procent) svarade att de inte ingick i eller ledde ett sådant nätverk. En region (5 procent) svarade att de inte visste.



Regionpolitikerna prioriterar inte frågan

0%

Kommunpolitikerna prioriterar inte frågan

5%

Annat?

95%

0 20 40 60 80 100

Tabell: Vilka hinder och utmaningar regionerna stött på i sitt arbete med Politik för gestaltad livsmiljö (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

FÅ REGIONER HADE STÖTT PÅ HINDRET ATT REGIONPOLITIKER ELLER KOMMUNER INTE PRIORITERADE GESTALTAD LIVSMILJÖ-FRÅGAN...

Vid intervjun ställdes frågan vilka hinder och utmaningar regionen hade stött på i sitt arbete med gestaltad livsmiljö. Ingen av regionerna hade stött på problem med regionpolitikernas prioritering av frågan och endast 1 av de 19 regionerna (5 procent) hade upplevt att kommunerna inte prioriterat frågan.

... DÄREMOT HADE REGIONERNA IDENTIFIERAT ANDRA HINDER I ARBETET MED GESTALTAD LIVSMILJÖ...

Det handlade bland annat om vem som hade fått uppdraget och finansieringen av arbetet. Det ansågs också vara ett hinder att området är så stort och brett och berör många kompetenser. Flera regioner ansåg att kunskapsnivån kring gestaltad livsmiljö och de berörda förmåga att ta till sig och förstå innehållet i politiken fortfarande var låg.

... OCH NÅGRA REGIONER SAMMANFATTADE LÄGET ENLIGT NEDAN:

”Gestaltad livsmiljö är holistiskt i sin syn och det kan vara svårt att konkretisera det då det berör sektorsövergripande frågor. Det är en fin politik som kom 2018, men vi har svårt att hitta in i frågan i ett förvaltningsövergripande arbete. Vi som arbetar på kultursidan förstår frågan. En annan utmaning är att uppdraget mot statliga myndigheter inte involverar de privata aktörerna. Samverkan inom och mellan myndigheter finns, men det är väldigt mycket utförande som privata aktörer gör och där är det möjligtvis ett hinder.”

”Medvetenheten och kunskapen är ojämnt fördelad. Det är strategiska frågor och man måste jobba på flera nivåer. Man måste förstå att det är ett samspel mellan olika planeringsnivåer. Det blir brister i helhetssynen. Man måste ha en helikoptersyn om man arbetar operativt. Man måste vara på samma kunskapsnivå men det skiljer sig mellan kommunerna, t.ex. hur stora de är, vilka som har mandat att delta. Det är en komplex typ av utmaning och det är svårt att veta vad som är bristande kunskap eller bristande intresse – ett mångfacetterat problem.

Det kan vara att man har svårt att förstå uppdraget. Man utmanar hierarkier i vissa sektorer som man kanske inte har tillträde till, man måste väva ihop alla kommunala funktioner. Vi har en över-liberal lagstiftning och gestaltad livsmiljö och estetisk hänsyn har ingen som helst tyngd eller status. Mycket styrs av ekonomiska krafter och godtycklighet.”

”Lite kopplat till vår regionala roll – vad har regionen för roll inom gestaltad livsmiljö? Vi har ju inget sådant uppdrag som t.ex. Region Skåne har. Men vi är inte heller mogna för det än, vi har landat i vår regionala roll som kunskapsbärare. Det som hade varit intressant [...] det hade varit om de fyra myndigheterna⁹⁶ hade kunnat stötta. Vi är ju 21 regioner, och ska alla hitta på sin egen väg blir det 21 olika vägar, man borde hitta synergier, de fyra myndigheterna som har övergripande ansvar. De skulle vara som ett bollplank eller hjälpa oss i den utforskande processen. Svårt när det är sektorsövergripande, det är så himla brett så det finns många olika nivåer att lägga det på. Kan bli spretigt – det är en utmaning. Vi har funderat mycket på länsstyrelsen roll kopplat till gestaltad livsmiljö. [Vi] är ett litet län och vi har bra samarbete med länsstyrelsen. Det finns risk att vi arbetar i parallella spår – vad har regionen för konkret uppdrag? Fast jag ser det som en möjlighet och utmaning, inte ett hinder.”

”Det är svårt att prioritera och hitta tid för att jobba med frågorna”, “Frågornas bredd och tvärssektoriella karaktär kräver att vi behöver samverka med kollegorna på andra förvaltningar, men det är en utmaning att hitta varandra”, ”Det svåraste är att få till samarbetet mellan förvaltningar inom den egna organisationen”, ”Kännedomen är låg och ojämn när det gäller kommunerna och aktörer som är verksamma”, “Det krävs kompetens då det är olika politikområden som ska in”, ”Kunskapen inom kultursektorn och kulturförvaltningen är hög, men däremot inte i övrigt på regionen och på kommunerna”, ”Vårt hinder är att hitta den regionala rollen i det här och vi provar lite olika. Vi tänker att det är på den kommunala nivån det ska ske och att vi ska stötta. Vi behöver dock tid för att komma fram till hur vi ska bidra” och ”Det krävs tid och tålmod, detta då det är omställningar i förhållningssätt som ska anammas och det tar tid.”

FLERTALET REGIONER EFTERFRÅGADE ETT UTÖKAT STÖD FÖR ATT STÄRKA ARBETET MED POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ.

Vid intervjuerna framgick det att efterfrågan på stöd för att stärka arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö var stor bland regionerna. 18 av 19 regioner (95 procent) svarar att de ansåg att de inte fick tillräckligt med stöd i sitt arbete.

Det stöd som regionerna främst efterfrågade var ekonomiskt stöd, vilket 10 av 19 regioner (53 procent) svarade. Nästan hälften av regionerna, 9 av 19 regioner (47 procent), frågade efter stöd i form av kunskapshöjande åtgärder och vägledningar inom området. Utforskande arbete kom tätt därefter, vilket efterfrågades av 7 regioner (37 procent). Två regioner (11 procent) ansåg att det skulle underlätta att implementera politiken om de hade haft egna regeringsuppdrag kopplade till politikområdet för gestaltad livsmiljö. Endast en region (5 procent) ansåg att ändrad lagstiftning skulle stärka deras arbete med politikens implementering. Under svarsalternativet

”På annat sätt” utvecklade regionerna frågan om kunskapshöjande åtgärder och vägledande stöd. En region efterfrågade ett större stöd från Länsstyrelsen och berörda myndigheter. En annan region tyckte att det redan fanns ett bra stöd, men att de kunskapshöjande åtgärderna kunde bli bättre. Som exempel nämndes ett utbildningspaket som riktade sig till regioner och kommuner. Kompetensstödet skulle även kunna ge vägledning i arbetet mellan olika branscher och med olika frågor, menade en region. Likaså önskades att såväl storstadens som de små städernas utmaningar och möjligheter adresserades i detta arbete.

Kunskapsstöd och vägledning önskades även för regionernas interna implementeringsarbete. Enligt en region var det kulturförvaltningen som drev arbetet med gestaltad livsmiljö och att denna förvaltning var van vid att arbeta intersektionellt och med tvärperspektiv. En annan region beskrev sin situation på liknande sätt: ”Jag uppfattar att kulturförvaltningen är väl insatt men att det behövs insatser mot tekniska förvaltningen och samhällsbyggnad.”

Ekonomiskt stöd



Kunskapshöjande åtgärder



Vägledningar



På annat sätt, vilket?



Utforskande arbete



Det hade underlättat att implementera politiken om vi haft egna regeringsuppdrag kopplade till politikområdet för gestaltad livsmiljö



Det stöd vi får är tillräckligt



Ändrad lagstiftning

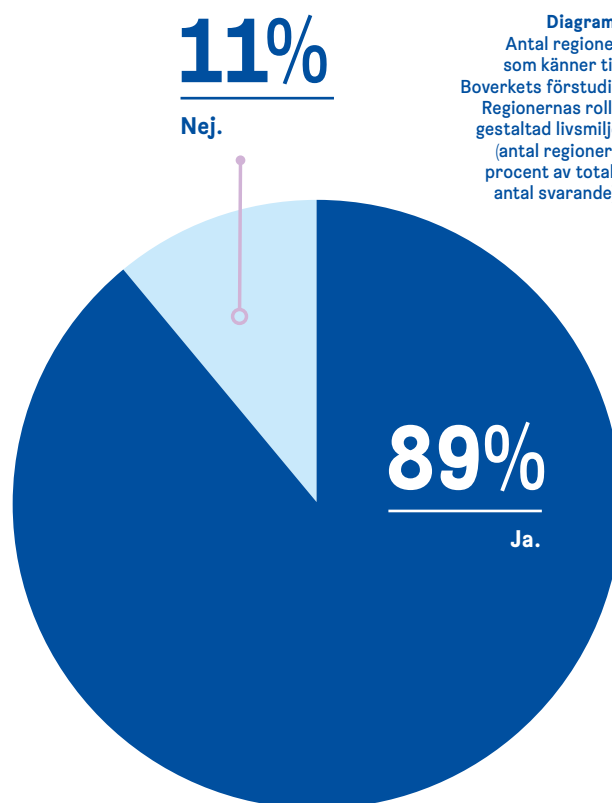


0 20 40 60 80 100

Tabell: Exempel på det regionerna behöver stöd med för att stärka arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö (antal regioner i procent av totalt antal svarande).

HUVUDDelen AV REGIONERNA KÄNDE TILL BOVERKETS FÖRSTUDIE "REGIONERNAS ROLL I GESTALTAD LIVSMILJÖ"

På frågan om regionen kände till att Boverket hade tagit fram en förstudie 2020, *Regionernas roll i gestaltad livsmiljö – Förstudie med fokus på regional utveckling*⁹⁷ svarade huvuddelen av regionerna, 17 av 19 regioner (89 procent), att de kände till studien.



96 "De fyra myndigheterna" syftar på Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd.

97 Boverket (2020). *Regionernas roll i gestaltad livsmiljö. Förstudie med fokus på regional utveckling*.

Kommunerna – en "aktuell" bild av läget

I följande text presenteras en bild av kommunernas arbete med Politik för gestaltad livsmiljö. Statistiken är hämtad från Sveriges Arkitekters enkätundersökning 2021. I ArkDes kommande rapport, 2023, arbetar vi vidare med en fördjupad bild av kommunernas arbete med gestaltad livsmiljö-frågorna. Det arbetet kommer att baseras på enkätfrågor ställda i Boverkets plan- och byggenkät respektive bostadsmarknadsenkät.

MÖJLIGHETER OCH KRAV PÅ KOMMUNEN

I propositionen Politik för gestaltad livsmiljö fastslår regeringen att det nationella målet kan vara vägledande för kommuner och landsting.⁹⁸ I plan- och bygglagen (PBL) anges att kommunernas byggnadsnämnder ska verka för en god byggnadskultur samt för en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö. Byggnadsnämnderna ska dessutom ha tillgång till minst en person med arkitektutbildning och i övrigt personal i den omfattning och med den särskilda kompetens som krävs för att nämnden ska kunna fullgöra sina uppgifter.⁹⁹

KOMMUNERNAS ROLL OCH VERKTYG

Sveriges kommuner utgör en central aktör i genomförandet av Politik för gestaltad livsmiljö. Politikområdet har stor bredd och omfattar många olika aspekter. Kommunerna närmar sig politikområdets frågor från olika håll och med olika metoder. Med PBL som ramlag ges kommunerna möjlighet att utifrån lokala förutsättningar ta ställning till hur den byggda miljön ska utvecklas i hela kedjan, från översiktlig planering till bygglov. Utöver att vara beslutande i frågor om fysisk planering agerar kommunerna även i flera roller där de kan påverka utformningen av offentliga miljöer, exempelvis som myndighet, markägare, fastighetsägare och genom kommunala bolag och stiftelser.¹⁰⁰

Med hjälp av en kommunal vision och en arkitekturstrategi kan olika stadsbyggnadsinitiativ och enskilda projekt sättas i ett större sammanhang och hanteras utifrån en samlad ambition och vilja. Många kommuner integrerar arkitektur- och gestaltad livsmiljö-frågorna i arbetet med den kommunala översiktsplanen eller i en fördjupning av denna. Andra väljer att ta fram en kommunal arkitekturstrategi eller byggnadsordning, fristående från plan- och bygglagens regler, som tydliggör hur mark och bebyggelsen i kommunen ska bevaras, utvecklas och förvaltas.

En arkitekturstrategi är ett framåsyftande och övergripande dokument som uttrycker kommunens långsiktiga ambition och vilja för den gestaltade livsmiljön. Det finns olika begrepp för liknande dokument, till exempel arkitekturpolicy och arkitekturprogram. Arkitekturstrategin är ett process- och dialogverktyg som hjälper till att föra kunskapen kring arkitekturfrågorna framåt och få denna kunskap att användas i planering, byggande och förvaltning samt slutligen skapa förutsättningar för kvaliteter i den färdiga miljön. Den bör ha ett helhetsperspektiv som omfattar både befintlig och kommande bebyggelse.¹⁰¹

98 Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.

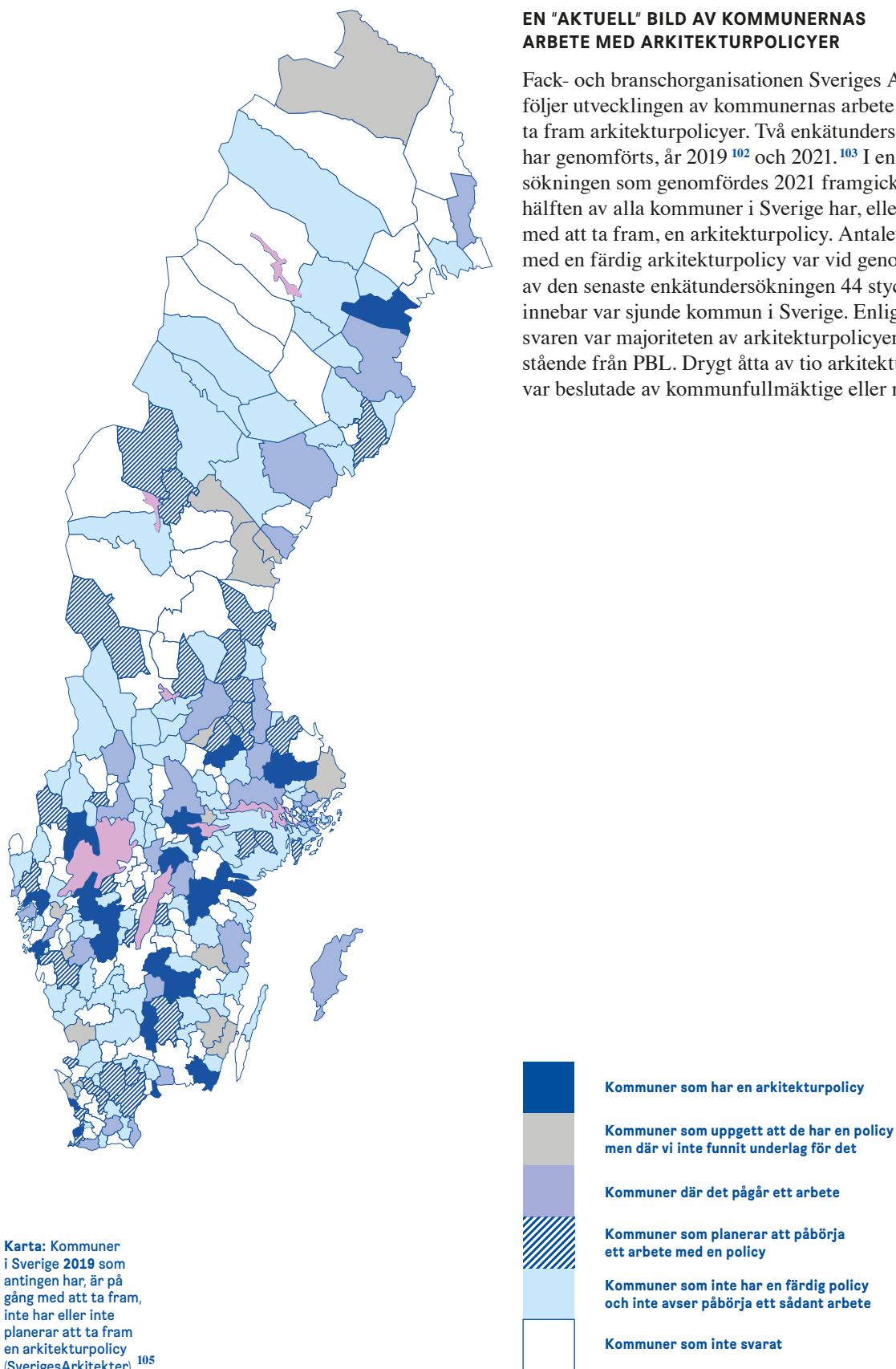
99 SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*.

100 Boverket (2017). *Underlag till nationell arkitekturpolicy*.

101 Boverket (2022). *Vägledning om arkitekturstrategier*.

EN "AKTUELL" BILD AV KOMMUNERNAS ARBETE MED ARKITEKTURPOLICYER

Fack- och branschorganisationen Sveriges Arkitekter följer utvecklingen av kommunernas arbete med att ta fram arkitekturpolicyer. Två enkätundersökningar har genomförts, år 2019¹⁰² och 2021.¹⁰³ I enkätundersökningen som genomfördes 2021 framgick att cirka hälften av alla kommuner i Sverige har, eller är på gång med att ta fram, en arkitekturpolicy. Antalet kommuner med en färdig arkitekturpolicy var vid genomförandet av den senaste enkätundersökningen 44 stycken, vilket innebar var sjunde kommun i Sverige. Enligt enkät-svaren var majoriteten av arkitekturpolicyerna fristående från PBL. Drygt åtta av tio arkitekturpolicyer var beslutade av kommunfullmäktige eller nämnd.¹⁰⁴

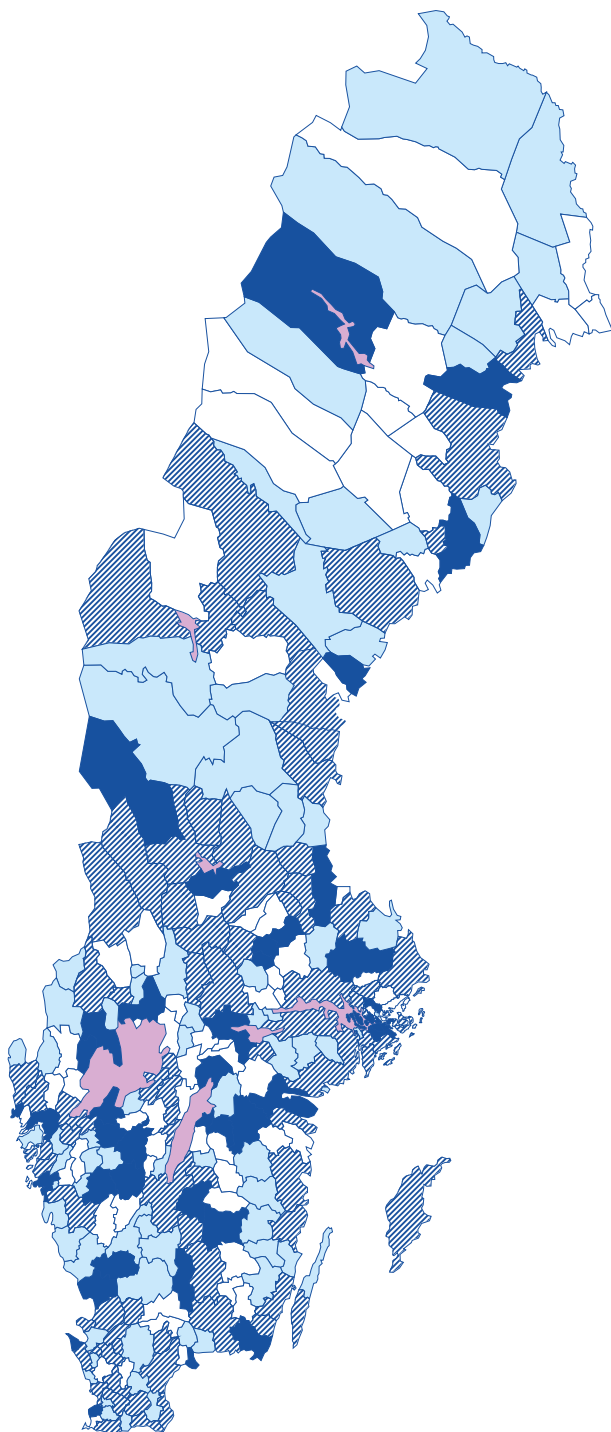


102 Sveriges Arkitekter (2019): *Kommunernas arkitekturpolicyer – en kartläggning*

103 Sveriges Arkitekter (2021): *Kommunernas arkitekturpolicyer – en uppföljande kartläggning 2021*

104 Sveriges Arkitekter (2021): *Kommunernas arkitekturpolicyer – en uppföljande kartläggning 2021*

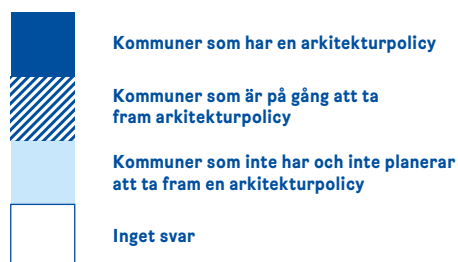
105 Sveriges Arkitekter (2019): *Kommunernas arkitekturpolicyer – en kartläggning*



Karta: Kommuner i Sverige 2021 som antingen har, är på gång med att ta fram, inte har eller inte planerar att ta fram en arkitekturpolicy (Sveriges Arkitekter).¹⁰⁶

KOMMUNERNAS ARBETE MED GESTALTAD LIVSMILJÖ – 2023

I Boverkets två enkätundersökningar, plan- och bygg-enkäten samt bostadsmarknadsenkäten, som skickas ut till Sveriges samtliga 290 kommuner, kommer det framöver att ingå enkätfrågor som relaterar till kommunernas arbete med Politik för gestaltad livsmiljö. I plan- och byggenkäten ställs frågor om de allmännyttiga bolagens ansvar och förvaltning avseende de gestaltade livsmiljöerna. Frågorna ställs med förtydligandet att det handlar om det långsiktiga hållbarhetsarbetet vid planering och uppförande av nya byggnader och byggda livsmiljöer inom det egna beståndet, samt varsamhet vid ändring av det befintliga beståndets byggnader. I bostadsmarknadsenkäten riktas frågor mot hur kommunen tillgodoser kravet i 12 kap. 7 § PBL. Kravet handlar om att byggnadsnämnden ska ha minst en person med arkitektutbildning till sin hjälp. En fråga ställs också huruvida kommunen har en uttryckt ambition avseende arkitektur och gestaltad livsmiljö, exempelvis i form av ett fristående dokument eller genom översiktsplanen. Likaså på vilken nivå dokumentet, i de fall det är aktuellt, är beslutad. I ArkDes årsrapport 2023 kommer en fördjupad bild av kommunernas arbete med gestaltad livsmiljö-frågorna att presenteras utifrån inkomna enkätsvar.



106 Sveriges Arkitekter (2021). *Kommunernas arkitekturpolicier – en uppföljande kartläggning 2021*.

Allmänheten – en aktuell bild av läget

Här presenteras en aktuell bild av allmänhetens upplevelse av dess närområde och gestaltade livsmiljöer. Hösten 2022 genomförde Sifo på uppdrag av ArkDes drygt 4 200 intervjuer med svensk allmänhet i åldersgruppen 18–79 år.¹⁰⁷ Det är tredje året i rad som enkätundersökningen utförs. Åtta frågor ställdes varav flertalet var gemensamma med tidigare års undersökningar. Här presenteras 2022 års frågor och resultat. Jämförelser görs även med 2021 års enkätsvar.

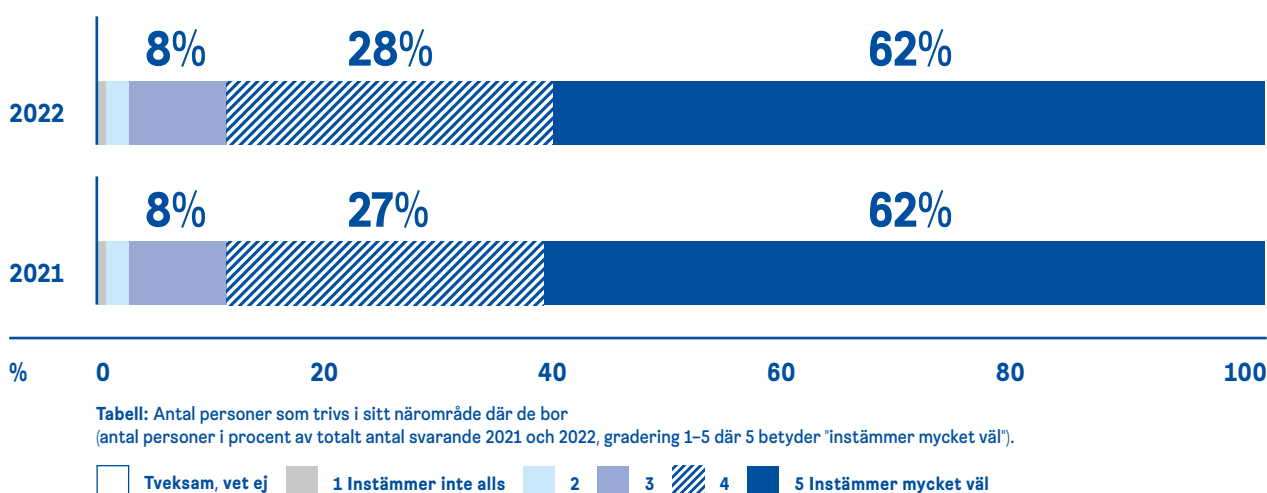
Fyra påståenden om upplevelsen av närområdets livsmiljöer

Inledningsvis fick respondenterna fyra påståenden om sina närområden där de skulle vikta hur väl påståendet överensstämde med deras egen uppfattning utifrån skalan 1 "instämmer inte alls" till 5 "instämmer mycket väl". Även svarsalternativet "tveksam, vet ej" fanns med.

NIO AV TIO TILLFRÅGADE PERSONER TRIVDES I HÖG GRAD I SITT NÄROMRÅDE.

På första frågan "Jag trivs i mitt närområde där jag bor" svarade 90 procent att de trivdes i hög grad och angav 4–5 på skalan, medan 10 procent var neutrala eller trivdes sämre och svarade 1–3 på skalan. Ingen svarade "tveksam, vet ej".

Vid en jämförelse av enkätsvaren 2021 och 2022 framgick det inga tydliga skillnader mellan åren (se tabellen nedan). Likt förra året var det fler äldre som svarade att de trivdes i närområdet där de bor, jämfört med de yngre. I åldersgrupp 65–79 år var det en större andel (96 procent) som instämde i hög grad att de trivdes i närområdet, jämfört med åldersgrupp 18–29 år (83 procent).



107 Sifo (2022-11-25): 4201 intervjuer har hållits med svenska allmänheten i åldersgruppen 18–79 år. 200 intervjuer i varje region. Undersökningen genomfördes mellan den 23 september och 6 oktober 2022 via Kantar Publics riksrepresentativa och slumpmässigt rekryterade onlinepanel – Sifopanelen. Motsvarande jämförande undersökning hölls i september 2021. Sifos statistiska material är uppdelat i kön, åldersgrupp, län/region och storstad/mellanbygd/glesbygd.

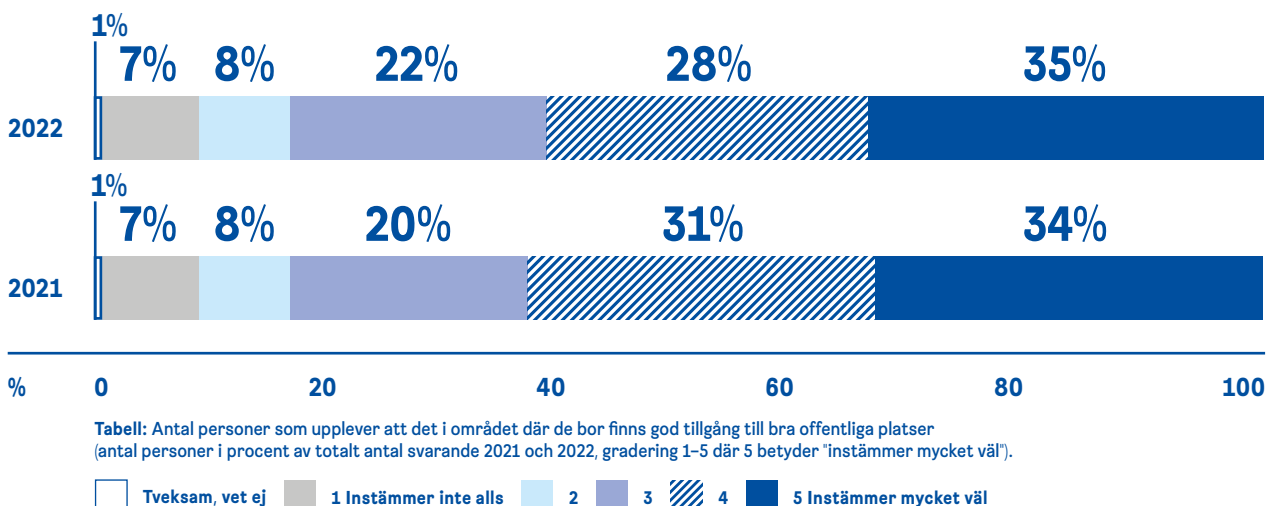
NÖJDHETEN MED TILLGÅNGEN TILL BRA OFFENTLIGA PLATSER VARIERADE MELLAN OLIKA REGIONER.

På andra frågan ”Jag upplever att det i området där jag bor finns god tillgång till bra offentliga platser (torg, parker etc.)” angav 63 procent att de var nöjda och markerade 4–5 på skalan, medan 22 procent var neutrala och angav 3 på skalan. 15 procent var inte nöjda med tillgången till offentliga platser och angav 1–2 på skalan. En procent svarade ”Tveksam, vet ej”.

Det visades inga tydliga skillnader på totalnivå mellan 2022 och 2021. Däremot var det färre män (62 procent) som upplevde att de fanns god tillgång till bra offentliga

platser, jämfört med 2021 (67 procent). Likt resultatet från 2021 uppgav de äldre i högre grad än de yngre att det fanns god tillgång till bra offentliga platser.

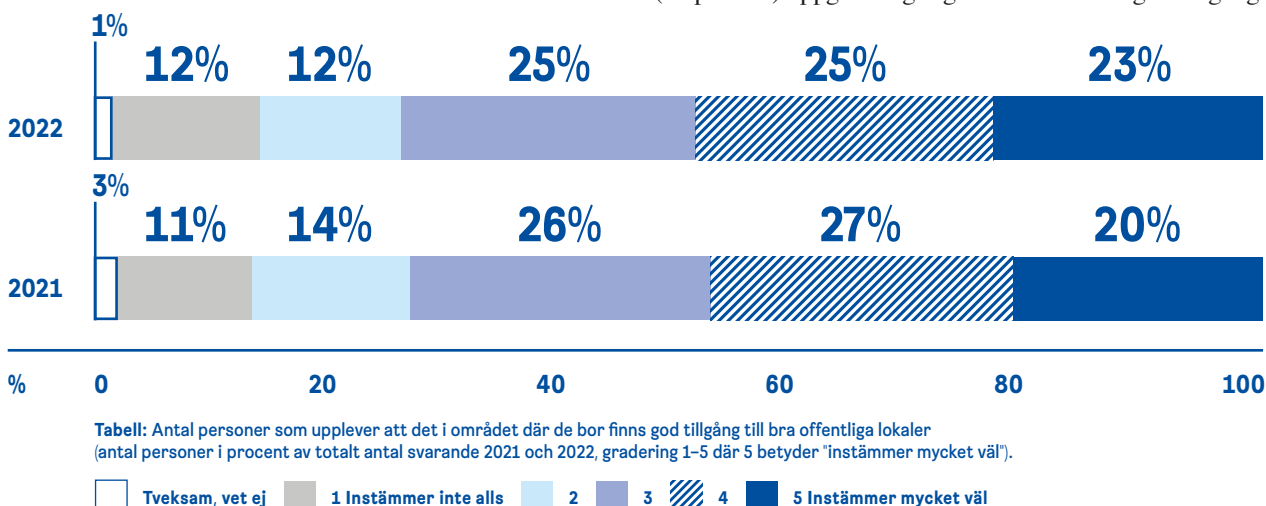
I åldersgrupp 65–79 år var det 67 procent som instämde i hög grad, motsvarande andel i åldersgrupp 18–29 år var 62 procent. Invånare i Skåne (72 procent) och Stockholm (72 procent) upplevde i högre grad att det fanns god tillgång till bra offentliga platser. Dalarna (54 procent), Örebro (54 procent), Västernorrland (51 procent), Jämtland (49 procent) och Norrbotten (45 procent) uppgav i lägre grad att det fanns god tillgång till bra offentliga platser, jämfört med övriga län/regioner.



VARANNAN SVARANDE UPPLEVDE ATT DET FANNS GOD TILLGÅNG TILL OFFENTLIGA LOKALER.

På tredje frågan ”Jag upplever att det i området där jag bor finns god tillgång till offentliga lokaler (medborgarhus, bibliotek etc.)” upplevde nästan hälften av de svarande (48 procent) att det var så, medan den andra hälften (49 procent) var neutrala eller angav att de inte upplevde att tillgången till offentliga lokaler var god. Två procent var tveksamma eller hade inget svar.

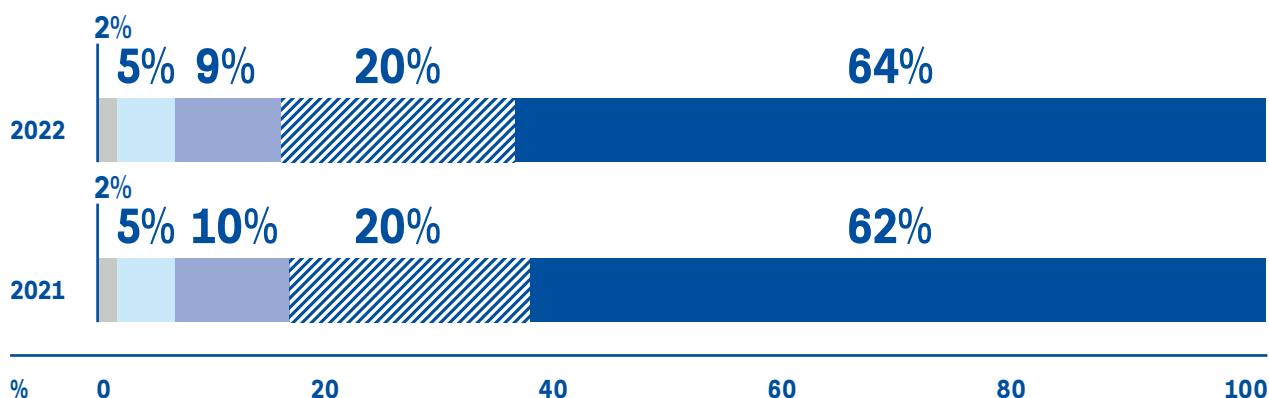
Det visades inga tydliga skillnader i resultatet på totalnivå mellan 2022 och 2021. Till skillnad från förra året visades inga tydliga skillnader mellan olika åldersgrupper i uppfattningen om det fanns god tillgång till bra offentliga lokaler. Något fler kvinnor svarade att det fanns god tillgång (51 procent) jämfört med män (46 procent). Invånare i region Stockholm (59 procent) uppgav i högre grad att det fanns god tillgång jämfört med andra regioner. Invånare i region Dalarna (38 procent), Jämtland (39 procent), Norrbotten (40 procent), Västmanland (38 procent) och Örebro (37 procent) uppgav i lägre grad att det fanns god tillgång.



VAR FEMTE INVÅNARE I SKÅNE TYCKTE ATT TILLGÅNGEN TILL STÖRRE NATUROMRÅDEN VAR BEGRÄNSAD.

På fjärde frågan ”Jag upplever att det i området där jag bor finns god tillgång till större naturområden (skog, friluftsområden etc.)” svarade 84 procent att de tyckte att de hade god tillgång, medan övriga svarande (16 procent) var neutrala eller svarade att de inte tyckte att tillgången på större naturområden var god. Ingen svarade ”Tveksam, vet ej”.

Det visades inga tydliga skillnader i resultatet på totalnivå mellan 2022 och 2021. Andelen som upplevde att det fanns god tillgång till större naturområden ökade med åldern. I åldersgrupp 65–79 år instämde en högre andel (90 procent), jämfört med åldersgrupp 18–29 år (71 procent). Män i åldersgrupp 18–29 år uppgav i lägre grad att det fanns god tillgång till större naturområden (69 procent), jämfört med män i äldre åldersgrupper och kvinnor. Invånare i län/region Jämtland (94 procent), Jönköping (91 procent) och Norrbotten (90 procent) instämde i högre grad än övriga, medan invånare i Skåne (58 procent) och Östergötland (77 procent) instämde i lägre grad än övriga.



Tabell: Antal personer som upplever att det i området där de bor finns god tillgång till större naturområden (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022, gradering 1–5 där 5 betyder ”instämmer mycket väl”).

□ Tveksam, vet ej 1 Instämmer inte alls 2 3 4 5 Instämmer mycket väl

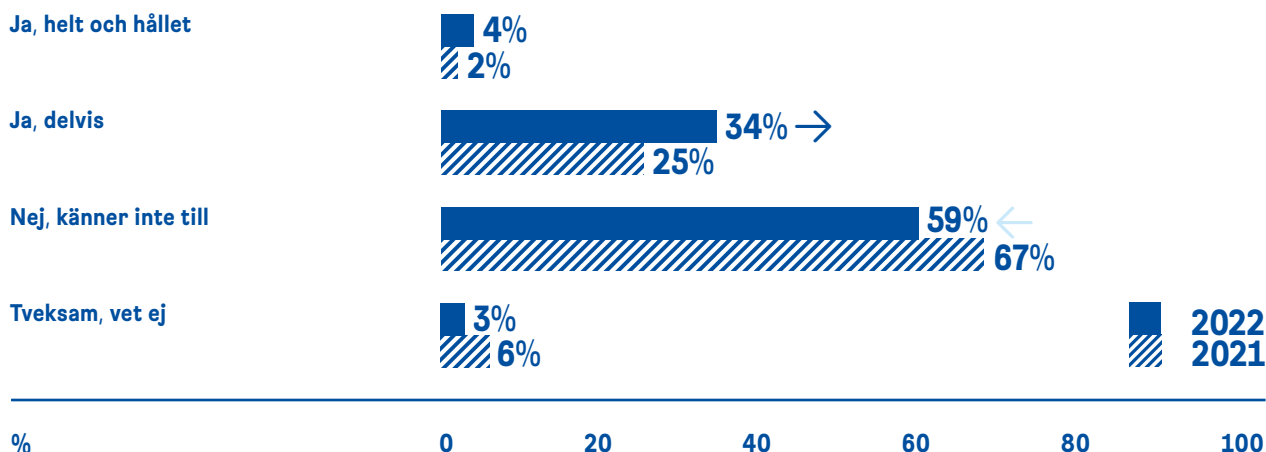
Fyra frågor om kunskap, engagemang och erfarenheter kopplade till gestaltade livsmiljöer

EN STÖRRE ANDEL AV ALLMÄNHETEN UPPGAV 2022 ATT DE KÄNDE TILL DET POLITISKA MÅLET FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ JÄMFÖRT MED 2021.

Allmänheten fick även svara på frågan ”Känner du till att det finns ett nationellt politiskt mål som syftar till att ge alla människor goda förutsättningar att påverka planeringen, utformningen och användandet av den offentliga miljön?”. I år svarade 4 procent att de kände till det nationella målet helt och hållet medan 34 procent svarade att de kände till målet delvis. Detta var en tydlig ökning jämfört med enkätresultatet från 2021. Det var dock hela 59 procent som angav att de inte kände till det nationella målet och 3 procent som svarade ”tveksam, vet ej”.

Det var en större andel som uppgav att de kände till det nationella politiska målet för gestaltad livsmiljö i

årets mätning jämfört med 2021. Dock bör ökningen tolkas med viss försiktighet eftersom frågeformuleringen förtydligats i år. Ökningen hade skett bland både kvinnor, män och olika åldersgrupper. I åldersgrupp 65–79 år var det en större andel som uppgav att de kände till målet (44 procent) jämfört med åldersgrupp 18–29 år (38 procent). Invånare i Östergötland (30 procent), Kronoberg (32 procent), Jämtland (33 procent), Dalarna (27 procent), Blekinge (30 procent) svarade ja i lägre grad än invånare i andra län/regioner. Invånare i Skåne (47 procent) och Södermanland (42 procent) uppgav i högre grad än övriga att de kände till det nationella politiska målet.



Tabell: Antal personer som anger huruvida de känner till att det finns ett nationellt politiskt mål om gestaltad livsmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022).

VAR TREDJE RESPONDENT UPPGAV ATT DET FANNS OFFENTLIGA PLATSER I DENNES STAD/ORT DÄR HEN INTE KÄNDE SIG VÄLKOMMEN.

I enkäten ställdes frågan ”Upplever du att det finns offentliga platser i din stad/på din ort där du inte känner dig välkommen?”. 10 procent av respondenterna svarade att det fanns offentliga platser där de inte kände sig välkomna i sin stad/ort och 23 procent att det delvis fanns sådana platser. En majoritet (61 procent) uppgav att de inte upplevde att det fanns offentliga platser i den egna staden/orten där de inte kände sig välkomna. 5 procent svarade ”vet ej”.

Män uppgav i högre grad än kvinnor att det helt eller delvis fanns platser där de inte kände sig välkomna (M: 36 procent, K: 30 procent). I åldersgrupp 18–29 år var det en större andel som uppgav att det fanns offentliga platser i deras stad/ort där de inte kände sig välkomna (44 procent), jämfört med övriga åldersgrupper. Invånare från Gotland (77 procent), Jämtland (70 procent) och Västerbotten (72 procent) uppgav i högre grad att det inte fanns offentliga platser där de inte kände sig välkomna, jämfört med invånare från övriga län/regioner. I Västmanlands län/region var det en högre andel som uppgav att det fanns offentliga platser i deras stad/ort där de inte kände sig välkomna (43 procent), jämfört med invånare i övriga län/regioner.

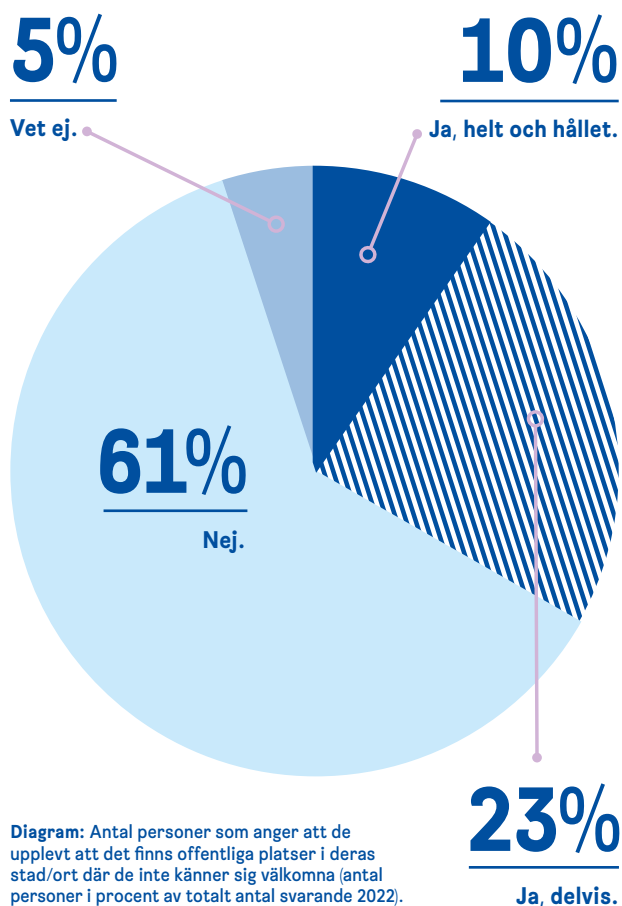
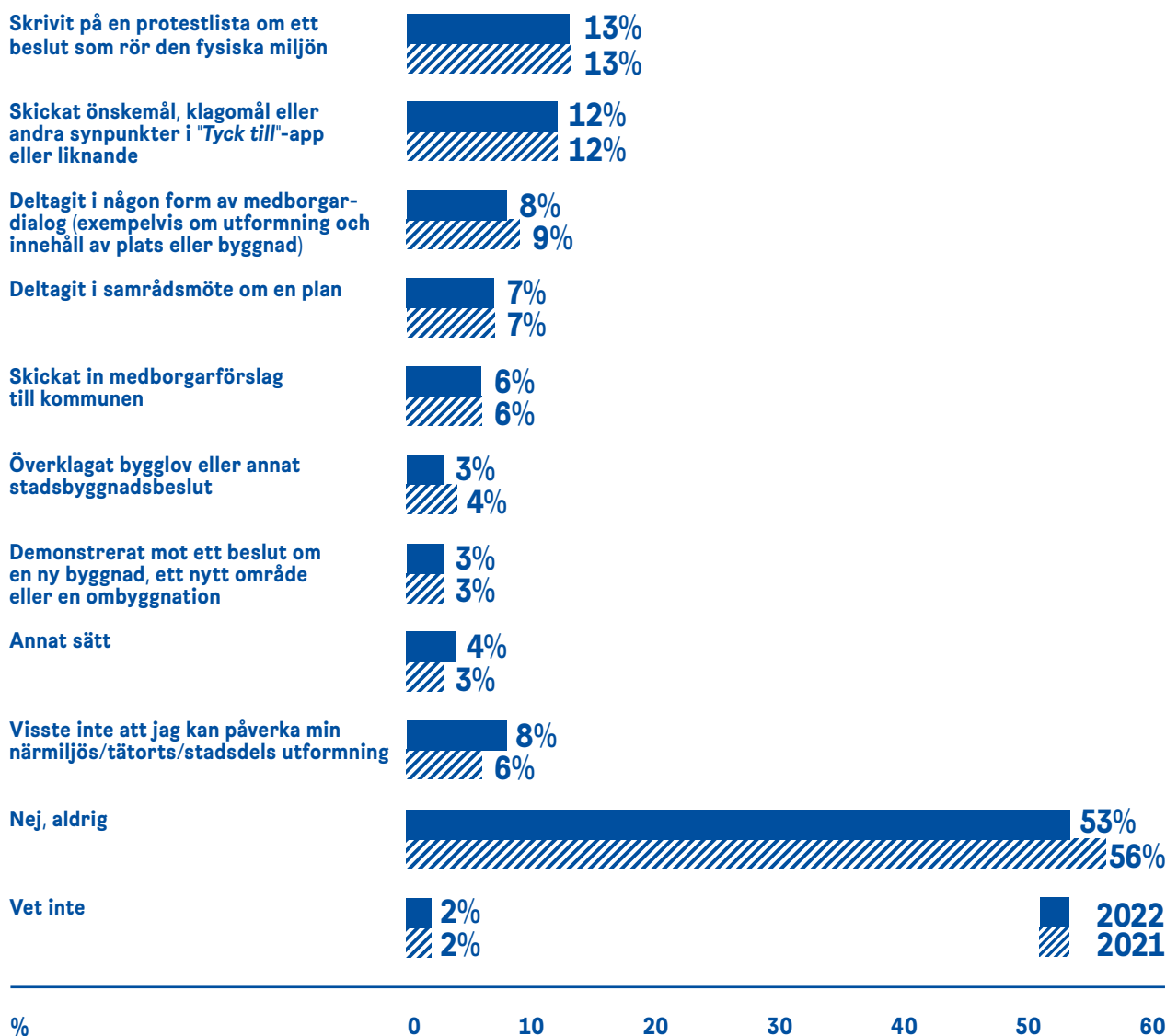


Diagram: Antal personer som anger att de upplevt att det finns offentliga platser i deras stad/ort där de inte känner sig välkomna (antal personer i procent av totalt antal svarande 2022).

NÄSTAN HÄLFTEN AV ALLA SVARANDE HADE NÅGON GÅNG AGERAT I SYFTE ATT PÅVERKA UTFORMNINGEN AV SIN NÄRMILJÖ.

I enkäten ställdes frågan ”Har du som medborgare någon gång agerat i syfte att påverka utformningen av din närmiljö/tätort/stadsdel? Om ja, på vilket sätt?”. 11 olika svarsalternativ presenterades (se alternativ i tabellen nedan). Nästan hälften av de svarande uppgav att de på något sätt hade agerat i syfte att påverka utformningen av sin närmiljö. De främsta sätten att agera på var genom protestlistor (13 procent) och genom att skicka in önskemål, klagomål eller andra synpunkter genom en ”tyck till”-app eller liknande (12 procent). En majoritet (61 procent) svarade dock att de aldrig agerat (53 procent) eller att de inte visste att de kunde påverka sin närmiljö (8 procent). 2 procent svarade ”tveksam, vet ej”.

Det visades inga tydliga skillnader mellan 2022 och 2021 i andelen som uppgav att de agerat i syfte att påverka utformningen av närmiljö/tätort/stadsdel. Varannan svarade att de inte hade agerat. Män (56 procent), och åldersgrupp 18–29 år (59 procent) instämde i högre grad än kvinnor och övriga åldersgrupper att de inte agerat i syfte att påverka utformningen. I åldersgrupp 65–79 år uppgav en högre andel att deltagit i samrådsmöte om en plan (11 procent), jämfört med åldersgrupp 30–49 år (6 procent) och åldersgrupp 18–29 år (2 procent). Invånare i Västra Götaland uppgav i lägre utsträckning att de inte agerat i syfte att påverka utformningen (46 procent), jämfört med invånare från övriga län/regioner.



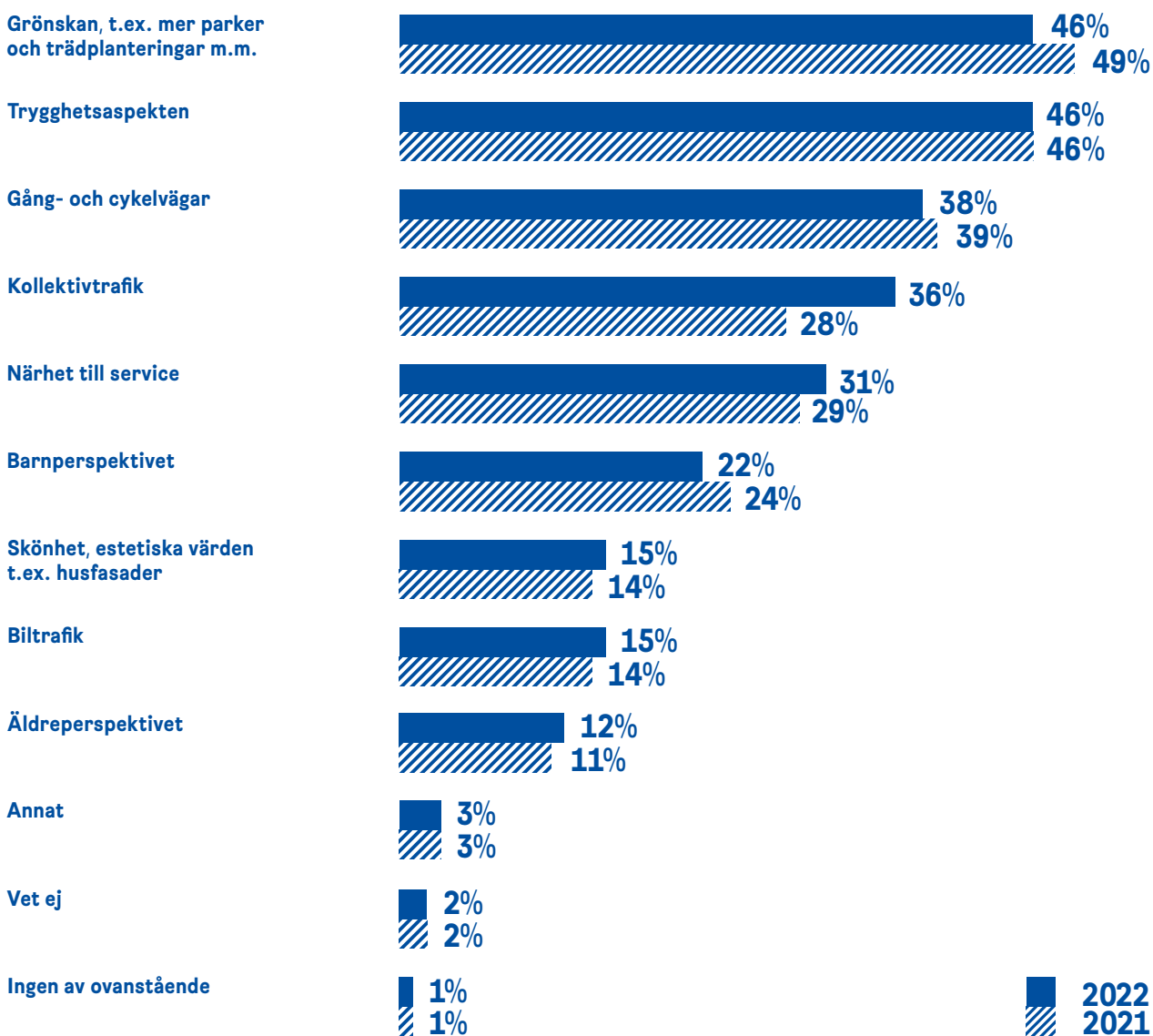
Tabell: Antal personer som anger huruvida de agerat (inte agerat) i syfte att påverka utformningen av sin närmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022).

NÄSTAN HÄLFTEN AV ALLA SVARANDE ANSÅG ATT GRÖNSKA OCH TRYGGHET VAR DE VIKTIGASTE ASPEKTERNA ATT TA HÄNSYN TILL VID PLANERINGEN AV DEN EGNA NÄRMILJÖN

I enkäten ställdes även frågan ”Vad anser du är viktigast att ta hänsyn till i planeringen av din närmiljö?”. 12 olika svarsalternativ presenterades (se alternativ i tabellen nedan). Nästan hälften av respondenterna 2022 svarade att grönskan (46 procent) respektive trygghetsaspekterna (46 procent) var de viktigaste faktorerna att ta hänsyn till vid planeringen av deras närområde. Strax därefter kom gång- och cykelvägar (38 procent) samt kollektivtrafik (36 procent).

Det var en större andel i 2022 års mätning som ansåg att det var viktigt att ta hänsyn till kollektivtrafik (36 procent), jämfört med 2021 års mätning (28 procent). Resultatet skiljde sig åt mellan kvinnor och män.

Kvinnor ansåg i högre grad än män att det var viktigt att ta hänsyn till grönskan (50 procent), trygghetsaspekten (48 procent) samt kollektivtrafiken (40 procent). Män ansåg i högre grad än kvinnor att det var viktigt att ta hänsyn till biltrafik (18 procent) och skönhet samt estetiska värden t.ex. husfasader (16 procent). Resultatet varierade också något beroende på ålder. I åldersgrupp 18–29 och 30–49 år var det en större andel som uppgav att det var viktigast att ta hänsyn till grönskan samt gång- och cykelvägar. Åldersgrupp 18–29 år ansåg också i högre grad att det var viktigt att det togs hänsyn till skönhet och estetiska värden (22 procent). Åldersgrupp 30–49 år uppgav i högre grad att barnperspektivet var viktigt (32 procent), jämfört med andra åldersgrupper. I åldersgrupp 65–79 år var det en större andel som tyckte att det var viktigt att ta hänsyn till kollektivtrafik (42% och äldre perspektivet (28%), jämfört med yngre åldersgrupper.



% 0 10 20 30 40 50

Tabell: Antal personer som uppger vad de anser vara viktigast att ta hänsyn till i planeringen av deras närmiljö (antal personer i procent av totalt antal svarande 2021 och 2022, 12 olika svarsalternativ).

Källor

Referenser

- ArkDes (2020). *Med människan i fokus: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2020 och medskick inför framtida arbete*.
https://arkdes.se/wp-content/uploads/2020/09/arkdes_tinktank_rapport2020-09-02_issu.pdf
- ArkDes (2021). *Livskvalitet i tid och rum: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2021 och medskick inför framtida arbete*.
<https://arkdes.se/wp-content/uploads/2021/06/arkdes-thinktank-rapport-2021-68s.pdf>
- Baeten, G. (2021). Stadsplanering, epidemier och folkhälsa – en gemensam historia. *Plan*, nr 5-6.
- Bostadspolitik (2022). *Kvalitet i byggandet och väl gestaltade offentliga rum*.
<https://www.bostadspolitik.se/2022/02/24/kvalitet-i-byggandet-och-val-gestaltade-offentliga-rum/>
- Boverket (2017). *Underlag till nationell arkitekturpolicy*.
<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2017/underlag-till-nationell-arkitekturpolicy.pdf>
- Boverket (2018). *Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn*.
<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2018/kartlaggning-av-fel-brister-och-skador-inom-byggsektorn.pdf>
- Boverket (2020). *Regionernas roll i gestaltad livsmiljö. Förstudie med fokus på regional utveckling*.
<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2020/regionernas-roll-i-gestaltad-livsmiljo.pdf>
- Boverket (2021). *Processtöd – offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/upphandling/>
- Boverket (2022). *Förebygg fel, brister och skador*.
<https://www.boverket.se/fel-brister-skador>
- Boverket (2022). *Vägledning om arkitekturstrategier*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/arkitekturstrategi/vagledning-arkitekturstrategier/>
- Bygghälsan (2007). *Utmärkt! Samhällsbyggnad: slutrapport från Bygghälsan (Fi 2004:15)*.
Karlskrona: Bygghälsan.
- Daram Westling, L., Byström, D., Eriksson, C. & Svengren Holm, L. (2022). *Design som utvecklingskraft: en studie om sätt att tänka och arbeta för samhällets transformation i hållbar riktning*.
<https://svid.se/wp-content/uploads/2022/12/design-som-utvecklingskraft-rapport-2022-vers2.pdf>
- Delmos (2020). *En demokrati för alla? Deltagandet i demokratin bland boende i områden med socioekonomiska utmaningar jämfört med andra*.
https://www.delmos.se/wp-content/uploads/2020/03/en-demokrati_for_alla_tillganglig.pdf
- Delmos (2021). *Segregation i Sverige: årsrapport 2021 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling*.
<https://delmos.se/wp-content/uploads/2021/07/Segregation-i-Sverige.pdf>
- Delmos (2021). *Artikelserie: Segregation och covid-19*.
- Delmos (2022). *Platsens betydelse: årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*.
<https://delmos.se/wp-content/uploads/2022/06/Platsens-betydelse-Delmos-arsrapport-2022-om-den-socioekonomiska-boendesegregationens-utveckling-i-Sverige.pdf>
- Dir. 2014:69. *Kommittédirektiv: Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittédirektiv/2014/05/dir.-201469/>
- Ekonomistyrningsverket (2022). *Regleringsbrev för 2023 avseende Boverket*.
<https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBIID=23413>
- European Union (u.å.). *New European Bauhaus*.
https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en
- FN:s klimatpanel IPCC (2022). *Klimat i förändring 2022 – att begränsa klimatförändring*.
SMHI, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.
- FN:s klimatpanel IPCC (2022). *Klimat i förändring 2022 – effekter, anpassning och sårbarhet*.
SMHI, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.
- Folkhälsomyndigheten (2022). *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2022*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/c8374b60c7174b2592ba7f76f52c3165/folkhalsans-utveckling-arsrapport-2022.pdf>
- Franzén, M. (2001). Problemet segregation: en orättvis jämförelse. I *Den delade staden*, red. Lena Magnusson [författare: Eva Andersson ...], s. 23–47. Umeå: Borea.
- Grander, M. & Salonen, T. (2020). Ökad ojämlikhet i boendet i spåren av coronapandemin. *Externa perspektiv: segregation och covid-19*.
<https://delmos.se/wp-content/uploads/2020/11/Grander-och-Salonen.pdf>
- Hertting, N. & Urban, S. (2020). *Utsatta bostadsområden och områdesorienterad politik: problembilder, målsättningar och implementeringsstrategier i det svenska fallet. Samfundskonomen 3/2020*. Djöf Forlag.
- Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Jämställdhetsundersökningen 2022 (1)*.
https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/w5pd5a50/ja-msta-ldhetsundersokningen-2022_tillga-nlig.pdf
- Kulturrådet (u.å.). *Vårt uppdrag*.
<https://www.kulturradet.se/i-fokus/kultursamverkanmodellen/>
- Kuylentierna, J., Hermansson, C., Bäckstrand, K., Nordlund, A., Rummukainen, M., Sandén, B., Söderholm, P. & Sörlin, S. (2022). *Klimatpolitiska rådets rapport 2022*.
<https://www.klimatpolitiskaradet.se/wp-content/uploads/2022/03/klimatpolitiskaradetrapport2022.pdf>
- Legeby, A. (2010). *Urban segregation and urban form: From residential segregation to segregation in public space*.
KTH School of Architecture. Stockholm: KTH.
- Legeby, A., Berghauer Pont, M. & Marcus, L. (2015). *Delad Stad: Stadsbyggande och segregation: 5 Summerande reflektioner*.
Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.
- Legeby, A. & Chen F. (2022). *Uppsala – ojämlik stad? Segregation och ojämlika livsvillkor utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv*.
<https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1701422&dsid=2712>
- Legeby, A., Koch, D., Duarte, F., Heine, C., Benson, T., Fugiglando, U., & Ratti, C. (2022). *New urban habits in Stockholm following COVID-19. Urban Studies*, 0(0).
<https://doi.org/10.1177/00420980211070677>
- Legeby, A., Koch, D. & Marcus, L. (2016). *Jämlika livsvillkor och stadsbyggande*.
<http://kth.diva-portal.org/smash/get/diva2:916140/FULLTEXT01.pdf>
- Malmö stad (u.å.). *CTC – tillsammans för goda uppväxtvillkor*.
<https://malmo.se/Communities-That-Care-CTC.html>
- Myndigheten för delaktighet (2021). *Uppföljning av myndigheter, kommuner och regioner*.
<https://www.mfd.se/resultat-och-uppfoljning/uppfoljning-av-myndigheter-kommuner-och-regioner/>
- PE Teknik & Arkitektur (2021). *Samhällsbarometern 2021 – omställning i pandemin*.
<https://samhallsbarometern2021.pe.se/?p=2129>

Polismyndigheten (2021). *Lägesbild över utsatta områden: regeringsuppdrag 2021*. Stockholm: Polismyndigheten.

Prop. 1997/98:117. *Framtidsformer – handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/1998/03/prop.-199798117/>

Prop. 2009/10:3. *Tid för kultur*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2009/09/prop.-2009103/>

Prop. 2016/17:188. *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2017/05/prop.-201617188/>

Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/02/prop.-201718110/>

Riksentvikelämbetet (2022). *Byggnadsanknuten offentlig konst – metodstöd vid kulturhistorisk värdering*.
<https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/gestaltad-livsmiljo/byggnadsanknuten-offentlig-konst-metodstod-vid-kulturhistorisk-vardering/>

Regeringskansliet (2021). *Den hala tvålen – verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering*.
<https://www.regeringen.se/496991/contentassets/3d6ae840c00f4b159294c8e986b56a04/den-hala-tvalen--verktyg-och-metoder-for-social-hallbar-i-fysisk-planering.pdf>

Regeringskansliet (2021). *Informationsmaterial: Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031*.
<https://www.regeringen.se/4aaadf/contentassets/cf8af503cbbc499894549da09ea685af/strategi-for-systematisk-uppfoljning-av-funktionshinderspolitiken-under-2021-2031.pdf>

Roelofs, K. & Salonen, T. (2019). *Insatser i "utsatta" områden – en analys av 20 års områdesutveckling och lärdomar inför framtiden*.
<http://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1410165/FULLTEXT01.pdf>

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900

SMHI (2022). *Rapporter från IPCC*.
<https://www.smhi.se/klimat/ipcc/ipcc-resultat>

Stigendal, M. & Östergren, P.-O. (red.) (2013). *Malmös väg mot en hållbar framtid: hälsa, välfärd och rättvisa*. (2. uppl.)
Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.

SOU 1945:63. *Bostadssociala utredningen*.
<https://lagen.nu/sou/1945:63?attachment=index.pdf&repo=soukb&dir=downloaded>

SOU 1974:69. *Invandrarutredningen. Invandrarutredningen 3 – invandrarna och minoriteterna: huvudbetänkande*.
Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förl.

SOU 2000:44. *Från byggsekt till byggsektor*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2000/05/sou-200044-/>

SOU 2002:115. *Skärpning gubbar! Om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2002/12/sou-2002115/>

SOU 2015:88. *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2015/10/sou-201588/>

SOU 2020:75. *Bygg och bo till lägre kostnad – förslag för bättre konkurrens i bostadsbyggandet*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/12/sou-202075/>

SOU 2021:23. *Stärkt planering för hållbar utveckling*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/03/sou-202123/>

SOU 2021:47. *Ett nytt regelverk för bygglov*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/06/sou-202147/>

SOU 2022:14. *Sänk tröskeln till en god bostad*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2022/03/sou-202214/>

Statens konstråd (u.å). *Kommunerna och enprocentsregeln*.
<https://statenskonstrad.se/arbete-med-konst-i-offentliga-miljoer/finansiering-av-offentlig-konst/kommunerna-och-enprocentsregeln/> (2023-01-03).

Sveriges Arkitekter (2019). *Kommunernas arkitekturpolicier – en kartläggning*.
<https://www.arkitekt.se/app/uploads/2020/11/Arkitekturpolicy.pdf>

Sveriges Arkitekter (2021). *Kommunernas arkitekturpolicier – en uppföljande kartläggning 2021*.
<https://www.arkitekt.se/app/uploads/2022/03/Arkitekturpolicy2022A4.pdf>

Sveriges miljömål (u.å). *Skyddad bebyggelse*.
<https://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/skyddad-bebyggelse/>

Sveriges riksdag (2021). *Det nya europeiska Bauhaus*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/fakta-pm-om-eu-forslag/det-nya-europeiska-bauhaus_H906PFM6

Upphandlingsmyndigheten (2022). *Ta tillvara kvalitetsaspekter i arkitektur och gestaltad livsmiljö*.
<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/branscher/bygg-och-anlaggning/ta-tillvara-kvalitetsaspekter-i-arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo-genom-upphandling/>

Urban, S. (2018). *Integration och grannskap: hur kan staden hålla samman?*. (Uppl. 1). Lund: Studentlitteratur.

ArkDes diarie

Benesch, H. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och Politik för gestaltad livsmiljö. Göteborg (Diarienummer AM2022-87).

Legeby, A. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och Politik för gestaltad livsmiljö. Stockholm (Diarienummer AM2022-87).

Sifo (2022). Uppföljning om gestaltad livsmiljö (Diarienummer AM2022-87).

Urban, S. (2022). Reflektion kring social sammanhållning, segregation och propositionen Politik för gestaltad livsmiljö. Uppsala. (Diarienummer AM2022-87).

Intervjulist

Sibel Akdogan, engagerad allmänhet

Samir Alj Fält, inredningsarkitekt, konstnär, designer och grundare av Studio Bastarder

Mariana Alves Silva, finsnickare och designer, MYCKET

Patrick Amsellem, direktör, Statens konstråd

Henric Benesch, lektor i design, Göteborgs universitet/HDK Valand

Anton Bergman, strategisk samhällsplanerare, Uppsala kommun

Helena Bjarnegård, riksarkitekt/Boverket och ordförande i Rådet för hållbara städer

Elin Blume, strategisk samhällsplanerare, Uppsala kommun

Katarina Bonnevier, arkitekt och forskare, MYCKET

Alicia Donat-Magnin, grundare och vd, Studio Bastarder

Johan Eriksson Buhr, samhällsbyggnadsstrateg, Gällivare kommun

Linda Gustafsson, jämställdhetsstrateg, Umeå kommun

Daniel Johansson, stadsbyggnadsstrateg, Malmö stad

Vanja Knocke, projektutvecklare, Statens fastighetsverk

Thérèse Christiansson, konstnär och arkitekt, MYCKET

Ann Legeby, professor i tillämpad stadsbyggnad, KTH

Emelie Lilja, bild- och formkonsulent, Region Dalarna

Magnus Lindegård, landskapsarkitekt, Umeå kommun

Kieran Long, överintendent, ArkDes

Joakim Malmström, riksentvikelämbetet

Samira Musa, verksamhetsutvecklare, Hej Främling!

Jenny Nordberg, designer

Cecilia Ravry, processledare, Umeås brottsförebyggande råd (Umebrå), Umeå kommun

Anders Sjelvgren, generaldirektör, Boverket

Karin Svenonius, arkitekt/kulturmiljöspecialist, Statens fastighetsverk

Sara Svensson, samhällsplanerare och kommundoktorand, Borlänge kommun

Örjan Trapp, strategisk samhällsplanerare, Uppsala kommun

Susanne Urban, lektor i bostads- och urbansociologi, Uppsala universitet

Finn Williams, stadsarkitekt, Malmö stad

Pernilla Wählin Norén, stadsarkitekt, Borlänge kommun

ArkDes 2022

Ett samhälle som håller ihop
— en uppföljning av
Politik för gestaltad livsmiljö 2022
och medskick inför framtida arbete

ISBN: 978-91-988363-0-1

Redaktion

Kieran Long, överintendent
Viola Mellquist
Jessica Segerlund
Martina Sjöland Kozlovic
Karin Svensson
Stina Westlin

Extern referensgrupp

Cathrine Mellander Backman, Riksantikvarieämbetet
Elena Jarl, Statens konstråd
Henrik Orrje, Statens konstråd
Joanna Zawieja, Statens konstråd
Suzanne Pluntke, Boverket

Journalist

Intervju med fyra myndighetschefer
Ann-Louise Rönestål

Grafisk design

Magdalena Czarnecki

Typsnitt

Brezel grotesk
Times ten

Tryck

Taberg Media Group

Papper

Omslag:
300 g MultiDesign Original white, FSC
Inlaga:
100 g MultiDesign Original white, FSC

Omslagsbild

Idéskiss Eldberget från *Visioner: i norr*,
framtagen av teamet Britta Marakatt-Labba,
Norell/Rodhe, Outer Space och Eugenia Segerstedt.

© ArkDes 2023



Folkets Hus i Göteborg, 1952
Från ArkDes samlingar.
ARKM.1988-111-10361
Arkitekt: Olof Thunström KFAI
Fotograf: Sune Sundahl

